

Bicentennial

4 / 2001

Національного Банку України

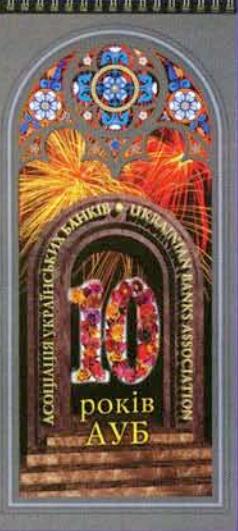
Вісник НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

з додатком "Законодавчі
і нормативні акти
з банківської діяльності"

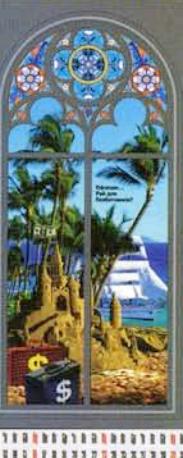
з додатком "Законодавчі
і нормативні акти
з банківської діяльності"

Vinegar

Bicelli

Bicuk 7 / 2000
Національного банку України

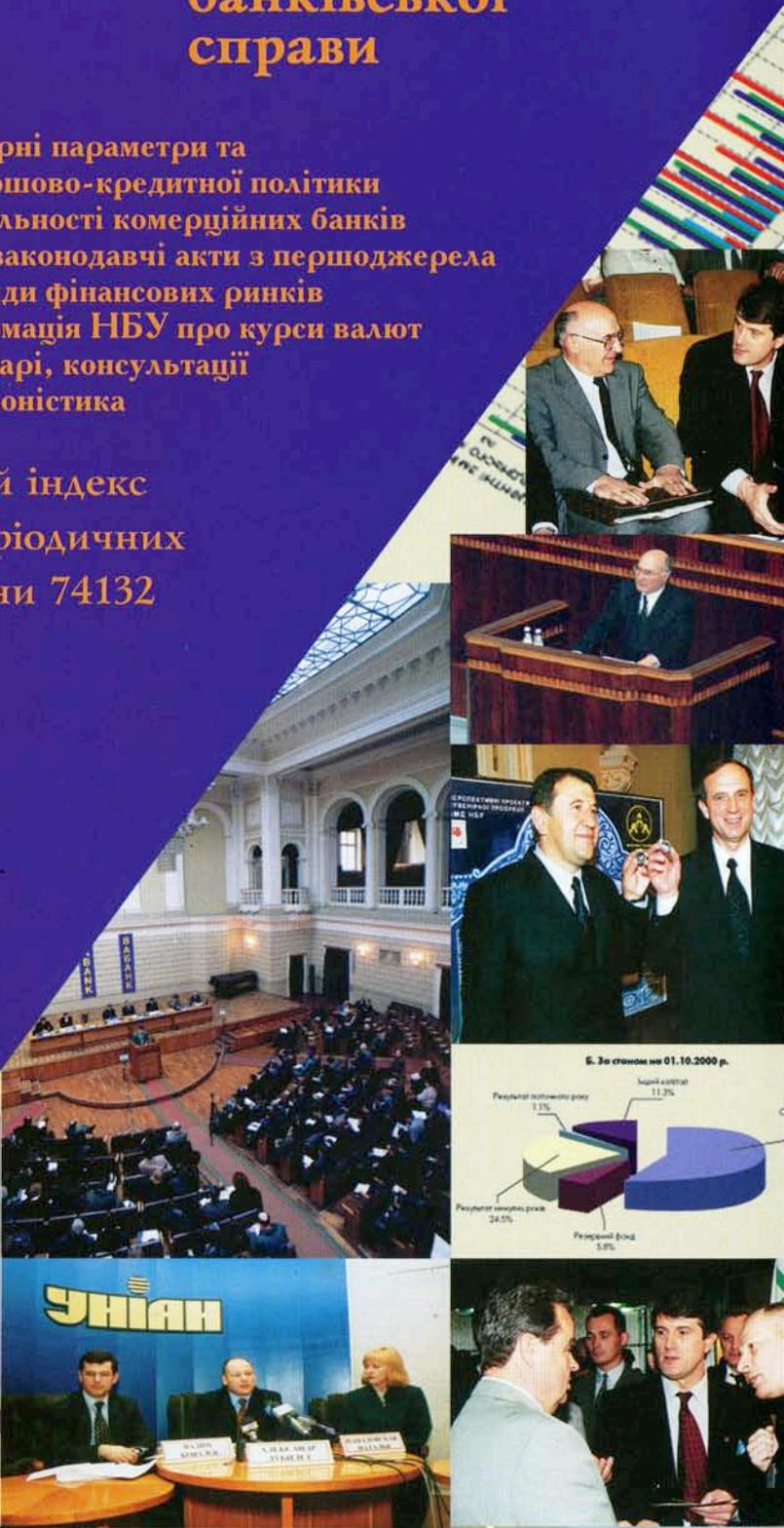
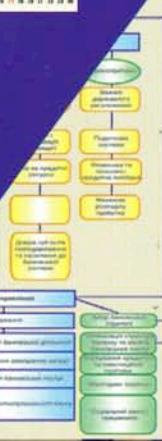
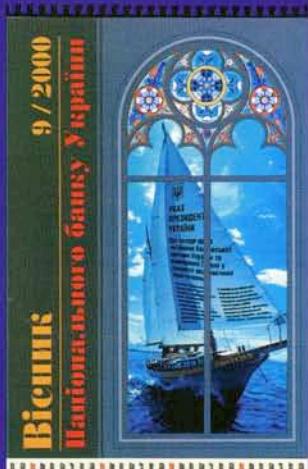
Bicuni 12/2000
Muzionă, mioro șauaș, Șupăiu

Енциклопедія банківської справи

- Основні монетарні параметри та інструменти грошово-кредитної політики
 - Моніторинг діяльності комерційних банків
 - Нормативні та законодавчі акти з першоджерела
 - Аналітичні огляди фінансових ринків
 - Офіційна інформація НБУ про курси валют
 - Поради, коментарі, консультації
 - Нумізматика і боністика

Передплатний індекс
у Каталозі періодичних
видань України 74132

Редакційна колегія:
СЕНИЦІ П.М. (голова)
БОНДАР В.О.
ВОРОНОВА Л.В.
ГАЙДАР Є.Т.
ГЕЄЦ В.М.
ГРЕБЕНІК Н.І.
ГРУШКО В.І.
ДОМБРОВСЬКИЙ Марек
ІЛАРІОНОВ А.М.
КАНДИБКА О.М.
КІРЄЄВ О.І.
КРАВЕЦЬ В.М.
КРОТЮК В.Л.
ЛІСИЦЬКИЙ В.І.
МАТВІЄНКО В.П.
МОРОЗ А.М.
ОСАДЕЦЬ С.С.
ПАТРИКАЦЬ Л.М.
(зав. редакцією — головний редактор)
РАЕВСЬКИЙ К.Е.
САВЛУК М.І.
СТЕПАНЕНКО А.І.
ФЕДОСОВ В.М.
ЧЕРНИК І.П.
ШАРОВ О.М.

Номер підготовлено редакцією
періодичних видань НБУ

Головний редактор
ПАТРИКАЦЬ Л.М.

Заступник головного редактора
КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ монетарної політики
та банківського нагляду

Редактор відділу **ПАПУША А.В.**

Відділ бухгалтерського обліку, розрахунків
та інформаційно-програмного забезпечення
Редактор відділу **КОМПАНІЄЦЬ С.О.**

Відділ валютного регулювання
та міжнародних банківських зв'язків

Редактор відділу **БАКУН О.В.**

Відділ економіки, законодавчого
забезпечення та комерційних банків

Редактор відділу **В'ЮНСКОВСЬКИЙ М.І.**

Головний художник **КОЗІЦЬКА С.Г.**

Літературний редактор **КУХАРЧУК М.В.**

Відділ реклами і розповсюдження

Редактор відділу **ФЕСЕНКО Н.М.**

Дизайнери **ГОРБАТОВСЬКИЙ В.О., ХОМЕНКО Ф.М.**

Коректори

СІЛЬВЕРСТОВА А.І., ГОРБАНЬ Н.В.

Оператор **ЛІТВИНОВА Н.В.**

Фотокореспондент **НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.**

Черговий редактор

В'ЮНСКОВСЬКИЙ М.І., КУХАРЧУК М.В.

Четверта сторінка обкладинки:

фото **ГОЛЯК Т.І.**

Адреса редакції:

просп. Науки, 7, Київ-028, 03028, Україна
тел./факс: (044) 264-96-25

тел.: (044) 267-39-44

E-mail: litvanova@bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Журнал рекомендовано до друку
Вченома радою Київського національного
економічного університету

Публікації в журналі Вищою атестаційною
комісією України визнано фаховими

Передплатний індекс "Вісника НБУ"
та додатка "Законодавчі і нормативні акти
з банківської діяльністю" 74132

Дизайн

Редакція періодичних видань НБУ
Надруковано з готового оригінал-макета

Інженерно-технічним центром НБУ

Формат 60 × 90 / 8. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 8.0. Умовн. фарбовідб. 114.4.
Обл.-вид. арк. 2.86

При передрукі матеріалів, опублікованих у
журналі, посилання на "Вісник Національного
банку України" обов'язкове. Редакція може
публікувати матеріали в порядку обговорення,
не поділяючи думку автора. Відповідальність
за точність викладених фактів несе автор,
а за зміст рекламних матеріалів —
рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2001

Вісник

4 / 2001

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал Національного банку України

Видається з березня 1995 року

№ 4 (62) • Квітень 2001

Зміст

МАКРОЕКОНОМІКА

- В.Стельмах Національний банк України: перші десять років діяльності.....2
А.Геск'єр Загальний огляд макроекономічної ситуації в Україні5

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

- В.Ричаківська Система обліку: зміни, продиктовані часом7

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ

- А.Папуша Банківська система України: перспективи розвитку10

- Ю.Качаєв Територіальні фактори банківської діяльності в Україні11

Зміни і доповнення до "Офіційного списку комерційних банків України
та переліку операцій, на здійснення яких комерційні банки отримали
ліцензію Національного банку України", внесені за період із 1 лютого по 1 березня 2001 р.16

Система термінових переказів НБУ17

С.Компанієць Довіра до банківської системи змінюється18

Динаміка фінансового стану банків України за лютий 2001 р.21

Ю.Яременко Незамінний компонент банківських послуг22

Д.Гладких Як не помилитись, обираючи банк24

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Загальний зовнішній довгостроковий борг України27

Ю.Блащук Валютний контроль: міжнародний досвід і національні тенденції28

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється

Національним банком України щоденно (за лютий 2001 року)30

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється

Національним банком України один раз на місяць (за лютий 2001 року)32

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ: НОВІ ІНСТРУМЕНТИ

- С.Юргелевич Правові аспекти електронної комерції32

ІНВЕСТИЦІЇ

- В.Головатюк, О.Чечелюк Галузеві аспекти привабливості інвестиційного середовища36

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

- О.Шипанюк Сучасні шляхи регулювання зовнішньої заборгованості країн,

що розвиваються, та країн із переходною економікою43

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

- З.Луцишин Сутність і тенденції розвитку світового фінансового середовища46

НАГЛЯД ТА АУДИТ

- Є.Бурлака Правові аспекти внутрішнього контролю51

і внутрішнього аудиту комерційного банку

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

- О.Затварська Незалежність Банку Англії та її законодавче забезпечення53

НУМІЗМАТИКА І БОНИСТИКА

- Про введення в обіг банкноти номіналом 5 гривень зразка 2001 року56

- Про введення в обіг пам'ятної монети "На межі тисячоліть"56

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

- Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у лютому 2001 р.57

- Є.Шаповалов Перспективи входження фінансового ринку України

у світову систему торгівлі деривативами58

ФОНДОВИЙ РИНОК

- Ринок державних цінних паперів України у лютому 2001 р.61

ПРЕС-СЛУЖБА НБУ ПОВІДОМЛЯє

- Про використання чеків у системі безготівкових розрахунків62

- Роз'яснення щодо порядку погашення зобов'язань платників податків

перед бюджетами та державними цільовими фондами62

- Кошти для подолання наслідків стихійного лиха62

АНОТАЦІЇ

-63

Номер підписано до друку редакцією
періодичних видань НБУ 02.04.2001 р.

Володимир Стельмах

Голова Національного банку України

На нашу думку, 2000 рік як для банківської системи, так і для економіки країни в цілому став першим роком, який засвідчив надзвичайно великі потенційні можливості народного господарства і висвітлив особливу роль банківської системи в суспільстві. На 6% збільшився реальний валовий продукт. Зростання спостерігалося і в промисловості (12.9%), і в сільському господарстві (6.7%). У цьому є заслуга банківського сектора, який збільшив обсяги кредитування економіки на 62.3%. Підкреслимо, що обсяг кредитування у національній валюті зріс на 78.9%.

Відчутно (на 54%) збільшилися обсяги депозитів населення. А це свідчить про зростання довіри людей до вітчизняної банківської системи.

Ставки кредитів, які надаються в гривнях, упродовж 2000 року знизилися із 56.2 до 37.3%, ставки валютних кредитів — із 19.6 до 16%. Однак, слід визнати, рівень кредитних ставок ще доволі високий.

За минулий рік зменшився (із 21.4 до 9.2%) обсяг зачутчених гривневих і (з 9.6 до 5.8%) зачутчених валютних ресурсів. Це свідчить про те, що комерційні банки використовують не всі ре-

Національний банк України: перші десять років діяльності

Швидко плине час. Ще свіжі у пам'яті тривожні й радісні дні здобуття Україною державної незалежності, палкі дискусії і перші практичні кроки на шляху перетворення колишньої Республіканської контори союзного Держбанку в центральний банк нової європейської країни. І осьми вже відзначаємо 10-річний ювілей Національного банку України. Як відомо, незалежне проведення монетарної політики, власна валюта і власна банківська система є одними з головних невід'ємних ознак самостійності держави.

За цей час побудовано сучасну кредитно-фінансову систему, впроваджено національну валюту, створено законодавчу базу функціонування банків. Розроблено та впроваджено сучасні інструменти і методи грошово-кредитної політики, завдяки якій подолано небачену за останні десятиріччя гіперінфляцію, забезпечено стабільність національної валюти. Центральний банк держави створив потужну електронну систему проведення розрахунків між банківськими установами та суб'єктами господарювання, новітнє виробництво з виготовлення грошей, Державну скарбницю, інші установи, організації та підприємства, які забезпечують повноцінне функціонування системи банків країни.

Перелік здобутків Національного банку та банківської системи України можна продовжувати. І в нас є підстави ними пишатися. Та головне — не зупинятися на досягнутому. Дбати про завтрашній день, який безпосередньо залежить від нашої сьогоднішньої праці, наших дій і міркувань, намірів та обраної стратегії.

зерви для збільшення ресурсної бази.

Маржа між процентними ставками, за якими надаються кредити і залучаються депозити, є зависокою. Значна різниця між ціною активів та пасивів свідчить про незадовільний стан якості кредитних портфелів і про істотні інфляційні очікування.

Серед найважливіших завдань Національного банку на 2001 рік — удосконалення набору інструментів, за допомогою яких він може впливати на грошовий ринок.

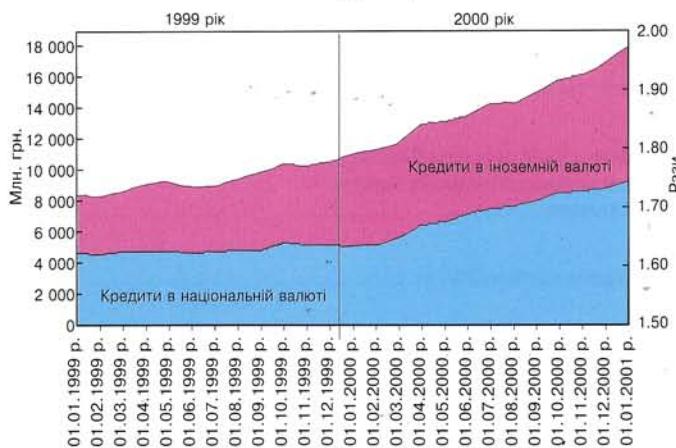
Як відомо, минулого року індекс

інфляції сягнув 125.8%. Аби протягом нинішнього року утримати його на рівні 113.6%, дії центрального банку на грошовому ринку мають бути виваженими і абсолютно точними.

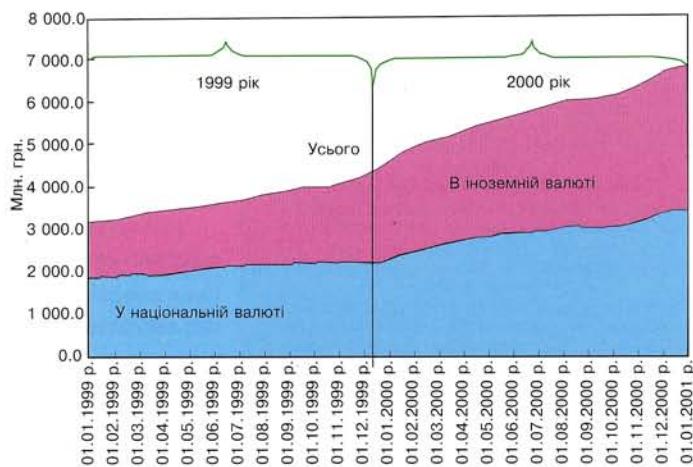
Зрозуміло, для розвитку економіки потрібно збільшувати пропозицію грошей, але так, щоб це не підштовхнуло інфляцію.

У 2001 році поряд із традиційними інструментами — встановленням норм формування банками обов'язкових резервів, обліковою ставкою, операціями

Кредити, надані комерційними банками України народному господарству

Динаміка депозитів фізичних осіб

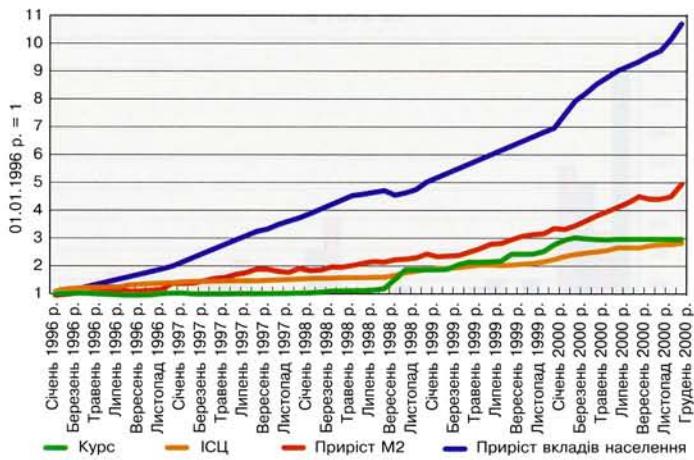

на відкритому валютному ринку, Національний банк пропонує нові, серед яких — прямі та зворотні операції РЕПО із цінними паперами уряду. Якби нам вдалося зробити ліквідним вторинний ринок цінних паперів уряду, це дало б змогу, з одного боку, перейти на сучасні принципи рефінансування комерційних банків, управління грошовою масою, а з другого — обмежити застосування такого дорогоцінного для НБУ інструменту, як залучення коштів на депозитні сертифікати. Очевидно, за умови застосування нових інструментів комерційним банкам буде простіше планувати свою поточну ліквідність, що сприяло б стабілізації процентних ставок на всіх кредитних ринках.

Щодо девальвації національної валюти. У 1998—1999 роках вона була високою. За минулий рік становила лише 4.2% — у

Динаміка зростання споживчих цін, обмінного курсу, грошової маси та депозитів населення

кілька разів менше, ніж індекс зростання споживчих цін. З одного боку, це сприяло розвитку економічних галузей, орієнтованих на випуск експортних та імпортозамінюючих товарів, а з іншого — дало змогу НБУ (в період значного припливу експортної виручки) певною мірою ревальвувати гривню.

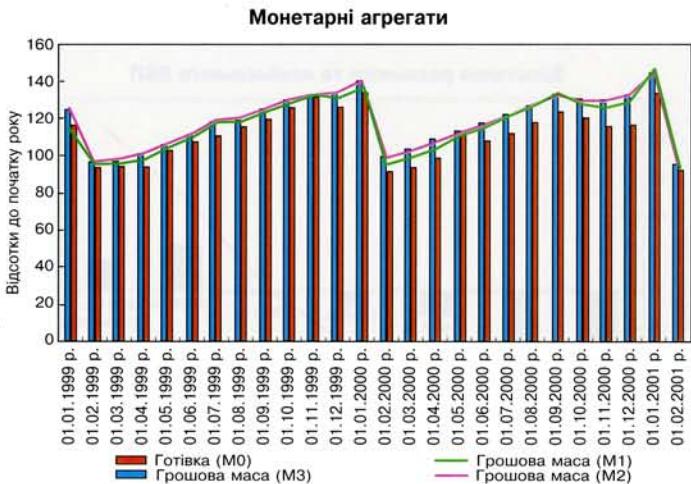
Ше одним важливим завданням є підвищення рівня monetаризації української економіки. В 2000 році приріст монетарної бази становив 40%, монетарної маси — 45% (за рівня інфляції 25.8%). Поліпшилася також структура грошової маси: питома вага готівки в обігу зменшилася. Рівень доларизації також дещо знизився (на 2%).

Визначені пріоритети курсової політики НБУ. При збереженні політики плаваючого курсу стимулюється пере-

орієнтація експорту й імпорту на збільшення у зовнішньому обороті питомої ваги технічної продукції та новітніх технологій.

Як і раніше, завданням стратегічного значення залишається підвищення внутрішнього попиту, забезпечення стійкого поліпшення добробуту населення.

У 2000 році номінальні доходи населення збільшилися на 40.4%. Реальні грошові доходи (за мінусом обов'язкових платежів, добровільних внесків та з урахуванням впливу інфляції) зросли на 6.3%. Середньомісячна заробітна плата

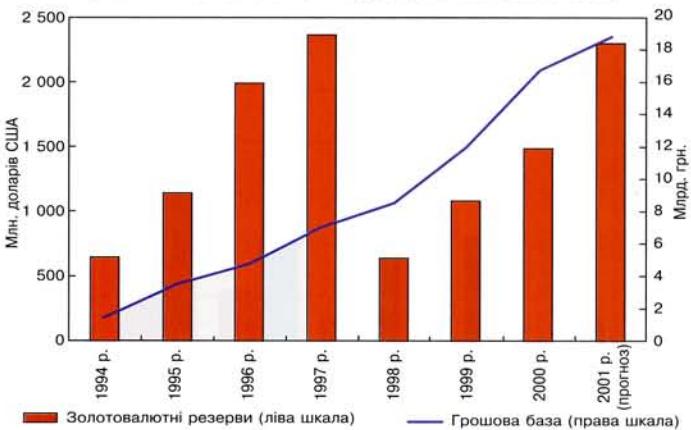

збільшилася на 29.6%. Уряд виплатив заборгованість за пенсіями, а в першому кварталі 2001 року — і прострочену зарплату працівникам бюджетної сфери.

Протягом 2000 року населення країни продало банкам валютних коштів на суму 4.2 млрд. грн. (у 1999 р. — на 3.6 млрд. грн.); прибдали у банків — на суму 3.9 млрд. грн. (у 1999 р. — на 4.9 млрд. грн.). Як бачимо, торік тенденція змінилася — люди продали валюти більше, ніж купили.

Зростання темпів кредитування реального сектора в національній валюті порівняно з іноземною (в 1.76 раза), темпів залучення депозитів від організацій та населення в національній валюті порівняно з іноземною (в 2.1 раза), збільшення обсягів продажу виробів експортерами (в 2.1 раза порівняно з 1999 роком), перевищення продажу над купівлєю готівкої іноземної валюти фізичними особами (на 40 млн. доларів США), низький рівень девальвації обмінного курсу (4.2%), зниження рівня доларизації економіки (на 2%) — саме ці фактори є найкращим підтвердженням збільшення довіри населення та суб'єктів господарювання до національної валюти.

Зростання золотовалютних резервів і грошової бази

Перебіг інфляційного процесу протягом перших місяців нинішнього року підтверджує виваженість кроків Національного банку України на грошовому ринку. За перших два місяці 2001 року індекс споживчих цін зрос на 2.1%, тоді як за відповідний період минулого року — на 8.1%. Індекс цін виробників промислової продукції зрос на 1.4% (за відповідний період 2000 року — на 5.1%).

Серед полемічних питань, які зацікавлено обговорюються у банківських колах, — причини зменшення прибутковості банківського бізнесу.

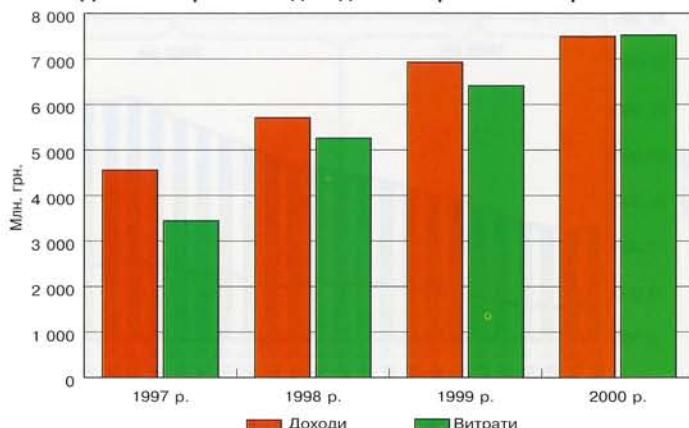
Легкі “інфляційні та девальваційні заробітки” залишилися в минулому. Процентні ставки на кредитних ринках пониж-

зилися. За таких умов доходи банків можуть зростати завдяки розширенню обсягів кредитування та надання нових банківських послуг клієнтам. Це принципова позиція НБУ. Вона не сумісна з некоректними способами одержання доходів, наприклад, від спекуляційних операцій на міжбанківських ринках. Гроші продукуються лише в реальній економіці.

Загальна сума доходів, отриманих за минулий рік усіма банками, становила 7 491 млн. грн. (тобто зросла порівняно з попереднім роком на 8.2%); загальна сума витрат — 7 520 млн. грн. (тобто теж зросла на 17.3%). Випереджаюче зростання витрат спонукає до детального аналізу стану справ у кожному банку. Стосовно ж загальних причин збільшення витрат і збиткової діяльності банків у цілому, то передусім слід звернути увагу на зростання (на 196 млн. грн.) “інших банківських операційних витрат” та (на 520 млн. грн.) “інших небанківських операційних витрат” (на утримання персоналу, господарські витрати тощо). Крім того, банки відрахували в резерви 1 444 млн. грн. Ці витрати пов’язані з кредитами, які надавалися в період інфляційного бума. З урахуван-

Динаміка зростання доходів та витрат банків України

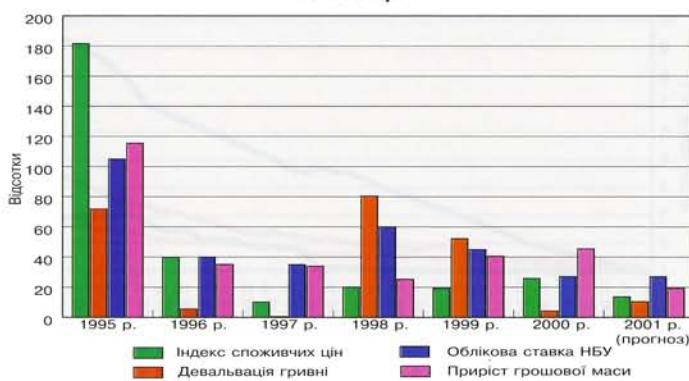

ням названих факторів, незважаючи на 30 млн. грн. загальних збитків по системі комерційних банків, фінансові результати 2000 року принаймні не гірші за попередні роки.

Поліпшилося юридичне забезпечення банківського бізнесу. Прийнято закони “Про Національний банк України”, “Про банки і банківську діяльність”. Триває робота над законопроектами “Про платіжні системи і переказ грошей в Україні”, “Про гарантування вкладів фізичних осіб”, “Про фінансові послуги”, “Про банківський кредит”, “Про валютне регулювання”.

Не можна не згадати про ще одну важливу для Національного банку подію: створена і діє Рада НБУ. Вона сприяє розвитку банківської системи країни, зокрема зміцненню передбаченої вітчизняним законодавством незалежності центрального банку держави, яка є запорукою його виваженої грошово-кредитної політики.

Індекс споживчих цін, девальвація гривні, облікова ставка НБУ і приріст грошової маси за період із 1995 по 2000 рр. та прогноз на 2001 р.

На черзі — вирішення нових науково-технічних і організаційних завдань, передбачених Комплексною програмою розвитку банківської системи України на 2001—2003 роки, яку створено на виконання Указу Президента України від 14 липня 2000 р. “Про заходи щодо зміцнення банківської системи України та підвищення її ролі у процесах економічних перетворень”.

Хоча системою українських банків у 2000 році досягнуто високих (відносно ВВП) абсолютних показників діяльності, ми розуміємо, що це лише старт. Українські банки ще мають надзвичайно великий невикористаний потенціал. Усі заходи Національного банку України спрямовані на найголовніший пріоритет — стабільність національної валюти — надійне підґрунтя подальшого розвитку економіки країни. А банківський сектор економіки — це, без сумніву, активний чинник зростання добробуту кожної родини.

Компетентна думка /

Загальний огляд макроекономічної ситуації в Україні¹

Наприкінці грудня 2000 р. Рада директорів Міжнародного валюtnого фонду ухвалила рішення про кредитний транш Україні на суму 247 млн. доларів США. Відновлення призупиненого на 15 місяців фінансування свідчить про визнання Міжнародним валюtnим фондом економічних досягнень країни у 2000 р. Водночас МВФ наполягає на прискоренні поки що доволі повільного просування України до справді конкурентної ринкової економіки, що є за- порукою забезпечення стабільно високого рівня економічного зростання.

ОБНАДІЙЛИВІ РЕЗУЛЬТАТИ 2000 РОКУ

У 2000 р. темпи приросту реального ВВП в Україні становили майже 6%, що значно більше, ніж очікувалося. Таких вагомих результатів досягнуто передусім завдяки місціям позиціям зовнішньоекономічного сектора. Експорт (зокрема металургійної та імпортозамінної продукції, призначеної для внутрішнього споживання) зростав швидкими темпами, що, крім іншого, було реакцією на значне знецінення гривні у 1999 р. та бурхливий розвиток експортних ринків, зокрема російського. Розпочате у 2000 р. реформування сільського господарства дало змогу подолати багаторічну тенденцію до спаду виробництва у цьому секторі економіки.

Позиція платіжного балансу України впродовж 2000 р. теж була на диво міцною. Реструктуризація українського боргу приватним власникам облігацій, майстерно проведена Міністерством фінансів у квітні, запобігла багато ким очікуваному дефолту. Відтоді обмінний курс залишався стабільним — приблизно на рівні 5.4 гривні за 1 долар США. І це незважаючи на менші, ніж очікувалося, надходження коштів від МВФ та інших іноземних кредиторів, на те, що Національний банк поповнив свої валові валютні резерви приблизно на 400 млн. доларів США. Рушійною силою, що забезпечила такі результати, було

позитивне сальдо зовнішніх поточних рахунків, яке у 2000 р. зросло втричі, сягнувші 2.6 млрд. доларів США (8 відсотків від ВВП). Зовнішній борг зменшився, оскільки надходження інвестицій в економіку були незначними, тоді як обсяг національних заощаджень зрос.

Рівень заощаджень зрос завдяки діям центрального уряду та місцевих адміністрацій, які зуміли забезпечити консолідований бюджет без запозичень із внутрішніх чи зовнішніх джерел. Бюджетні видатки, у тому числі непродуктивні субсидії підприємствам, було обмежено, тому надходження до бюджету (певною мірою завдяки скасуванню податкових пільг) суттєво зросли.

Одним із негативних явищ в українській економіці 2000 року стало прискорення інфляції: ціни на споживчі товари із січня по грудень зросли майже на 26%. Частково на це вплинуло необхідне адміністративне підвищення цін на хліб, енергоносії та комунальні послуги. Однак поштовхом до зростання цін стало надмірне збільшення грошової маси. Протягом січня—грудня 2000 р. банківські депозити як обсяг готівки в обігу зросли на 45%. Водночас певне зниження відсоткових ставок і пом'якшення резервних вимог дали змогу комерційним банкам у 2000 р. збільшити обсяги позик підприємствам на 63%. Ця кредитна "експансія" певною мірою заповнила економічну нішу, що утворилася внаслідок зменшення превалюючої в минулому частки бартерних операцій та скорочення бюджетних дотацій підприємствам. Позики комерційних банків безумовно

Анрі Геск'єр

Старший постійний представник
Міжнародного валюtnого фонду
в Україні

сприяли економічному зростанню 2000 року. Однак їх загальний обсяг виявився недостатнім, щоб переламати інфляційну тенденцію в бік зменшення.

ПЕРЕБІГ СТРУКТУРНИХ РЕФОРМ

У 2000 році в багатьох сферах народного господарського комплексу України вдалося зменшити перешкоди на шляху до справді ринкової економіки. Напевне, найважливішим напрямком структурних реформ стало проведення політики, спрямованої на зменшення непрозорих негрошових трансакцій в економіці. Частка платежів, здійснюваних у грошовій формі, суттєво зросла у сфері погашення зобов'язань щодо сплати податків до центрального та місцевих бюджетів, розрахунків кінцевих споживачів за газ та електроенергію, а також — за матеріально-технічні засоби для фермерів, оскільки уряд утримувався від широкомасштабного втручання у справи цього сектора. Зростання грошових надходжень до бюджету і скасування звільнень від оподаткування дали уряду змогу погасити протягом 2000 р. всі прострочені заборгованості з виплати пенсій та більшу частину заборгованості із заробітної плати.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ОРІЄНТИРИ НА 2001 РІК

П ротягом поточного року уряд України має на меті знизити рівень інфляції максимум до 13%. Існу-

¹ Англійською мовою статтю опубліковано у часописі "Eastern Economist", № 4 (369), 26 лютого — 4 березня 2001 р.

ють вагомі підстави для поступового його зниження у майбутньому до однозначних величин, характерних для країн Західної та більшості країн Центральної Європи.

В умовах ринкової економіки за стабільно низького рівня інфляції ціновий механізм найефективніше розкриває свою роль в управлінні попитом і пропозицією. Висока інфляція вселяє невпевненість, що гальмує ділову активність підприємців і вкладення інвестицій на перспективу. А найбільше інфляція дошкауле малозабезпеченим верствам, які передусім потерпають від падіння купівельної спроможності.

Низький рівень інфляції є винагородою країнам, які дотримуються жорсткої монетарної політики та стабільної фіскальної дисципліни. Дотримання Україною проголошених на 2001 рік цілей та орієнтирів, зокрема — досягнення відносно низького рівня інфляції, може розглядатися як виклик часу для її монетарної та фіскальної політики.

Для цього Національному банку, крім іншого, слід активізувати політику з'язування надлишкової ліквідності. Незважаючи на зниження попиту на українську експортну продукцію, очікується, що приплив чистих валютних надходжень триватиме, зумовлюючи зростання міжнародних резервів НБУ. Є сподівання, що Національний банк поглинатиме результату чу надлишкову ліквідність шляхом продажу ОВДП на відкритому ринку та розміщення своїх депозитних сертифікатів. Така політика може потребувати вищих відсоткових ставок, однак вона відіграє важливу роль у забезпечені протидії сплескам інфляційного тиску. Крім того, НБУ варто застосовувати більшу гнучкість обмінного курсу в обох напрямах.

Складність завдання, яке постало перед Національним банком, полягає в тому, щоб темпи зростання грошової маси не випереджали темпи зростання попиту на гроши. Збільшення грошової маси в результаті активнішого кредитування комерційними банками підприємств і домашніх господарств є бажаним. Саме завдяки цьому механізму рівень монетизації, який нині дуже низький, може зрости, і стане можливим фінансове посередництво, таке необхідне для підтримки економічного зростання.

Однак пропозиція грошей не повинна перевищувати попит. Необхідно надалі розвивати структурні реформи, зокрема такі, як заборона бартерних та повсюдне застосування грошових розрахунків. Це потрібно для того, аби

в умовах зростаючої грошової маси стимулювати українців до використання гривні як засобу тих чи інших трансакцій та інвестування, а не як джерела прискореного доступу до товарів і послуг, що може підштовхувати до зростання цін.

Ще одну проблему, яка впливає на інфляційний розвиток, може становити ймовірна затримка з виконанням плану приватизації на 2001 р. Можливе недонадходження коштів від приватизації призведе до необхідності скоротити видатки, щоб компенсувати брак надходжень.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ПРИСКОРЕННЯ ТЕМПІВ СТРУКТУРНИХ РЕФОРМ У 2001 РОЦІ

Прискорення структурних реформ, спрямованих на забезпечення стабільного економічного зростання, — головне завдання на 2001 рік. Міжнародний валютний фонд сподівається на прогрес у кількох, на його погляд, особливо важливих сферах.

Платіжна дисципліна в енергетиці

Неплатежі й розрахунки у негрошовій формі привели до надмірного і марнотратного використання енергоресурсів, що позначилося на зростанні оплати імпорту країни та обсягах зовнішнього боргу. Неплатежі за спожиті енергоресурси створюють для деяких найменш ефективних підприємств штучні переваги та блокують розвиток нових, конкурентоспроможніших фірм. Відтак МВФ наголошує на необхідності підвищувати рівень інкасації оплати, зокрема оплати грошовими коштами, щоб забезпечити прозорість і поставити заслін корупції.

Прозора приватизація

Україна прискорила економічні реформи під проводом нинішнього уряду. Однак вони ще не досягнули критичної маси, необхідної для залучення у достатніх обсягах високоякісних інвестицій.

Приватизація сприяє економічному зростанню, якщо її результатом є реструктуризація підприємств і краще корпоративне управління ними, що, у свою чергу, посилює конкурентоспроможність приватизованих об'єктів. Стратегічні іноземні інвестори можуть створити добре оплачувані робочі місця для українських працівників, а також

надати капітал, передати технологічну практику та досвід маркетингу в умовах глобалізованої економіки. Відкриті, прозорі процедури на конкурсній основі найповніше відповідатимуть потребам країни.

Реформа банківського сектора

Однією з основних перешкод, які стоять на шляху інвестицій і певною мірою гальмують економічне зростання, є нерозвинутість банківської системи України — незначні її розміри, слабка капітальна база. Під політичним тиском попередніх урядів банки приймали необачні рішення щодо надання позик. Не можна надалі ігнорувати кумулятивні втрати, яких зазнали деякі банківські установи, оскільки ці втрати зростають, ускладнюючи розвиток фінансового посередництва, і можуть спричинити системний ризик для платіжної системи. Ринкова економіка потребує забезпечення можливості для фундаментальної реструктуризації банків, у тому числі ліквідації окремих із них у разі неплатоспроможності та банкрутства як засобу реорганізації існуючих активів під новим керівництвом.

Податкова амністія та звільнення від оподаткування

Оперативне звільнення від оподаткування, податкові розстрочки, амністії, спеціальні пільги та створення вільних від оподаткування зон у різноманітних формах “розквіти” в Україні “буйним квітом”. Такі речі дорого обходяться суспільству, оскільки надання податкових преференцій одній групі призводить до ще більшого податкового навантаження на інших платників податків, що може спонукати їх до переходу в тіньову економіку. Натомість МВФ обстоює ідею стабільних і низьких податків, застосовуваних повсюдно і до всіх без винятку платників.

Платіжна дисципліна, прозора приватизація, індивідуальна робота з неплатоспроможними банками, протидія спробам оперативного надання податкових пільг — усе це взаємопов’язані, взаємодоповнюючі заходи. Вони мають покласти край політиці, яка впродовж тривалого часу оберігала підприємства від конкуренції і таким чином гальмувала розвиток нових прибуткових видів діяльності. Забезпечення прозорості економічних операцій та розвитку конкурентних відносин у ринковій економіці — це єдиний правильний шлях для України, ставши на який, вона зможе реалізувати свій значний економічний потенціал.

До 10-річчя НБУ /

Система обліку: зміни, продиктовані часом

Прийнятий 20 березня 1991 року Закон "Про банки і банківську діяльність" дав поштовх розвитку в нашій країні незалежної дворівневої банківської системи, заклав підґрунтя легітимної діяльності Національного банку України, створеного на базі Українського республіканського банку Державного банку СРСР.

Десять років наполегливої праці були продуктивними: в Україні сформовано грошово-кредитну та платіжну системи, створено банківський нагляд, налагоджено збір інформації та її аналіз, забезпечено складання платіжного балансу країни. Однією з помітних віх у розвитку вітчизняної банківської системи став перехід на міжнародні стандарти обліку та звітності.

СИСТЕМА ОБЛІКУ НАПЕРЕДОДНІ РЕФОРМ

За радянських часів банки обслуговували потреби планової економіки, їх діяльність мала підпорядкований (допоміжний) характер. Функції банків як фінансових посередників були обмеженими і суворо регламентованими. Керував розгалуженою системою з единого центру Держбанк СРСР. Банківська діяльність не передбачала серйозного фінансового аналізу, розрахунку прибутковості та оцінки кредитоспроможності підприємств і проектів. Лише відпрацьована система контролю давала змогу простежити кожен крок банку. Здійснювався він за допомогою бухгалтерського обліку, зорієнтованого насамперед на збереження соціалістичної власності та перевірку виконання державного плану (бюджетного, кредитного, касового тощо).

Організацію бухгалтерського процесу і дотримання всіх відповідних процедур жорстко регламентувало нормативними документами Міністерство фінансів — розробник єдиної методології і правил організації й ведення обліку та звітності. Базуючись на запропонованих Мінфіном загальних принципах, Держбанк СРСР розробляв номенклатуру статей балансу (план рахунків), правила виконання, обліку та контролю банківських операцій. Радянська система бухгалтерського обліку базувалася на застосуванні плану рахунків, що давав змогу контролювати рух коштів згідно з директивами централізованого бюджет-

ту щодо трансферних платежів. Цього вимагали потреби управління економікою з Москви. План рахунків складався з розділів, що полегшувало підготовку балансових звітів за галузевим типом класифікації активів і пасивів. Система обліку та звітності насамперед надавала інформацію міністерствам і відомствам, які, оперуючи даними, використовували її для управління галузями та економікою в цілому і розраховували податкові платежі. Зовнішні користувачі фінансової звітності не отримували.

ПЕРЕДУМОВИ РЕФОРМ

Входження у світове співтовариство проголошеної в 1991 році незалежності України потребувало значних структурних змін в економіці. Без докорінної перебудови фінансової системи, насамперед банківського сектора, перейти до ринку було неможливо. Процес реформування мав носити комплексний характер, охоплювати всі елементи банківського сектора у його взаємодії з усіма сферами діяльності держави.

З огляду на це особливі вимоги висувалися до економічної і фінансової інформації — базової у макроекономічному та оперативному управлінні державою. Необхідно було створити систему звітності, яка б відповідала світовим стандартам.

Із прийняттям Закону "Про банки і банківську діяльність" і створенням Національного банку в Україні почалося будівництво сучасної банківської

Віра Ричаківська

Директор департаменту бухгалтерського обліку Національного банку України, член Правління НБУ

системи. Відразу ж виникла нагальна потреба в інформаційному й методологічному забезпеченні наглядових та регулюючих функцій НБУ, передбачених зазначеним законом.

На жаль, для періоду становлення української державності було характерним цілковите відтворення підходів і засад соціалістичної системи господарювання. Бухгалтерський облік усе ще розглядали тільки як рахівництво, тобто як реєстрацію всіх проведених банком операцій і відображення в бухгалтерських формах (регистрах) облікових даних щодо них. У звітності облікові дані систематизували за старими принципами, оскільки її форма і зміст істотно не змінилися.

Із поглибленим співпраці українських банків із міжнародними організаціями, кредитними установами на валютному, фондовому, інвестиційному ринках світу довелося зважати на загальноприйняті підходи до складання фінансової звітності. На той час вітчизняний облік не відображав реального стану справ у банках, і користуватися цією інформацією було дуже важко. Так, балансову вартість кредитів коригували лише тоді, коли наблизався термін їх повернення. Відтак у банках звички просто подовжувати дію угод, навіть за безнадійними кредитами.

Фінансові звіти не містили інформації стосовно основних ризиків діяльності банку. А тому резервів на збитки від активних операцій у цих установах не створювали, статті балансу оцінювали неточно — механізму їх переоцінки не існувало взагалі. У пресі інформацію

щодо балансів і звітів про прибутки та збитки не публікували. Закритість, непрозорість діяльності не сприяли підвищенню довіри клієнтів і громадськості до банків. Неспроможність банків надати фінансову інформацію реальним чи потенційним партнерам гальмувала відкриття кредитних ліній, унеможливлювала довгострокові ділові відносини.

Отже, система обліку і звітності стала одним із факторів, які стимували розвиток ринкових відносин, зокрема зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання, перешкоджали залученню іноземного капіталу в економіку України. Назріла необхідність масштабного реформування бухгалтерського обліку в країні у цілому та в банківській системі зокрема.

Відправним моментом у цьому процесі став Указ Президента від 23.05.1992 року “Про переход України до загально-прийнятої у міжнародній практиці системи обліку та статистики”, на підставі якого було розроблено і постановою Кабінету Міністрів № 326 від 04.05.1993 року затверджено “Державну програму переходу України на міжнародну систему обліку та статистики”.

Національний банк почав її втілювати. По-перше, було організовано збір звітної інформації, і вже у травні 1992 року надійшли перші балансові звіти всіх комерційних банків, розташованих на території України, в тому числі й Ощадбанку, котрий раніше керувався окремим планом рахунків і балансового звіту НБУ не надавав. Із грудня того ж року до МВФ стали надсилати агреговані за методологією фонду щомісячні зведені балансові звіти Національного та комерційних банків.

По-друге, НБУ спільно з Міністерством статистики, Державним митним комітетом та іншими міністерствами визначили склад і джерела інформаційної бази платіжного балансу України, в тому числі даних бухгалтерського обліку в банках і банківської статистики. Запровадивши нові форми звітності, з першого кварталу 1993 року почали розробку платіжного балансу держави. Це був дуже важливий крок на шляху створення в Україні макроекономічних систем даних, без яких Національний банк не зміг би виконувати покладені на нього функції.

По-третє, експерти Міжнародного валутного фонду та Світового банку допомогли з формуванням даних грошово-кредитної статистики на засадах реформування діючого плану рахунків бухгалтерського обліку в банках. “Тимчасові вказівки щодо за-

стосування плану рахунків бухгалтерського обліку банками України”, затверджені постановою Правління НБУ № 240 від 25.10.1995 року, стали першим нормативним документом, що визначав порядок бухгалтерського обліку в банківському секторі. Втім, насправді це була спроба пристосувати звичний порядок обліку та існуючий план рахунків до нових вимог, оскільки численні зміни, які вносилися до нього, не могли змінити принципових недоліків діючої системи обліку. Навпаки, план рахунків значно ускладнювався. Відсутність мультивалютних підходів до обліку операцій спонукала запровадити окремий розділ рахунків з обліку операцій в іноземній валюті — власне, у плані рахунків з'явився окремий план рахунків.

З економічним розвитком України на ринку банківських послуг з'явилися нові продукти та операції — комерційні банки взяли курс на отримання прибутку. Центральний банк, зосередившись на управлінні грошово-кредитною політикою, потребував якісно іншої інформації та звітності. Крім того, НБУ мусив освоювати нові види діяльності: емітувати національну валюту, брати участь в операціях на внутрішньому ринку державних цінних паперів і на грошовому ринку у рамках проведення грошово-кредитної політики, здійснювати операції з МВФ, вести нагляд за діяльністю комерційних банків тощо.

Оскільки в Україні раніше не застосували норми і принципи бухгалтерського обліку, за якими працювали увесь світ, Національний банк як провідний фінансовий інститут мав ініціювати відповідні реформи у банківському секторі. Насамперед слід було впровадити ці принципи в загальноприйняті практику вітчизняного бухгалтерського обліку, створити сучасну систему фінансової та статистичної звітності.

Підґрунтям реформи обліку стала запроваджена в листопаді 1993 року система електронної пошти, яка дала змогу отримувати щоденний баланс банківської системи України в цілому. Новостворена Національна платіжна система завдяки новітнім комп'ютерним технологіям давала змогу за лічені години проводити розрахунки як між окремими банками, так і в народному господарстві загалом.

У 1995 році в департаменті бухгалтерського обліку НБУ створено управління методології та реформування бухгалтерського обліку і звітності, першочергове завдання якого полягало в

опануванні міжнародних принципів і методик обліку, звітності та визначені можливості їх застосування в Україні. Зміни в системі обліку передбачалося забезпечити шляхом розширення кола об'єктів обліку, надавши більшої гнучкості обліку завдяки застосуванню існуючих та запровадженню нових фінансових інструментів.

Результатом підготовчої роботи стало прийняття “Програми реформування бухгалтерського обліку і звітності Національного банку України” (постанова Правління НБУ № 272 від 17.10.1996 року) та “Програми реформування бухгалтерського обліку і звітності у комерційних банках” (постанова Правління НБУ № 315 від 29.11.1996 року), виконання яких забезпечило ведення з 1 січня 1998 року бухгалтерського обліку за міжнародними стандартами.

Для координації дій у ході реалізації зазначених програм були створені робочі групи, до яких залучили керівників департаментів НБУ, провідних фахівців комерційних банків та вчених вузів. Роботи щодо втілення в життя цих програм підтримували Міжнародний валютний фонд, Центральний банк Нідерландів, Британський фонд “Ноу-хау”, Агентство з міжнародного розвитку США, TACIS ЄС.

У ході реформування бухгалтерського обліку та звітності у банківській системі відбулися такі зміни:

- змінено ідеологію і норми бухгалтерського обліку, що забезпечило формування нової фінансової звітності банку;
- змінено план рахунків бухгалтерського обліку та підходи до його побудови;
- запроваджено принципово нову організацію аналітичного обліку банку, завдяки чому з'явилася можливість отримувати необхідну статистичну інформацію;
- відокремлено від фінансового нові види обліку — управлінський та податковий;
- фінансову та статистичну звітності переведено на прогресивну форму організації — за економічними показниками;
- змінено рух потоків фінансової інформації шляхом збирання звітності виключно від банків — юридичних осіб.

У рамках реалізації цієї програми передусім розроблено пакет концептуально нових методологічних інструкцій з обліку основних фінансових інструментів, заснованих на міжнародних принципах бухгалтерського обліку. Засадою стало впровадження та

переоцінки активів, а також створення прозорої системи резервів на покриття ризиків і можливих втрат. За допомогою нових облікових інструментів банк показує свою реальну прибутковість і вартість власного капіталу. Практика застосування цих інструментів непроста, особливо на початку, але їх економічне значення для банківських та інших фінансових установ і організацій важко переоцінити. Проте, зважаючи на перевантаженість банків під час переходу на нову систему обліку та звітності, Національний банк відклав видання інструкцій стосовно обліку несуществів для українських банків операцій (наприклад, форвардних і трастових).

На виконання програми з реформування спеціалісти НБУ розробили нові "Правила організації фінансової та статистичної звітності банків України", а також "Порядок ведення аналітичного обліку установами банків України". Паралельно зі створенням нової звітності розроблено окремі плани рахунків бухгалтерського обліку для комерційних банків і для Національного банку, а також інструкції щодо їх застосування. При побудові плану рахунків узято до уваги світову практику і стандарти, а також враховано вимоги чинного в Україні законодавства.

Досі необхідну інформацію зазвичай брали з діючого плану рахунків. Та оскільки новими принципами бухгалтерського обліку передбачався перехід на новий план рахунків, зорієнтований переважно на економічні аспекти діяльності банку, статистичний зір банківської системи України мав забезпечити аналітичний облік. Передбачалося, що він формуватиметься в операційній системі і контролюватиметься балансом. Це давало змогу оперативно вносити необхідні доповнення і зміни в систему аналітичного обліку та виключало втручання у балансові рахунки, що відображають певну узагальнену економічну інформацію.

Застосування нових підходів до організації звітності завершилося створенням загальної бази даних економічних показників — репозитарію даних. Вона формується у підсистемі аналітичного обліку за допомогою обов'язкових і необов'язкових параметрів. У результаті звітність стала надаватися не за формами, а за окремими файлами економічних показників, із котрих формуються необхідні форми фінансової та статистичної звітності.

Зі зміною плану рахунків та запро-

вадженням нових підходів до обліку внесено необхідні поправки до більшості нормативних документів НБУ, зокрема до тих, які регламентують економічні показники діяльності банківської системи. Це давало органам нагляду можливість відстежувати стан і тенденції розвитку банківської системи, визначати потенційні ризики банків, а отже, запобігати негативним явищам у фінансовій сфері.

Важливим моментом реформи системи обліку стало запровадження (шляхом відокремлення від фінансового) окремих видів обліку — податкового та управлінського. Раніше еквівалентний податковому бухгалтерський облік служив для підрахунку податку на прибуток та вважався засобом звітування перед податковою адміністрацією. Але перехід банківської системи на міжнародні стандарти потребував розмежування фінансового та податкового обліку як таких, що мають різні цілі та призначенні для різних користувачів.

Нові вимоги до якості управління банком, а також потреба у щоденній інформації стосовно ефективності проведених банками операцій диктували необхідність застосування управлінського обліку. За його допомогою керівництво банку могло оперативно контролювати, аналізувати та планувати свою діяльність.

СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ ОБЛІКУ І ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Реформа бухгалтерського обліку в банківській сфері стала важливим кроком на шляху інтеграції України до європейського співовариства. Зміни в економічних відносинах вимагали реформування бухгалтерського обліку та статистики в усіх галузях національної економіки. З огляду на нові реалії Кабінет Міністрів постановою № 1706 від 28.10.1998 року затвердив "Програму реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів".

Сучасна концепція побудови фінансового обліку знайшла втілення у законі про бухгалтерський облік, де зазначено, що підприємства зобов'язані використовувати національні стандарти обліку при складанні фінансових звітів. Розробка цих стандартів здійснювалася відповідно до МСБО.

Перехід на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку висунув нові вимоги до якості інформації, наданої еко-

номічними суб'єктами. Основна увага приділяється складанню зовнішньої звітності з метою повнішого розкриття основних показників господарської та фінансової діяльності. Нові підходи до формування фінансової звітності і насамперед підвищення її прозорості створюють сприятливі умови для формування загальноприйнятої практики бухгалтерського обліку.

Забезпечувати прозорість інформації покликаний передусім Національний банк: налагодження належної практики звітності і розкриття даних відповідає його інституційним інтересам; до того ж така практика сприяє зміцненню довіри до фінансової системи України. Розвиваючи економіку, кожна країна, її виробники і підприємці прагнуть посилити свої позиції на міжнародному ринку, відтак особливості національної системи звітності починають привертати увагу дедалі більшого числа користувачів. Фінансові звіти Національного банку стають більш публічними, з ними можуть ознайомитися всі зацікавлені особи як у межах країни, так і за рубежем.

Часом враження, які склалися щодо надійності нашої системи фінансової звітності, користувачі переносять у площину цілісності та стабільності усієї фінансової системи країни. Зважаючи на це, НБУ почав використовувати "Кодекс належної практики стосовно прозорості у грошово-кредитній і фінансовій політиці", прийнятий МВФ у квітні 1998 року. Виявом цього стало прийняття Національним банком специфічного стандарту поширення даних SDDS (Special Data Dissemination Standard).

На порядку денного — ще детальніше розкриття інформації щодо діяльності комерційних банків та способи її оприлюднення. Адже банк — це специфічна установа, де перетинаються багато векторів економічного й соціального напрямів. Тому прозорість його діяльності — першочергове завдання.

Реформування економіки — довгий еволюційний процес. Але з огляду на пройдений шлях необхідно зазначити, що попри певні труднощі, Україна рухається до інтеграції в міжнародне співовариство та широкого впровадження світових стандартів. А це передбачає узгодження, зближення і стандартизацію фінансового та інформаційного інструментарію.

До 10-річчя НБУ /

Банківська система України: перспективи розвитку

15 березня 2001 р. в Національному банку України відбулася прес-конференція, на якій перший заступник Голови НБУ А.В.Шаповалов репрезентував вітчизняним і зарубіжним журналістам проект "Комплексної програми розвитку банківської системи України на 2001–2003 роки".

Національний банк України відзначає своє 10-річчя. За цей час, зауважив, відкриваючи прес-конференцію, перший заступник Голови НБУ А.В.Шаповалов, зроблено чимало: центральному банку держави вдалося подолати гіперінфляцію, яка виникла у перші роки незалежності; створити вітчизняний валютний ринок і власні міжнародні валютні резерви; успішно провести грошовоу реформу, запровадивши повноцінну національну валюту; перейти на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку і звітності; створити досконалу платіжну систему; налагодити вітчизняне виробництво банкнот і монет. Одне слово — створити сучасну банківську систему. Зробити це було нелегко. Адже банки діють не у вакуумі. Банківська система — органічна частина загальноекономічного комплексу, тож її ефективність безпосередньо залежить від станову справ у економіці країни в цілому.

Численні проблеми вітчизняної економіки — передусім тривалий спад виробництва — перешкоджали виконанню чи не найголовнішого завдання комерційних банків — створенню належної ресурсної бази, яка є головною передумовою кредитування реального сектора економіки.

2000 рік став переломним у десятирічній історії незалежної України. Вперше досягнуту економічного зростання. Відповідні завдання постають перед банківською системою країни: їй належить визначити стратегічні цілі подальшого розвитку, розробити і впровадити механізми та інструменти банківської діяльності, спроможні забезпечити фінансові потреби економічного зростання.

Нині в Україні зареєстровано 198 банків, 154 із яких — діючі.

— У розвитку вітчизняної банківської системи настав момент, коли кількість повинна перейти у якість. Україні потрібні сильні, надійні банки, — зазначив А.В.Шаповалов.

Серед головних завдань на перспективу — подальше нарощування капіталу комерційних банків, зменшення обсягів несвоєчасно повернутих кредитів, підвищення рентабельності банківської системи в цілому.

На досягнення цих цілей і спрямовано "Комплексну програму розвитку банківської системи України на 2001–2003 роки", створення якої було передбачене Указом Президента від 14 липня 2000 р. "Про заходи щодо зміцнення банківської системи України та підвищення її ролі у процесах економічних перетворень".

Про хід підготовки "Комплексної програми" "Вісник НБУ" вже розповідав¹. І ось її завершено. Репрезентуючи

грами розвитку банківської системи України на 2001–2003 роки".

Зрозуміло, всі розділи програми однаково важливі. Проте на прес-конференції перший заступник Голови НБУ найбільше уваги приділив "Загальним положенням". Адже щоб накреслити шлях у перспективу, треба чітко уявляти собі об'єктивну реальність. Вона є точкою опори, від якої слід відштовхуватися, розраховуючи свої сили, можливості та напрямок руху.

Проаналізувавши нинішній стан вітчизняної банківської системи, автори програми (серед яких, нагадаємо, — представники багатьох міністерств, відомств, наукових закладів і громадських організацій нашої країни, іноземних банківських установ, міжнародних фінансових організацій) визначили першочергові завдання банківського сектора української економіки, серед яких:

- ◆ зміцнення національних грошей;
- ◆ орієнтація банків на потреби економіки шляхом нарощування обсягів кредитування та банківських інвестицій у розвиток вітчизняної економіки;
- ◆ зміцнення надійності банків;
- ◆ можливість виходу з локальних криз із найменшими втратами та недопущення системних банківських криз;
- ◆ посилення довіри до комерційних банків;
- ◆ очищенння кредитних портфелів банків від безнадійних боргів, а банківської системи — від слабких, неплатоспроможних банків, неспроможних своєчасно виконувати доручення клієнтів.

В окремому розділі програми визначено місце, роль і перспективи розвитку небанківських фінансових установ (які раніше, як зауважувалося на прес-конференції, діяли "поза наглядом і поза правилами"), а також низку конкретних заходів (із зазначенням термінів і відповідальних за їх проведення), здійснення яких сприятиме реформуванню й підвищенню ефективності функціонування вітчизняних банків.

А.В. Шаповалов.

проекту програми, А.В.Шаповалов, під чійм керівництвом розроблявся цей документ, охарактеризував його структуру та основні положення.

Програма складається із шести розділів:

1. Загальні положення.
2. Сучасний стан банківської системи та проблеми її розвитку.
3. Стратегія розвитку банківської системи.
4. Програма розвитку банківської системи на 2001–2003 роки.
5. Роль та перспективи розвитку небанківських фінансових установ.
6. Комплекс заходів, спрямованих на успішне виконання "Комплексної про-

¹ Воронова Л., Галь В. Комплексна програма розвитку банківської системи України: стратегія на перспективу // Вісник НБУ. — № 1. — 2001. — С. 3–4.

Андрій Палуша,
"Вісник НБУ".

Територіальні фактори банківської діяльності в Україні

Як свідчить практика сучасних фінансових відносин між головними банками та їхніми філіями, через нерівномірність розвитку останніх у регіонах часто порушується внутрішня збалансованість комерційних банків, знижується ефективність їхньої діяльності. Саме тому банки приділяють підвищено увагу власній регіональній політиці – прагнути удосконалити мережу філій, реформувати систему управління ними тощо. Ефективна робота в цьому напрямі неможлива без урахування цілої низки факторів, важливе місце серед яких посідають територіальні.

ТЕРИТОРІАЛЬНА КОНЦЕНТРАЦІЯ ЯК ФАКТОР ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Дослідження сукупності зв'язків та відношень комерційних банків (КБ), а також аналіз сучасних тенденцій на світовому фінансово-кредитному ринку свідчать, що у банківській сфері України відбуваються складні територіальні процеси. Найважливіші з них — територіальна концентрація та територіальна деконцентрація.

Територіальна концентрація (ТК) банківської сфери — це процес зосередження комерційних банків та інших кредитних установ у певних центрах. На початку 2000 року фактично діючі вітчизняні банки були сконцентровані у 22 містах. Відзначимо, що впродовж року як кількість банківських центрів, так і характер територіальних процесів у банківській сфері України практично не змінилися [8]. Головною особливістю процесу ТК є надзвичайно високий рівень її диференціації (див. таблицю 1). У Києві зосереджено більше половини загальної кількості банків, величини статутного фонду, капіталу та активів, тоді як деякі обласні центри не мали жодного власного КБ (лише філії та регіональні відділення банків інших міст).

За рівнем територіальної концентрації банківські центри можна умовно поділити на чотири групи. Наступна за Києвом, група високого рівня ТК представлена шістьма великими містами — Харковом, Дніпропетровськом, Одесою, Донецьком, Запоріжжям і Львовом, — де сконцентровано близько третини банків України: 33.0% від їх кількості, 29.6% статутного фонду, 30.3% капіталу; 20.2% активів. Банківські центри двох останніх груп характеризують невеликі значення основних показників, що вказує на низь-

Юрій Качасов

Старший науковий співробітник Інституту географії Національної академії наук України. Кандидат географічних наук

що), що свідчить про значну їх взаємозалежність [2,3].

У численних населених пунктах країни розташовано цілий ряд філій та регіональних відділень комерційних банків (надалі — філії), проте вони мають значно меншу потужність та обмежені функції (детальніше про ці банківські установи — нижче).

Таблиця 1. Рівень територіальної концентрації комерційних банків у містах України (на початок 2000 р.)

Банківські центри	Кількість комерційних банків	статутного фонду	капіталу	активів	Загальна величина показників у центрі, млн. грн.		Частка центру в Україні, %		
					В загальній кількості комерційних банків	У статутному фонду	В обсязі капіталу	В обсязі активів	
<i>Дуже високий рівень</i>									
Київ	78	1832.3	3555.0	47638.4	50.3	59.8	61.3	76.1	
<i>Високий рівень</i>									
Харків	13	229.8	317.2	1238.6	8.4	7.5	5.5	2.0	
Дніпропетровськ	10	279.5	429.6	6214.9	6.5	9.1	7.4	9.9	
Одеса	9	104.7	120.9	478.2	5.8	3.4	2.1	0.8	
Донецьк	8	110.4	383.5	2578.7	5.2	3.6	6.6	4.1	
Запоріжжя	6	80.4	372.0	1578.6	3.9	2.6	6.4	2.5	
Львів	5	104.4	133.4	580.4	3.2	3.4	2.3	0.9	
<i>Середній рівень</i>									
Сімферополь	4	44.2	51.0	185.4	2.6	1.4	0.8	0.3	
Чернігів	4	33.7	58.0	181.1	2.6	1.1	1.0	0.3	
Луцьк	2	36.7	66.8	186.2	1.3	1.2	1.2	0.3	
Івано-Франківськ	2	17.5	28.3	81.6	1.3	0.6	0.5	0.1	
Севастополь	2	28.1	35.9	56.0	1.3	0.9	0.6	0.1	
Луганськ	2	20.6	23.7	100.4	1.3	0.7	0.4	0.2	
Кременчук	2	52.3	102.2	515.5	1.3	1.7	1.8	0.8	
<i>Низький рівень</i>									
Кривий Ріг	1	5.2	5.9	9.0	0.7	0.2	0.1	0.0	
Ужгород	1	8.3	8.5	35.6	0.7	0.3	0.2	0.1	
Іллічівськ	1	23.8	45.6	704.5	0.7	0.8	0.8	1.1	
Полтава	1	9.7	15.9	139.3	0.7	0.3	0.3	0.2	
Суми	1	7.2	6.6	18.8	0.7	0.2	0.1	0.0	
Херсон	1	12.0	13.9	55.4	0.7	0.4	0.2	0.1	
Чернівці	1	7.5	9.2	14.0	0.7	0.3	0.2	0.0	
Черкаси	1	13.8	15.9	39.9	0.7	0.5	0.3	0.1	

Джерело: Конкретно про банки в Україні. — К., 2000. — 68 с.

Таблиця 2. Вплив соціально-економічних умов у банківських центрах на рівень територіальної концентрації комерційних банків (за величиною коефіцієнта парної кореляції, у розрізі центрів)

Міські фактори	Кількість комерційних банків	Кількість банків та філій у місті	Загальна величина		
			статутного фонду	капіталу	активів
Адміністративний статус міста	0.493	0.548	0.474	0.471	0.457
Кількість населення	0.868	0.877	0.847	0.841	0.804
Чисельність зайнятих у промисловості	0.643	0.653	0.621	0.618	0.561
Кількість злочинів на душу населення	0.108	0.117	0.110	0.106	0.095
Викиди шкідливих речовин в атмосферу	-0.003	-0.001	-0.007	0.025	0.009
Рівень безробіття	-0.352	-0.340	-0.340	-0.344	-0.338
Частка збиткових підприємств	-0.642	-0.639	-0.624	-0.628	-0.606
Чисельність зайнятих у ринковій інфраструктурі	0.966	0.971	0.955	0.958	0.938
Кількість закладів ринкової інфраструктури	0.926	0.936	0.922	0.908	0.903
Забезпеченість населення телефонними апаратами	0.510	0.501	0.492	0.505	0.471
Рівень розвитку мобільного зв'язку	0.457	0.463	0.424	0.418	0.371
Близькість до державних кордонів	-0.068	-0.074	-0.101	-0.117	-0.130
Рівень розвитку транспортної інфраструктури	0.541	0.548	0.517	0.529	0.471

Джерела: Держкомстат України; Конкретно про банки в Україні. — К., 2000. — 68 с.

Аналогічну картину спостерігаємо і в більшості розвинутих країн: великі міста здебільшого функціонально переріентувалися на забезпечення банківських та інших бізнес-послуг, найбільші з них стали центрами фінансового життя.

Особливості територіальної концентрації банків зумовлені низкою факторів, які умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні.

До **зовнішніх** факторів ТК насамперед слід віднести соціально-економічні умови банківської діяльності у місті (або міські фактори) — величину міста, його господарський потенціал, екологічну та криміногенну ситуації, рівень розвитку ринкової і транспортної інфраструктури, розвинутість мережі зв'язку тощо.

До особливостей впливу зовнішніх факторів на процеси територіальної концентрації КБ відносять:

а) значну диференціацію міських факторів за силою та спрямованістю їх впливу на рівень ТК банківської діяльності. Величини коефіцієнта парної кореляції окремих факторів коливаються від 0.971 до 0.003 (див. таблицю 2). Причому кількісне співвідношення між групами факторів сильної ($r > 0.500$), помірної ($0.300 < r < 0.500$) та slabкої ($r < 0.300$) дій приблизно рівні;

б) підвищений вплив таких факторів, як чисельність зайнятих та кількість закладів ринкової інфра-

структур, кількість населення, розвинутість транспортної інфраструктури, а також частка збиткових підприємств і рівень безробіття. Від'ємний знак останніх логічно відображає їхній негативний вплив на банківську діяльність;

в) високий ступінь однорідності впливу міських факторів на всі показники територіальної концентрації банківської діяльності — кількість КБ та їх загальну потужність. Величина коливань коефіцієнта кореляції за кожним із цих показників не перевищує 0.050.

На другому етапі дослідження статистичного взаємозв'язку рівня територіальної концентрації та міських факторів проведено множинний кореляційний аналіз. Він дав змогу виділити групи чинників (представленіх кількома однорідними показниками), які максимально впливають на процеси ТК комерційних банків. Серед них — потужність ринкової інфраструктури (0.975), господарський потенціал (0.957) та величина міста (0.877), а також його економічне становище (0.662). Екологічна та криміногенна ситуації практично не впливають на рівень ТК банківської діяльності.

Внутрішні (або банківські) фактори — це насамперед особливості фінансово-економічної діяльності самих комерційних банків: потужність,

ефективність, ризиковість операцій, кредитна політика, стійкість тощо. Взаємозв'язок цих чинників із рівнем територіальної концентрації КБ у містах України є досить неоднозначним. Основні його риси:

а) значна різниця у силі та спрямованості впливу територіальних факторів на показники банківської діяльності у містах (див. таблицю 3). Це зумовлено як технологічними особливостями банківських процесів, так і високим рівнем їх територіальної диференціації. Скажімо, мінімальне та максимальне значення окремих фінансово-економічних показників КБ у банківських центрах становлять: середня величина одержаного доходу — 3.6 млн. грн. (Суми) та 100.5 млн. грн. (Дніпропетровськ); вартість кредитного портфеля — 5.2 млн. грн. (Суми) та 171.1 млн. грн. (Дніпропетровськ); частка інвестиційного портфеля у вартості активів — 0.0% (Чернівці та Ужгород) і 29.5% (Іллічівськ); частка ризикових кредитів у кредитному портфелі — 0.7% (Кривий Ріг) та 84.6% (Суми) тощо;

б) підвищена взаємозумовленість рівня ТК банківської діяльності в центрі та середньої потужності комерційних банків.Хоча за потужністю КБ територіальні відмінності є досить значними — середня величина статутного фонду коливається від 5.2 млн. грн. (Кривий Ріг) до 28.0 млн. грн. (Дніпропетровськ), — вони часто збігаються з рівнем ТК банківської діяльності. Слабко корелює з рівнем територіальної концентрації більшість відносних показників, зокрема, — відношення коротко- та довгострокових кредитів, високоліквідних і поточних коштів тощо;

в) практично всі досліджені фактори ТК мають тотожний вплив на банківську діяльність.

У контексті одержаних висновків зазначимо, що в нашому дослідженні за браком місця не проведено економіко-географічного аналізу інших важливих аспектів банківської діяльності. Зокрема, не розглянуто таке питання, як опосередкований вплив територіальних факторів на банківську діяльність, що є досить актуальним для комерційних банків великих міст, які в умовах жорсткої конкурентної боротьби змушені проводити гнучку фінансово-кредитну політику (відтак їхніми фінансово-економічними показниками слід оперувати з обережністю).

Проводячи територіальний аналіз, необхідно також зважати на неоднозначність оцінок ефективності банків-

ської діяльності з боку різних її учасників: правління банку, акціонерів, вкладників, позичальників, банків-партнерів, Національного банку тощо. Врахування їхніх інтересів підвищує загальну (в тому числі й територіальну) збалансованість функціонування банківських структур.

У дослідженні лише в загальних ридах висвітлено взаємодію територіальних та банківських процесів; певна змістова обмеженість територіального підходу усувається завдяки використанню системи територіальних моделей. Це дає змогу проводити комплексний, багатоаспектий аналіз банківської діяльності та приймати ефективні інвестиційні й фінансові рішення.

Множинний кореляційний аналіз дав змогу дослідити особливості впливу територіальних факторів на окремі групи фінансово-економічних показників КБ, що відображають певні аспекти банківської діяльності. Найбільшим статистичним взаємозв'язком із рівнем територіальної концентрації банків у містах відзначаються такі групи: ефективність банківської діяльності (величина коефіцієнта множинної кореляції становить 0.575), особливості кредитного портфеля (0.522), потужність КБ (0.395), структура доходів (0.356) та інвестиційна активність (0.356). Варто зауважити в цілому незначну територіальну залежність таких граней банківської діяльності, як кредитний ризик (0.205) та стійкість комерційних банків (0.058).

Якщо врахувати істотні відмінності демографічних, соціальних та фінансово-економічних умов у регіонах України, а також характер їх впливу на банківську діяльність, стають зрозумілими як високий рівень її територіальної диференціації, так і значна територіальна різниця у рівні її ефективності.

Важливим напрямом подальшого вивчення взаємозв'язків територіальних та банківських процесів є дослідження розвитку фінансово-територіальних систем, міжнародної фінансової інтеграції тощо.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Другим (протилежним концентрації) територіальним процесом, характерним для банківської сфери, є територіальна деконцентрація (ТД). Вона обумовлює розосереджен-

ня банківської діяльності на території країни і певною мірою згладжує нерівномірність розміщення банківських центрів. Нині, коли постійно скорочується кількість комерційних банків, цей процес розвивається у двох напрямах:

1) створення філій та регіональних відділень як територіальних складових великих, так званих системних банків, що утворилися на базі державних (Ощадбанку, Промінвестбанку, Укрсоцбанку, АППБ "Аval", Укргексімбанку, АПБ "Україна" та деяких інших);

2) територіальне розширення діючої мережі великих комерційних банків ("Ажіо", Енергобанку, Правекс-банку, Українбанку, Західноукраїнського комерційного банку тощо).

Процес утворення регіональної мережі комерційних банків (РМКБ) стосується майже половини всіх КБ України, але відбувається з різною інтенсивністю, тому що цього існують великі відмінності між містами країни. Ядром регіональних мереж, які об'єднують 82.4% всіх банківських філій країни (див. таблицю 4), є Київ. Значну роль у створенні РМКБ відіграють Дніпропетровськ (6.0%), Львів (3.4%) та Харків (2.5%). Частка інших банківських центрів становить усього 5.7%, причому сім із них представлені банками, які не мають жодної філії.

Результати розрахунків, подані в таблиці 5, а також множинний кореляційний аналіз свідчать, що на процесі формування регіональної мережі філій найбільше впливає рівень територіальної концентрації банківської діяльності, зокрема такі фактори, як

загальна потужність комерційних банків (величина коефіцієнта множинної кореляції становить 0.747) та їх кількість (0.715). Серед міських факторів слід виділити величину міста (0.642), його господарський потенціал (0.660), рівень розвитку ринкової (0.724) і транспортної інфраструктур (0.591). Водночас зауважимо слабкий зв'язок цих чинників із такими географічними факторами, як екологічна ситуація та близькість до державних кордонів, що, безперечно, зумовлено специфікою банківської діяльності як галузі невиробничої сфери.

Приблизно ті ж територіальні фактори максимально впливають на поширеність регіональної мережі комерційних банків (у досліджені умовним показником для її оцінки взято частку філій за межами своєї області). Цю залежність підтверджує також аналіз дій за значених факторів у розрізі кількості філій, створених у своїй та чужих областях. На формування місцевої мережі помітно не впливає жоден із факторів, що, між іншим, свідчить про певну статистичну спонтанність цього процесу (див. таблицю 5). І навпаки — кількість та сила впливу чинників, які визначають інтенсивність утворення міжобласних РМКБ, майже на порядок вища.

Розглянуті параметри розвитку РМКБ певним чином взаємозв'язані. У структурі найбільших мереж (із центрами в Києві, Дніпропетровську, Львові та Харкові) переважають філії, розташовані в інших областях. Менші РМКБ здебільшого не виходять за межі своїх областей або навіть міст.

Слабкість банківських систем середніх і малих банківських центрів має

Таблиця 3. Взаємозв'язок фінансово-економічних особливостей банківської діяльності та рівня територіальної концентрації комерційних банків (за величиною коефіцієнта парної кореляції, у розрізі центрів)

Територіальні фактори	Кількість комерційних банків	Кількість банків та філій	Загальна величина		
			статутного фонду	капіталу	активів
Банківські фактори					
Середня величина статутного фонду одного банку	0.379	0.359	0.413	0.393	0.385
Середня величина кредитного портфеля	0.484	0.463	0.518	0.516	0.513
Відношення коротко- та довгострокових кредитів	-0.157	-0.180	-0.137	-0.130	-0.107
Частка ризикових кредитів у кредитному портфелі	0.128	0.129	0.122	0.126	0.131
Середній дохід одного банку	0.487	0.477	0.509	0.529	0.506
Частка доходів за кредитами господарським об'єктам	-0.210	-0.186	-0.211	-0.235	-0.223
Відношення витрат до залучених коштів	-0.112	-0.109	-0.128	-0.140	-0.135
Відношення доходів до капіталу	0.317	0.302	0.318	0.333	0.301
Відношення високоліквідних та поточних коштів	-0.029	-0.020	-0.080	-0.095	-0.105

Джерела: Держкомстат України; Конкретно про банки в Україні. — К., 2000. — 68 с.

Таблиця 4. Інтенсивність процесів територіальної деконцентрації банківської діяльності в містах України (на початок 2000 р.)

Банківські центри	Загальна кількість філій своїх банків	Середня кількість філій одного банку			Кількість у центрі філій банків інших міст		
		усіх філій	у тому числі філій у інших областях	філій у своїй області	усіх банків	у тому числі системних банків	інших банків
Київ	562	7.2	6.4	0.8	15	2	13
Дніпропетровськ	41	4.1	3.5	0.6	22	13	9
Львів	23	4.6	3.2	1.4	18	8	10
Харків	17	1.3	0.9	0.4	15	10	5
Донецьк	7	0.9	0.9	—	8	5	3
Сімферополь	7	1.8	0.5	1.3	13	12	1
Одеса	5	0.6	0.2	0.4	17	9	8
Запоріжжя	4	0.7	0.5	0.2	12	6	6
Полтава	4	4.0	1.0	3.0	6	5	1
Кременчук	4	2.0	2.0	—	6	3	3
Луцьк	3	1.5	1.5	—	6	5	1
Ужгород	2	2.0	—	2.0	8	5	3
Чернігів	2	0.5	—	0.5	11	8	3
Івано-Франківськ	1	0.5	0.5	—	10	6	4
Луганськ	1	0.5	0.5	—	12	6	6
Кривий Ріг	—	—	—	—	10	9	1
Севастополь	—	—	—	—	14	9	5
Іллічівськ	—	—	—	—	2	1	1
Суми	—	—	—	—	6	5	1
Херсон	—	—	—	—	12	6	6
Чернівці	—	—	—	—	7	5	2
Черкаси	—	—	—	—	12	7	5

Джерело: Конкретно про банки в Україні. — К., 2000. — 68 с.

ї інші прояви та наслідки. На відкриття нових філій і регіональних відділень впливає багато факторів (територіальна активність великих банків, притягувальна сила міст тощо), причому наявність тут місцевих КБ як потенційних конкурентів на цей процес майже не впливає. Дослідження ТД банківської діяльності за співвідношенням інтенсивності відцентрових та доцентрових територіальних процесів свідчить, що в абсолютній більшості банківських центрів України (за винятком Києва, Дніпропетровська, Львова та Харкова) переважають останні (див. таблицю 4). До цього варто додати, що в численних населених пунктах, де немає місцевих КБ, за поодинокими винятками, цілковито домінують філії великих банків. Тобто відбувається перманентна територіальна експансія великих банківських центрів.

Узагалі, як свідчить досвід створення регіональної мережі зарубіжних банків, такі процеси є світовою тенденцією. Як відомо, в основі утворення філій лежать дві групи факторів. Перша пов'язана з рухом за клієнтами: розширення компаніями бізнесу в інших регіонах та міграція населення з міст у передмістя спонукають до створення банківських філій; друга — із конкурентною боротьбою: великі,

міцні банки прагнуть поглинуть слабкі, перетворити їх на свої відділення [1, 5, 6].

В Україні, де соціально-економічні умови банківської діяльності значно відрізняються, прикладів дій останнього фактора дуже мало. З другого боку, коло базових факторів формування РМКБ дещо ширше. Із проведеного нами дослідження випливає, що розміщення численної групи філій системних банків залежить не лише від традиційних факторів. Історія створення та розвитку системних банків (Ощадбанку, Промівестбанку, Укрсоцбанку та інших) свідчить, що стосовно них слід враховувати фактор територіальної інерції. Центри розміщення філій системних банків раніше були елементами територіальної структури державної банківської системи, яка, маючи, на кшталт більшості інших елементів цієї структури, високий рівень стійкості, в цілому зберегла свій склад та вплив на сучасну територіальну організацію банківської сфери України. Значний вплив старих територіальних структур, а також недостатній розвиток сучасних банківських технологій, на нашу думку, є доказом того, що територіальна система банківської сфери нашої країни поки що перебуває у стадії формування.

Про недостатній рівень територіального розвитку вітчизняної банківської сфери свідчить і проведений нами аналіз взаємозв'язку рівня розвитку регіональної мережі комерційних банків та фінансово-економічних результатів їх діяльності.

Зазначимо головне. Надмірна територіальна деконцентрація банківської діяльності — велика кількість філій та регіональних відділень комерційних банків — не підвищила її ефективності. Швидше навпаки. Із розрахунків (див. таблицю 6) випливає, що з поширенням РМКБ більшість важливих показників роботи комерційних банків погіршується. Зокрема, проаналізувавши вплив понад 20 банківських факторів, можемо стверджувати, що зі зростанням кількості філій КБ погіршуються:

а) ефективність банківської діяльності (знижаються прибутки, частка доходів за коштами в інших банках та кредитами, наданими об'єктам господарювання);

б) стійкість банку (скорочується відношення високоліквідних та постачальних коштів);

в) інвестиційна активність (зменшується частка інвестиційного портфеля у вартості активів);

г) характеристики кредитного порт-

Таблиця 5. Вплив соціально-економічних умов у банківських центрах і рівня територіальної концентрації комерційних банків на інтенсивність формування регіональної мережі банків (за величиною коефіцієнта парної кореляції, у розрізі центрів)

Фактори	Середня кількість філій одного банку			Частка філій в інших областях у загальній їх кількості
	усіх філій	у тому числі філій у інших областях	філій у своїй області	
Показники соціально-економічного розвитку міста				
Адміністративний статус міста	0.428	0.396	0.212	0.240
Кількість населення	0.627	0.742	-0.001	0.425
Чисельність зайнятих у промисловості	0.524	0.631	-0.021	0.489
Кількість злочинів на душу населення	0.046	0.111	-0.098	0.089
Викиди шкідливих речовин у атмосферу	-0.121	-0.023	-0.228	0.119
Рівень безробіття	-0.001	-0.083	0.159	0.187
Частка збиткових підприємств	-0.387	-0.431	-0.019	-0.086
Чисельність зайнятих у ринковій інфраструктурі	0.722	0.813	0.082	0.408
Кількість закладів ринкової інфраструктури	0.654	0.774	0.009	0.282
Забезпеченість населення телефонними апаратами	0.209	0.298	-0.071	0.019
Рівень розвитку мобільного зв'язку	0.381	0.451	0.004	0.289
Близькість до державних кордонів	-0.225	-0.237	-0.136	-0.149
Рівень розвитку транспортної інфраструктури	0.467	0.522	0.076	0.446
Показники територіальної концентрації банків				
Кількість комерційних банків	0.703	0.808	0.052	0.315
Величина статутного фонду	0.726	0.833	0.058	0.309
Величина капіталу	0.705	0.816	0.044	0.322
Величина активів	0.711	0.817	0.057	0.280

Джерела: Держкомстат України; Конкретно про банки в Україні. — К., 2000. — 68 с.

феля (зменшується частка кредитного портфеля у вартості активів);

г) збільшується ризик банківських операцій (зростає частка ризикового кредиту у вартості кредитного портфеля, зменшується відношення капіталу до заличених коштів) тощо.

Проведене нами дослідження, на жаль, підтвердило висновки фахівців про певні недоліки в розвитку мережі філій комерційних банків та про необхідність удосконалення їх регіональної структури. Другий важливий його результат — обґрутування наявності взаємозв'язку між банківськими і територіальними процесами. Це склало основу розробленої нами оптимізаційної моделі функціонування РМКБ.

Ця модель є складовою системи територіальних моделей функціонування банківських структур, а її розробка — лише одним із численних конструктивних напрямів географічних досліджень банківської сфери. До найважливіших із них належать:

— географічна сегментація ринку банківських послуг;

— системна розробка регіональних розділів бізнес-планів;

— рекомендації з оптимальної територіальної диверсифікації інвестицій-

— прогнозування розвитку банківських установ у конкретних регіонах тощо.

В умовах, коли реалії банківської діяльності в країні спонукають застосовувати приземленіші, мікроекономічні моделі оптимізації банківських процесів, розробка та впровадження географічного інструментарію дає змогу підняти наукові дослідження цієї важливої сфери економіки на рівень макропараметрів та обґрутувати стратегічні напрями розвитку банківських структур у сучасних умовах.

Література.

- Губський Б. В. *Інвестиційні процеси в глобальному середовищі*. — К.: Нauкова думка, 1998. — 391 с.
- Качаєв Ю.Д. *Географічна сегментація ринку інвестицій в основний капітал України* // Фондовий ринок. — 2000. — № 24. — С. 9–11.
- Качаєв Ю.Д. *Географічна сегментація фондового ринку України* // Фондовий ринок. — 2000. — № 34. — С. 4–8.
- Конкретно про банки в Україні. — К., 2000. — 68 с.
- Панченко Є., Немой О. *Модель функціонування регіональної мережі комерційного банку в Україні* // Вісник НБУ. — 1999. — № 1. — С. 60–62.
- Соколенко С.І. *Глобалізація і економіка України*. — К.: Логос, 1999. — 568 с.
- Шапран В., Шапран Н. *Управление финансами в филиальной сети коммерческого банка. Региональный аспект* // Фондовий ринок. — 2000. — № 33. — С. 8–9.
- Банки України // *Інвестиціонная газета*. — № 9. — 27 лютого 2001 г.

Таблиця 6. Взаємозв'язок фінансово-економічних особливостей банківської діяльності та рівня розвитку регіональної мережі комерційних банків (за величиною коефіцієнта парної кореляції, у розрізі центрів)

Фактори	Середня кількість філій одного банку			Частка філій в інших областях у загальній їх кількості
	усіх філій	у тому числі філій у інших областях	філій у своїй області	
Середня величина статутного фонду одного банку	0.537	0.683	-0.091	0.487
Середня величина кредитного портфеля	0.572	0.707	-0.046	0.464
Відношення коротко- та довгострокових кредитів	-0.034	-0.197	0.366	-0.365
Частка ризикових кредитів у кредитному портфелі	0.049	0.035	0.068	-0.177
Середній дохід одного банку	0.545	0.647	0.017	0.478
Частка доходів за кредитами господарським об'єктам	-0.035	-0.128	0.166	-0.008
Відношення витрат до заличених коштів	-0.328	-0.258	-0.253	-0.214
Відношення доходів до капіталу	0.568	0.420	0.555	0.332
Відношення високоліквідних та поточних коштів	-0.229	-0.218	-0.117	-0.110

Джерела: Держкомстат України; Конкретно про банки в Україні. — К., 2000. — 68 с.

Зміни і доповнення до “Офіційного списку комерційних банків України та переліку операцій, на здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України”¹, внесені за період із 1 лютого по 1 березня 2001 р.

A. Зміни і доповнення до офіційного списку комерційних банків України

Назва банку	Вид това-риства	Зареєстрований статутний фонд, грн.	Дата реєстрації	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Акціонерний поштово-пенсійний банк "Аval"'	ВАТ	120 000 000	27.03.1992 р.	94	м. Київ, вул. Лескова, 9
Акціонерний банк "Діамант"	ЗАТ	50 000 000	17.11.1993 р.	212	м. Київ, Контрактова площа, 10-а
Харківська область					
Акціонерний банк "Приват-Ексел"	ВАТ	15 111 519	01.12.1992 р.	131	м. Харків, вул. Римарська, 32

B. Зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких комерційні банки отримали (або втратили) ліцензію Національного банку України

Назва банку	Юридична адреса	Номер ліцензії	Дата одержання ліцензії	Операції, на здійснення яких комерційні банки отримали (або втратили) ліцензію НБУ ²
м. Київ і Київська область				
Акціонерний комерційний банк "ТК КРЕДИТ"	м. Київ, вул. Дмитровська, 18/24	82	16.05.2000 р.	1,3*,4,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,26,27,28,29,30; зупинено дію ліцензії на операцію 3 до 01.03.2002 р.
Акціонерний комерційний банк "Інтерконтинентбанк"	м. Київ, вул. Воровського, 22	100	12.08.1999 р.	1,4,8*,9,10, 11* ,12,15, 16,17*,18* ,19, 20* ,26,29,30; операція 8 — без права залучення і розміщення депозитів на міжбанківському ринку; зупинено дію ліцензії на операції 11,17,18,20 до 20.07.2001 р.; знято обмеження з операції 16
Акціонерний банк "Старокиївський банк"	м. Київ, вул. Микільсько-Ботанічна, 6/8	130	23.06.1998 р.	1,3,4, 8* ,9,10, 11* ,12, 13* ,15,16, 17*,18* ,19, 20*,21* ,26, 29* ,30; операція 8 — без права залучення і розміщення депозитів на міжбанківському ринку; продовжено обмеження дії ліцензії на операції 11,13,17,18,20,21,29 до 08.02.2002 р.
Акціонерний комерційний банк "Легбанк"	м. Київ, вул. Жилянська, 27	45	10.07.2000 р.	1,3,4, 5*,8* ,9,10,11,12,13,14,15,16, 17*,18* ,19, 20* ,21,22, 23* ,26,27,28,29,30; продовжено зупинення дії ліцензії на операції 5,18,23 до 20.11.2001 р.; операції 17,20 здійснюються лише за визначеними коррахунками
Закрите акціонерне товариство "Альфа-Банк" (колишня назва — Акціонерний Комерційний Банк "Київський інвестиційний банк")	м. Київ, вул. Десятинна, 4/6	61	15.02.2001 р.	1,3,4, 5*,8* ,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,26,27,28,29,30; операція 5 — без права відкриття нових рахунків "Ностро"; операція 8 — без права залучення і розміщення депозитів на міжбанківському ринку. Нову ліцензію надано у з'язку зі зміною назви банку
Акціонерний банк "Укоопспілка"	м. Київ, вул. Хрещатик, 7/11	17	23.06.1998 р.	1,4, 8* ,9,10, 11* ,12, 13*,14* ,15,16,19, 21* ,26, 29* ,30; операція 8 — без права залучення і розміщення депозитів на міжбанківському ринку; продовжено зупинення дії ліцензії на операції 11,14,29 та обмеження на операції 13,21 до 20.11.2001 р.
Акціонерний комерційний банк "Східно-Європейський банк"	м. Київ, вул. П.Лумумби, 21	51	01.02.2001 р.	1,2,3,4,5,8,9,10,11,12,13,14,15,16, +17,+18 ,19, +20 ,21,22,26,27,28,29,30
Акціонерне товариство "Банк Велес"	м. Київ, вул. Анрі Барбюса, 9-а	117	12.07.2000 р.	1,4,8,9,10, 11* ,12,15,16,19,21, 26*,29*,30* ; зупинено дію ліцензії на операції 11,26,29,30 до 01.09.2001 р.
Акціонерне товариство "ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК"	м. Київ, вул. Гончара, 41	99	28.02.2001 р.	1, +2 ,3,4,5,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23,26,27,28,29,30

¹ "Офіційний список комерційних банків України та перелік операцій, на здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України" опубліковано у "Віснику НБУ" №10, 2000 р. Дані, що змінилися, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

² Цифра зі знаком "+" означає номер операції, на здійснення якої банк одержав право; цифра зі знаком "*" означає номер операції, здійснення якої для даного банку певною мірою обмежене.

Акціонерний банк "Київська Русь"	м. Київ, вул. Б.Хмельницького, 52-б	19	28.02.2001 р.	1,2,3*,4,5*,+7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,26,27,28,29,30; зупинено дію ліцензії на операцію 3 до 01.10.2001 р.; операція 5 — без права відкриття нових рахунків "Ностро"
Акціонерний Банк "СТОЛИЧНИЙ"	м. Київ, просп. Возз'єднання, 15	114	27.06.2000 р.	1,4,8,9,10,12,26,28*,29*,30; продовжено зупинення дії ліцензії на операції 28,29 до 20.11.2001 р.
Волинська область				
Комерційний банк "Волинський торгово-інвестиційний банк"	м. Луцьк, вул. Коперника, 8	196	06.02.2001 р.	+1,+4,+8,+9,+10,+12,+15,+16,+19,+26,+30
Дніпропетровська область				
Український Банк Міжнародного Співробітництва "Інвест-Кривбас Банк"	м. Кривий Ріг, просп. К. Маркса, 28	177	07.07.2000 р.	1,4,8,9,12,26,28*,29*,30; продовжено зупинення дії ліцензії на операції 28,29 до 20.11.2001 р.
Донецька область				
Акціонерний банк "IKAP-БАНК"	м. Донецьк, просп. Ілліча, 100-а	55	12.06.2000 р.	1,3,4,5*,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23*,26,27,28,29,30; продовжено зупинення дії ліцензії на операцію 23 до 20.11.2001 р.; операція 5 — без права відкриття нових рахунків "Ностро"
АР Крим і м. Севастополь				
Відкрите акціонерне товариство "ТММ-Банк"	м. Севастополь, пл. Нахімова, 2	187	15.02.2001 р.	1,4,8,9,+10,+11,12,+14,15,16,19,+21,+22,26,+28,+29,30; знято обмеження з операції 8
Одеська область				
Акціонерний комерційний банк "Фінбанк"	м. Одеса, просп. Т.Шевченка, 4	121	23.06.1998 р.	1,3,4,8*,9,10,11,12,13,15,16,17*,18*,19,20*,26,27,28,29,30; операція 8 — без права залучення і розміщення депозитів на міжбанківському ринку; продовжено зупинення дії ліцензії на операції 17,18,20 до 20.11.2001 р.
Комерційний банк "ФЕБ"	м. Одеса, просп. Академіка Глушка, 13	143	23.06.1998 р.	1,3,4,8*,9,10,11,12,13,15*,16,17*,18*,19,20*,21,22,26,29,30; операція 8 — без права залучення і розміщення депозитів на міжбанківському ринку; продовжено зупинення дії ліцензії на операції 17,18,20 до 20.11.2001 р.; зупинено дію ліцензії на операції 9,13 до 04.04.2001 р.
Акціонерний комерційний банк "ПОРТО-ФРАНКО"	м. Одеса, вул. Пушкінська, 10	129	15.09.2000 р.	1,2,4,8,9,10,11*,12,13*,15,16,17*,18*,19,20,21*,22*,26,29,30; продовжено зупинення дії ліцензії на операції 11,17,18,22 до 20.11.2001; операція 13,21 обмежено
Харківська область				
Акціонерний комерційний банк "Європейський"	м. Харків, Червоношкільна Набережна, 24	90	31.08.2000 р.	1,4,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17*,18*,19,20*,21,22,26,27,28,29,30; продовжено зупинення дії ліцензії на операції 17,18,20 до 20.11.2001 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків НБУ Олена Сілецька.

Подія /

Система термінових переказів НБУ

26 березня 2001 року в системі електронних міжбанківських розрахунків відбулася подія, яку за масштабом можна порівняти хіба що із впровадженням СЕП 1993 року. О 14:13 було вперше передано кошти за допомогою нової Системи термінових переказів НБУ (СТП).

"сторичний" переказ здійснено між Всеукраїнським акціонерним банком та банком "Український капітал".

Розробником системи автоматизації в обох установах є київське ТОВ "Юнікорн", яке давно і плідно працює над впровадженням сучасних банківських технологій в Україні.

Ряд інших українських банків та роз-

робників програмного забезпечення нині працює в СТП у тестовому режимі.

СТП організована на принципово нових засадах — сучасних технологіях онлайн. Порівняно з існуючою СЕП банки отримали значно ширший сервіс у галузі міжбанківських розрахунків. Система розроблена фахівцями Національного банку України та експлуатується в Центральній розрахунковій палаті НБУ.

Підключитися до СТП можуть усі банки — учасники СЕП. Але принциповою перевагою для деяких із них є те, що практично неможливо реалізувати технологію взаємодії он-лайн у рамках ОДБ, створених в архітектурі "файл — сервер" такими мовами програмування, як Clipper, FoxPro тощо.

СТП необхідна банкам для оперативного виконання важливих платежів, наприклад, для швидкого розпорядження кредитами на міжбанківському ринку. Надалі в СТП впроваджуватимуться нові платіжні інструменти (наприклад, "поставка проти платежу" та інші), які можуть бути реалізовані лише в он-лайн-технологіях.

На першому етапі участь банків у СТП безплатна. Надалі плата за участь у цій системі буде порівняною з платою за послуги СЕП.

Довіра до банківської системи змінюється

Такий лейтмотив скликаної Національним банком спільно з Асоціацією українських банків розширеної наради за участю керівників регіональних управлінь НБУ та голів правлінь комерційних банків України, яка відбулася нещодавно в Укрексімбанку

На першій цього року нараді такого масштабу обговорено роль банківського сектора на тлі досягнутих економікою країни показників, порушено ряд інших важливих злободенних питань.

Діловий тон розмові задали доповідачі — Голова НБУ Володимир Стельмах і президент Асоціації українських банків Олександр Сугоняко. Було підбито підсумки роботи банківської системи у 2000 та намічено основні напрями щодо її подальшого розвитку в 2001 році.

Порушені у доповіді проблеми розвивали, доповнювали і конкретизували виступаючі. Зокрема, перший заступник Голови НБУ Анатолій Шаповалов зупинився на стратегічних цілях подальшої розбудови банківської системи; заступник Голови НБУ Володимир Кротюк детально проаналізував організацію роботи щодо приведення законодавчих та нормативних актів Національного банку у відповідність із новою редакцією Закону України "Про банки і банківську діяльність"; віце-президент АУБ Антоніна Паламарчук докладно охарактеризувала участь банківської системи у законодавчому процесі. Директори департаментів НБУ ознайомили присутніх з основними напрямами грошово-кредитної політики на 2001 рік та новими механізмами рефінансування комерційних банків, валютно-курсовою політикою НБУ на цей період, зосередили увагу на сучасних вимогах до створення резервів на покриття можливих втрат від банківських операцій та інших актуальних питаннях банківського нагляду, порушили надзвичайно цікаву для присутніх тему надання правоохоронним органам інформації, що становить банківську таємницю.

Ролі Ради НБУ в діяльності банківської системи присвятив свій виступ Голова Ради Анатолій Гальчинський.

Прем'єр-міністр України Віктор Ющенко, виступаючи на нараді, закликав її учасників спрямувати зусилля на підвищення ефективності банківської системи, від діяльності якої залежить розвиток економіки нашої країни. У роботі наради також взяли участь представники Кабінету Міністрів, Адміністрації Президента України.

Публікуємо фрагменти доповідей та виступів учасників наради.

Прем'єр-міністр України Віктор Ющенко охарактеризував внесок банківської системи в розвиток вітчизняної економіки.

Олександр Сугоняко, президент Асоціації українських банків:

“Банки є провідниками ринкових відносин”

— Треба віддати належне НБУ — завдяки його емісійній, валютній та монетарній політиці маємо такі економічні показники, яких не було досягнуто у попередньому десятиріччі. Вперше, приміром, ВВП зріс на 6%.

Традиції, закладені у попередні роки, розвиваються і примножуються. Банківська система — чи не єдина галузь в Україні, де простежується така спадкоємність. Національний банк упевнено оперує виробленим інструментарієм і керує монетарною сферою.

Позитивна тенденція збільшення обсягів кредитування зростає рік у рік. Із політичної точки зору комерційні банки торік зробили у цю справу такий вклад, який можна порівнювати зі внеском НБУ як органу, відповідального за проведення монетарної політики в Україні.

Ми діяли в умовах економіки, яка повільно, але змінювалася. Уперше в країні минулого року кількість збиткових підприємств зменшилася з 56% до 48% в основному за рахунок підприємств агропромислового комплексу. Між ними і банками виникла довіра — 50 банків надали кредити АПК на суму близько 812 мільйонів гривень і майже 90% коштів уже повернуто. Левову частку кредитів надали сім банків. Це ли-

ше маленький приклад співпраці, яку можна і треба продовжувати.

Існує пряма залежність між зачлененням на ринку і вкладеними у кредити коштами. Прагнучи збільшувати обсяги кредитування, ми мусимо подбати про вклади, а отже — про довіру до вітчизняної банківської системи в цілому.

Прибуток банків — тема окремої розмови. Він становить 480 мільйонів. Торік мали 513 мільйонів. Прибутковість активів, за винятком банків "Україна" та "Слов'янський", становить 1.3% порівняно з 2% минулого року.

Як хороші системні менеджери ми мусимо вжити додаткових заходів, щоб допомогти банкам вирішити проблему дохідності й надати їм більше можливостей для успішної роботи в різних сегментах наших ринків.

Банки — дуже потрібна країні структура. Вони довели свою життєздатність, часом у неймовірно важких умовах. І суспільство, і держава, і влада повинні бачити в них провідників ринкових відносин.

Володимир Стельмах, Голова Національного банку України:

“Наше кредо — підтримка вітчизняної економіки”

— Банківська система взяла належну участь у відтворенні суспільного продукту, і цей фактор став одним із рушіїв позитивних змін у нашій економіці.

Тут порушувалося питання щодо ставлення населення до банків і банківської системи. Слід сказати, що за звітний рік депозити населення зросли, хоч і не так,

року будувати позитивну грошово-валютну політику. Треба надавати довготермінові кредити — їх усе ще небагато в загальнокредитних планах. Пла-

У стосунках між урядом і банківською системою немає серйозних непорозумінь. Уряд постійно відчуває моральну і фінансову підтримку комерційних банків.

як хотілося б. У 2000 році громадяні купили валюти на 18% менше, ніж у 1999, а продали її банкам на 14% більше. Це засвідчує довіру людей до національної валюти. Як і зростання кредитних вкладів у національній валюті — на 78%.

Якісний розвиток банківської системи дає можливість комерційним банкам зайовувати довіру клієнтів і вкладників. У цьому взаємозв'язку — ресурсна база, доходи, майбутнє. Приймінні 90% грошового обігу має проходити через банки.

Ми намагалися виважено підходити до експорту й імпорту, стимулювати вітчизняне виробництво. І наша політика була успішною. Основним завданням для української економіки в 2001 році залишається підвищення внутрішнього попиту. На зовнішній ринок продукцію слід спрямовувати лише задовільнивши потреби внутрішнього.

Завдання комерційних банків — отримувати прибуток. Справді, за підсумками минулого року їх доходи зросли на 8%. Але ж на 17% збільшилися витрати. Якби витрачені кошти були спрямовані на стимулювання вкладів населення, то комерційні банки помітно б розширили надзвичайно важливу ресурсну базу.

Банк — не метелик-одноденка, як правило, він розраховує на довге життя. Тому свої дії він повинен звіряти з вимогами банківського, валютного законодавства, нормативних актів НБУ. Наш спільній першочерговий обов'язок — підтримання цінової стабільності національної валюти. Нині ми розмірковуємо, як за результатами 2000

нується приріст реального ВВП на 4%. Тому завдання сьогодення — зберегти кредитні вкладення принаймні на долягнутому рівні.

За оцінкою МВФ, банківська система України сягнула вищого, ніж у країнах СНД, рівня розвитку, але до Європи нам ще далеко. Щоб відповісти європейським критеріям, ми з вами повинні йти далі в одному напрямі, підтримуючи вітчизняну економіку.

Віктор Ющенко, Прем'єр-міністр України:

“З кожним роком ми дедалі більше розуміємо значущість і можливості банківської системи”

— Політика НБУ була вдалою: депозити населення у 2000 році зросли на 54%. Не кожен рік ми отримуємо такий результат. Рядовий вкладник у системі стосунків між кредиторами і дебіторами свого часу постраждав найбільше, він мав би осторегтися, не довірити ринку, зокрема фінансовому. Але ж завдяки виважений політиці НБУ довіра до банківської системи поступово повертається.

Без сумніву, найефективніший інвестор ринку — це громадяни України. Торік лише в банківську систему вони поклали 6.5 млрд. грн. з динамікою приросту понад 50%. Про це треба говорити публічно, відкрито — в колі науковців, спеціалістів, ширшому середовищі. Це, безумовно, правильний на-

прям, розроблений і впроваджений фахівцями, які сьогодні зібралися у цьому залі. Я переконаний, що, чим більше ми доводитимемо нашим людям, насінням обачливо, розумно, мудро вчинили вони у 2000 році, довіривши банкам свої заощадження, тим серйознішим вийде наш із ними діалог у подальшій перспективі.

Коли спостерігаєш таку динаміку депозитних ставок, стає зрозуміло, що банки дбають про майбутній добробут країни, її громадян.

Анатолій Гальчинський, Голова Ради НБУ:

“Ми вестимемо жорстку монетарну політику”

— Навколо Ради НБУ цілком природно ведеться багато розмов: якими ми є, що робимо. Верховна Рада України відповідно до закону делегувала надзвичайно широкі повноваження Раді НБУ. Вона становить внутрішню функціональну складову в структурі НБУ і може самостійно визначати основні параметри й вирішувати ключові питання грошово-кредитної політики, питання кошторису, аудиту, кадрового забезпечення вищого рівня тощо.

Проблема в тому, як нам кваліфіковано, щонайповніше і в стислі строки освоїти ці функції. До складу Ради НБУ ввійшло 15 осіб: 8 народних депутатів, 7 банкірів. Це люди, які стоять на різних політичних позиціях, а Рада НБУ має бути цілковито деполітизованою. І було, звичайно, багато сумнівів з приводу цього. Та водночас це люди високого професіоналізму, які зможуть кваліфіковано розібратися в суті проблем. Інша справа, що не треба поспішати. Наш основний принцип — не нашкодити, робити все фундаментально. Мушу сказати, непросто формувати поле діяльності Ради НБУ, але нам це вдається.

Ми будемо проводити жорстку монетарну політику. Будемо вживати кардинальних заходів, аби запобігти занепаденню національної грошової одиниці шляхом зниження інфляції.

Анатолій Шаповалов, перший заступник Голови НБУ:

“Найголовніший підсумок — це міцність нашої національної валюти”

— Ви отримали проект Комплексної програми розвитку банківської системи України, розробленої наприкінці 2000 року спільними зусиллями банкірів, науковців, депутатів, представ-

ників міжнародних фінансових інститутів. У цьому документі визначено стратегічні цілі подальшої розбудови банківської системи й формування механізмів та інструментів банківської діяльності, покликаних забезпечити потреби економічного зростання, розпочатого минулого року.

Упродовж 10-ліття ми не мали такого стратегічного документа, який би містив стислий огляд стану усієї банківської системи та проблем, які стимулюють її розвиток. Основні принципи її подальшої розбудови — це зростання рівня концентрації банківського капіталу, стимулювання припливу іноземного капіталу, створення умов для збільшення обсягів кредитування реального сектора економіки, а також зміцнення ресурсної бази комерційних банків, розвиток конкуренції на ринку банківських послуг, удосконалення системи нагляду за діяльністю банків, урегулювання в установленому порядку процедури банкрутства, завершення переходу бухобліку на міжнародні стандарти, удосконалення банківського законодавства тощо.

Втілення програми має забезпечити належні організаційні, правові, юридичні умови для успішного виконання завдань, які стоять перед банківською системою на сучасному етапі, а саме: зміцнення національних грошей; орієнтація банків на потреби економіки шляхом нарощення обсягів кредитування, інвестицій у розвиток вітчизняної економіки; зміцнення надійності банків; можливість виходу з локальних криз із найменшими втратами та недопущення системних банківських криз; очищення кредитних портфелів банків від безнадійних боргів, а банківської системи — від слабких, неплатоспроможних банків.

Володимир Кротюк, заступник Голови НБУ:

“Усі чинні нормативні акти НБУ застосовуються у частині, що не суперечить Закону “Про банки і банківську діяльність”

— Згідно із прикінцевими положеннями Закону “Про банки і банківську діяльність” Кабінету Міністрів та НБУ доручено підготувати і подати до Верховної Ради пропозиції щодо приведення деяких законів України та нормативно-правових актів НБУ у відповідність із цим Законом, а також щодо прийняття нових правових документів, необхідних для його впровадження.

Тому нині в Національному банку за активної участі Асоціації українських

банків розробляється проект постанови Правління щодо створення низки відповідних проектів законодавчих і нормативно-правових актів НБУ.

Нині всі чинні нормативні акти Національного банку застосовуються в частині, що не суперечить Закону “Про банки і банківську діяльність”. До переліку, який готовиться, входить тільки 19 законів та указів Президента України і понад 30 нормативних актів НБУ. Я зупиняється на нормативно-правових актах НБУ, які вирішено уніфікувати. Наприклад, нині кілька з них регулюють питання щодо резервів під кредитні операції, операції з цінними паперами, дебіторську заборгованість, залишки коштів, розміщених на корахунках банків-нерезидентів. Натомість передбачається підготувати один документ, який регулюватиме ці питання.

Антоніна Паламарчук, віце-президент Асоціації українських банків:

“Необхідно, щоб НБУ та комерційні банки однаково розуміли положення Закону “Про банки і банківську діяльність”

— Створення законодавчої нормативної бази, яка сприятиме розвитку банківської та підприємницької діяльності в Україні, — це складне завдання. У 2000 році ми з вами зосереджувалися на доопрацюванні нормативних документів, а також фінансового, податкового і кримінального законодавства.

Національний банк провів велику роботу щодо удосконалення нормативних документів, які регулюють усі напрями діяльності банків. Асоціація теж зачала до цієї роботи експертів банків із багатьох питань, шукаючи компромісу з НБУ. Йшлося про капіталізацію банківської системи, розробку принципів розрахунку резервів на покриття можливих втрат за банківськими операціями. Вирішено питання щодо обліку застави у вигляді грошових депозитів. Скасовано блокування на корахунку в НБУ коштів від продажу акцій банку тощо. Ми продовжуємо наполегливо працювати над удосконаленням методології.

Петро Андрущенко, директор генерального департаменту банківського нагляду НБУ:

“Функція банківського нагляду — виявляти недоліки і вживати заходів”

— Тут мовилося про престиж наших комерційних банків. Звичайно,

ми повинні про це дбати. Але ж треба докладати зусиль для його піднесення чи хоча б збереження. Прикладом, резервування коштів за активними операціями — дуже важливий індикатор того, наскільки банки дбають про своє добре ім’я. Коли банки приходять до нас на стадії ліквідації, у них часто немає активів, за рахунок яких можна було б розрахуватися з кредиторами і вкладниками. Поки будуть підготовлені документи, які регулюють резервування коштів тощо, слід керуватися чинними нормативно-правовими актами НБУ. Постановою № 280 від 6 липня 2000 р. визначено всі напрями формування резервів за активними операціями, насамперед за кредитами. А питання дійсно дуже актуальнє. У ході моніторингу банків, під час безвізізного нагляду, інспектування з’ясовується, що більшість банків не висвітлює реального стану справ щодо віднесення кредитів до певних категорій. Тому вони не повновнюють резерви за кредитними операціями. Я просив би звернути на це особливу увагу.

Василь Пасічник, директор юридичного департаменту НБУ:

“Закон дає нам змогу оптимізувати співпрацю з тими органами, які отримують від нас інформацію”.

— Закон “Про банки і банківську діяльність” ставить перед банками ряд завдань, які вони повинні виконати. Ці завдання стосуються збереження банківської таємниці персоналом і питань доступу до тієї інформації, яка містить банківську таємницю.

Значно обмежено коло органів, які мають право отримувати таку інформацію. Це правоохоронні органи, прокуратура, суди і Державна податкова адміністрація. ДПА має право отримувати лише інформацію стосовно питань оподаткування і валютного контролю. Необхідно звертати увагу на оформлення запитів, які надходять до банків з приводу отримання конфіденційної інформації. Вони повинні бути конкретними, із зазначенням причин звернення, написані на відповідному бланку з підписом керівника чи його заступника, скріпленим печаткою. Лише на такі запити можна відповісти.

**Підготувала
Світлана Компаніець,
“Вісник НБУ”.**

Динаміка фінансового стану банків України за лютий 2001 р.

Фінансові результати комерційних банків

Тис. грн.

Готівкові кошти комерційних банків

Тис. грн.

Балансовий капітал комерційних банків

Тис. грн.

Кредитний портфель комерційних банків

Тис. грн.

Кошти фізичних осіб у комерційних банках

Тис. грн.

Дебіторська заборгованість комерційних банків

Тис. грн.

Чисті активи комерційних банків

Тис. грн.

Резерви під активні операції комерційних банків

Тис. грн.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління економічного аналізу та звітності генерального департаменту банківського нагляду НБУ.

Журналіст поставив запитання,

Незамінний компонент банківських послуг

Видача готівки за допомогою банкоматів в економічно розвинутих країнах стала звичною банківською послугою. В Україні банкомати — справа відносно нова, хоча ними вже нікого не здивуєш. Просто поки що не кожен комерційний банк у змозі забезпечити своїх клієнтів цим зручним видом самообслуговування. У Києві, звісно, таких апаратів більше, ніж у регіонах. Особливо багато їх у центральній частині столиці. Так, лише АБ «Старокиївський банк» установив на Хрещатику три банкомати.

На запитання нашого кореспондента відповідає голова правління АБ «Старокиївський банк», член ради Асоціації українських банків **Юрій Яременко**.

— Юрію Віталійовичу, як Ви вважаєте, для України на даному етапі банкомат — це необхідний елемент у роботі банківської системи чи просто прагнення триматися гідно, на західному рівні?

— У країнах із розвинутою економікою банкомати давно вже стали звичним явищем. Звідси — велика їх кількість, вони всі різні і дуже зручні. Я бував у європейських країнах, у США і бачив, що банкомати ставлять не лише в центрі, а й на околицях міста. В Україні до банкоматів не зовсім такий підхід.Хоча б тому, що банкомати — дорогі, і придбати їх може не кожен вітчизняний банк. Отож їх наявність у деяких фінансових установах — це іноді питання престижу, іміджу. Таке ставлення до банкоматів зберігатиметься в Україні, гадаю, ще деякий час. Та, властиво, справа не у престижі, а в реальних потребах клієнтів. Сьогодні все більше людей відчуває потребу в картах міжнародних платіжних систем, прагне одержувати за ними готівкові кошти у потрібний для себе час і в зручному місці.

— Без сумніву, для власників платіжних карток банкомати — вигідна річ. А чи вигідні вони самим банкам?

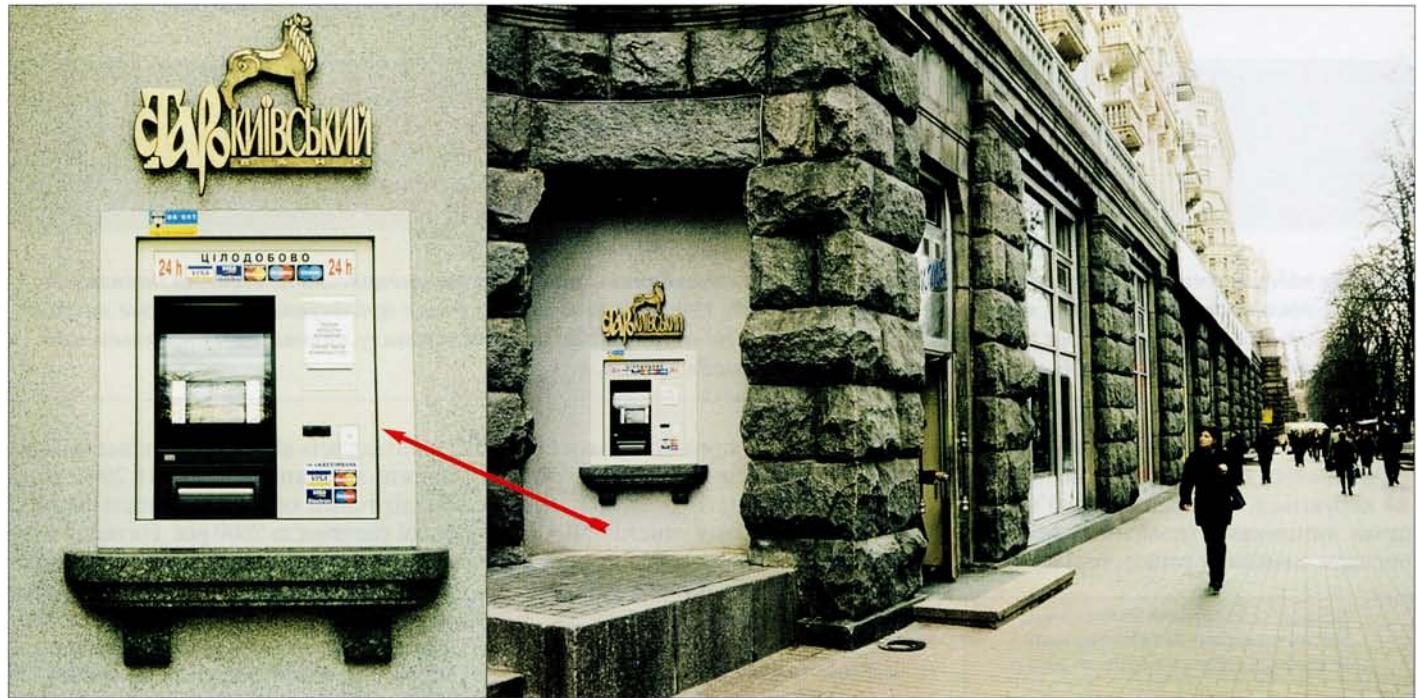
— Вочевидь, добрих грошей на них не заробиш, а витрати на їх придбання відшкодовуються в кращому разі через кілька років. До того ж не секрет, що банкомати часом нівечать вандали, аби заволодіти грішми. Звичайно, такі спроби безрезультатні: скоронність грошей у банкоматі дуже надійна, — але ж корпус, монітор, клавіатуру, буває, пошкоджують. Доводиться робити ремонт, а це — нові витра-

ти. Та в будь-якому разі передовсім дбаємо про свого клієнта, його інтереси, його зручності. Навіть якщо йдеться про додаткові витрати на обслуговування банкомата.

Наш банк купує тільки нову і надійну, а отже, дорогу техніку. Німецька фірма Siemens Nixdorf та її український представник — фірма «Реноме» (директор департаменту інформативних технологій — Надія Гладкевич) — провідні постачальники банкоматів, широко знані на українському ринку.

Звичайно, проблема не лише у фінансових витратах. Щоб установити банкомат на Хрещатику, треба обійти чимало районних і міських інстанцій. Хочу зазначити, що Микола Харитончук та інші співробітники держадміністрації

Старокиївського району по-справжньому дбають про центр міста, піклуються про його імідж, отож, побачивши, як працює наш перший банкомат у центрі міста, одразу дали дозвіл на розміщення інших, розуміючи, що обличчя Хрешчатика вони не зіпсують. Із районною владою розмовляти легко, з міською було дещо складніше, хоча ні

конфліктів, ні складних ситуацій не виникало. Зараз я навіть вважаю, що погоджувальні інстанції потрібні. Якби їх не було, на Хрешчатику та інших центральних вулицях Києва з'явилися б потворні будочки, ятки, генделики, які б краси Києву не додали. Як це не дивно звучить, але тут чиновники свою "фільтраційну" функцію виконують.

— Чому “Старокиївський банк” установлює свої банкомати саме на Хрешчатику?

— Наші банкомати працюють не тільки на центральній вулиці. Всього в Києві ми установили 9 банкоматів і придбали ще кілька. Що стосується Хрешчатика, то наші апарати відповідають високим технічним, екологічним, естетичним вимогам (це, до речі, підтверджують і колеги-банкіри). Тож ми й прагнули установити їх на Хрешчатику. По-перше, це головна вулиця України, працювати на котрій для будь-якого банку престижно. По-друге, на Хрешчатику і навколо нього безліч магазинів, ресторанів, кафе, салонів та інших закладів, де людям потрібна готівка. Завдяки банкоматам її можна одержати без обмежень у будь-який час.

Що в центрі столиці банкомати — просто необхідність, розуміємо не тільки ми. Директори магазинів “Тканини” та “Взуття” Володимир Верес і Володимир Таракенко, власники магазину “Мисливство і рибальство” Володимир Раєнко та Володимир Артеменко гаряче підтримали нашу ідею і почали з нами тісну співпрацю. Мати таких партнерів і приємно, і вигідно.

Насамкінець хочу повідомити киян, що нині АБ “Старокиївський банк” готове для них ще кілька приємних несподіванок у центрі столиці. Не буду поки що відкривати секрет — хай це стане для киян сюрпризом.

*Розмову вела
Людмила Катращук.*

Як не помилитись, обираючи банк

Економічні показники банківської системи України за 2000 рік

За підсумками 2000 року автор аналізує фінансовий стан банків України за дванадцятьма основними показниками їх діяльності. Нагадаємо, що у "Віснику НБУ" (№ 10, 1999 р. і № 4, 2000 р.) вже публікувався такий же аналіз відповідно за перше півріччя 1999 року та за 1999 рік. Отже, постійні читачі журналу мають змогу простежити за дворічною динамікою фінансового стану окремих банків країни.

Більшість юридичних і фізичних осіб, обираючи банк або змінюючи його, керуються, як правило, суб'єктивними чинниками (довіряють реклами, порадам знайомих тощо), тоді як треба

було б передусім проаналізувати об'єктивні показники діяльності різних банків.

У попередньому числі "Вісника НБУ" (№ 3, 2001 р.) опубліковано розгорнуту структуру активів, зобов'язань

і капіталу всіх вітчизняних комерційних банків за станом на 01.01.2001 р. та аналітичний огляд діяльності банківської системи за 2000 рік. На нашу думку, варто деталізувати цей аналіз за групами комерційних банків та за окремими банківськими установами, значення показників яких найбільшою мірою відхиляються у той чи інший бік від середніх по системі.

Як і в попередні рази, зробимо цей аналіз за дванадцятьма показниками,

Таблиця 1. Зростання (зменшення) обсягу сумарних активів окремих комерційних банків України за 2000 р.

Зростання обсягу сумарних активів (≥ 200 млн. грн.)		
Назва банку ¹	Сума зростання, млн. грн.	Відносне зростання, %
"АВАЛЬ"	1 751	118
ПРИВАТБАНК	1 047	50
ПРОМІНВЕСТБАНК	890	36
ОЩАДБАНК	774	58
УКРСИББАНК	565	204
УКРСОЦБАНК	466	38
УКРЕКСІМБАНК	396	21
РАЙФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	328	142
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	316	33
ПРАВЕКС-БАНК	272	96
ІНДУСТРІАЛБАНК	264	199
"НАДРА"	233	58
"ПІВДЕННИЙ"	202	146
Зменшення обсягу сумарних активів		
Назва банку	Відносне зростання, %	Сума зростання, млн. грн.
"СЛОВ'ЯНСЬКИЙ"	-78	-436
ДОНВУГЛЕКОМБАНК	-48	-13
АВТОЗАЗБАНК	-29	-33
ОЛБАНК	-15	-12
"ЮНЕКС"	-14	-4
"МЕТАЛУРГ"	-14	-17
"СОСЬЄТЕ ЖЕНЕРАЛЬ УКРАЇНА"	-10	-12
МТ-БАНК	-6	-20
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	-6	-4
"ІНКО"	-3	-6
"ПРИЧОРНОМОР'Я"	-3	-2
"УКРАЇНА"	-3	-68
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	-3	-16

Таблиця 2. Пітому вага кредитного портфеля в сумарних активах окремих комерційних банків України на 01.01.2001 р.

Значення показника, %	
Банківські установи з незначним розміром кредитного портфеля ($\leq 20\%$)	
"СОСЬЄТЕ ЖЕНЕРАЛЬ УКРАЇНА"	0
"КРЕДІ СВІСС ФЬОРСТ БОСТОН (УКРАЇНА)"	0
ТММ-БАНК	8
АКСІ-БАНК	10
РЕАЛ-БАНК	12
ІНДУСТРІАЛБАНК	14
АВІАТЕКБАНК	16
ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ	16
"ПРИВАТИНВЕСТ"	18
КІЇВСЬКИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК	19
РЕГІОН-БАНК	19
МЕГАБАНК	20
БАНК ПЕКАО	20
Банківські установи зі значимим розміром кредитного портфеля ($\geq 75\%$)	
ІНТЕРКОНТИНЕНТБАНК	96
ДОНВУГЛЕКОМБАНК	96
"ЗОЛОТИ ВОРОТА"	87
ТЕХНОБАНК	86
УКРАЇНСЬКИЙ ПРОМІСЛОВИЙ БАНК	82
"ІНКО"	80
ДОНМІСЬКБАНК	79
"ПРИЧОРНОМОР'Я"	78
КОРАЛ-БАНК	76
"АЛЬЯНС"	75

Групи комерційних банків

Найбільші	46
Великі	51
Середні	44
Малі	48
Разом по системі	48

Таблиця 3. Пітому вага основних фондів у структурі активів окремих комерційних банків України на 01.01.2001 р.

Значення показника, %	
Банківські установи зі значимим розміром основних фондів ($\geq 20\%$)	
ЗАХІДБУДГАЗБАНК	38
"ЛЬВІВ"	35
"ПЕРСОНАЛЬНИЙ КОМП'ЮТЕР"	29
"УКРАЇНА"	25
КІЇВСЬКИЙ НАРОДНИЙ БАНК	25
БАНК ПЕКАО	24
УКРІНБАНК	21
"ПРИВАТИНВЕСТ"	21
"МОРСЬКИЙ"	21
ІКАР-БАНК	20
Банківські установи з незначним розміром основних фондів ($\leq 1\%$)	
ДОНВУГЛЕКОМБАНК	
"НАЦІОНАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ"	
ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК	
"СТОІК"	
ІНДУСТРІАЛБАНК	
"АЛЛОНЖ"	
РАЙФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	
УКРАЇНСЬКИЙ ПРОМІСЛОВИЙ БАНК	
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	
Групи комерційних банків	
Найбільші	11
Великі	5
Середні	9
Малі	8
Разом по системі	8

¹ Назви банків подано за орфографією їх статутів.

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ

Таблиця 4. Питома вага "інших активів" у структурі активів окремих комерційних банків України на 01.01.2001 р.	
	Значення показника, %
Банківські установи зі значним обсягом "інших активів" ($\geq 20\%$)	
ТММ-БАНК	56
ПОЛТАВА-БАНК	39
ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ	39
"ТАВРІЯ"	37
"ВЕЛЕС"	31
ІНТЕРБАНК	30
УКРСПЕЦІМПЕКСБАНК	28
АКСІ-БАНК	25
"ПЕРСОНАЛЬНИЙ КОМП'ЮТЕР"	23
УКРЕКСІМБАНК	22
ПРЕМ'ЄРБАНК	21
"КРЕДИТ-ДНІПРО"	20
Банківські установи з незначним обсягом "інших активів" ($\leq 0.25\%$)	
РАЙФФАЙЗЕНБАНК УКРАЇНА	
ДОНМІСЬКБАНК	
"КІЇВ-ПРИВАТ"	
"НАЦІОНАЛЬНИЙ КРЕДИТ"	
ІМЕКСБАНК	
ЕЛЕКТРОНБАНК	
"ПРИВАТИНВЕСТ"	
РЕГІОН-БАНК	
ТЕХНОБАНК	
РАДАБАНК	
"АЛЬЯНС"	
"БУКОВИНА"	
"СТОЛИЧНИЙ"	
"СХІДНО-ПРОМИСЛОВИЙ"	
ФЕРМЕРСЬКИЙ ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК	
Групи комерційних банків	
Найбільші	6
Великі	4
Середні	6
Малі	7
Разом по системі	5

що найповніше характеризують фінансовий стан банківської установи.

Перший із них — зростання (або зниження) обсягу сумарних активів за звітний період.

Абсолютне зростання обсягу сумарних активів по банківській системі України в цілому за 2000 р. сянуло близько 11 млрд. грн., або 43%. Лише у тринадцяти комерційних банках обсяг сумарних активів дещо зменшився.

У разі зростання цього показника його доцільно аналізувати передусім за абсолютними сумами, а у випадку зменшення — за відносними значеннями. Результати відповідного аналізу наведено в таблиці 1.

Таблиця 5. Поточний прибуток окремих комерційних банків України за 2000 р.	
	Значення показника, тис. грн.
Банківські установи зі значним обсягом поточного прибутку (> 10 млн. грн.)	
ПРОМІНВЕСТБАНК	58 946
УКРЕКСІМБАНК	32 675
ПРИВАТБАНК	29 430
ДОНМІСЬКБАНК	29 143
ІНДУСТРІАЛБАНК	16 609
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	15 912
МТ-БАНК	15 596
ЕКСПРЕС-БАНК	14 707
"НАДРА"	14 363
"КІЇВ"	12 918
УКРГАЗПРОМБАНК	12 857
Банківські установи, які завершили 2000 рік зі збитками	
"СЛОВ'ЯНСЬКИЙ"	-325 441
"УКРАЇНА"	-97 152
ОЩАДБАНК	-26 994
УКРІНБАНК	-23 135
ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	-18 165
ДОНВУГЛЕКОМБАНК	-5 884
БАНК АВСТРІЯ КРЕДИТАНШТАЛЬТ УКРАЇНА	-4 783
"УКООПСПІЛКА"	-2 606
ІНТЕРКОНТИНЕНТБАНК	-2 404
ПІВДЕНКОМБАНК	-1 278
"АНТАРЕС"	-220
"КРЕДІ СВІСС ФЬОРСТ БОСТОН (УКРАЇНА)"	-49

Нагадаємо, що зростання обсягів сумарних активів окремого комерційного банку само по собі ще не є запорукою його високої надійності й привабливості для інвесторів та вкладників. Як, до речі, і зниження (зрозуміло, мовиться лише про незначні відносні коливання показника). Набагато важливіше є здатність комерційного банку ефективно використовувати наявні активи. Тож уважніше розглянемо їхню структуру.

Питома вага кредитного портфеля в структурі активів може свідчити про основний напрям діяльності комерційного банку. За цим критерієм банківські установи поділяються на ті, що надають перевагу кредитуванню так званого кінцевого позичальника, і на ті, які частіше практикують інші види активних операцій (наприклад, міжбанківські кредити, купівлю цінних паперів тощо).

У таблиці 2 відображені незначні ($\leq 20\%$) і найбільші ($\geq 75\%$) у вітчизняній банківській системі значення цього показника, а також — розподіл ак-

Таблиця 6. Прибутковість активів окремих комерційних банків України за 2000 р.	
	Значення показника, %
Банківські установи, які мали прибутковість активів $\geq 5\%$ за рік	
ДОНМІСЬКБАНК	17
ЕКСПРЕС-БАНК	11
"НАЦІОНАЛЬНИЙ КРЕДИТ"	9
"МЕТАЛУРГ"	8
"СХІДНО-ПРОМИСЛОВИЙ"	8
"КІЇВ"	7
ТРАНСБАНК	7
ДОНБІРЖБАНК	7
ІНДУСТРІАЛБАНК	6
УКРГАЗПРОМБАНК	6
"МУНІЦИПАЛЬНИЙ"	6
"ТК КРЕДИТ"	6
"СТАРОКІЇВСЬКИЙ"	6
"ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ"	6
"ДОНКРЕДИТІНВЕСТ"	6
"АЖІО"	5
"БАЗИС"	5
Групи комерційних банків	
Найбільші	0.1
Великі	-0.9
Середні	1.8
Малі	0.5
Разом по системі	-0.1

тивів у межах груп комерційних банків і банківського сектора в цілому.

Надмірно високе значення питомої ваги кредитного портфеля в структурі активів не завжди є свідченням орієнтації комерційного банку переважно на кредитні операції. Іноді це також може бути наслідком суттєвих фінансових негараздів у банківській установі (наприклад, якщо більшість кредитів — сумнівні до повернення, а всі ліквідні активи витрачено на виконання вимог клієнтів).

Таблиця 7. Балансовий капітал окремих комерційних банків України на 01.01.2001 р.		
Банківські установи з найбільшим розміром балансового капіталу (≥ 100 млн. грн.)	Значення показника, млн. грн.	Збільшення (+) або зменшення (-) показника за рік, млн. грн.
ПРОМІНВЕСТБАНК	726	+43
УКРОСЦБАНК	333	+5
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	296	+46
УКРЕКСІМБАНК	281	+30
ПРИВАТБАНК	276	+37
"УКРАЇНА"	209	-97
"АВАЛЬ"	176	+21
ОЩАДБАНК	150	+23
УКРСИББАНК	148	+24
МТ-БАНК	104	+12

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ

Таблиця 8. Прибутковість капіталу окремих комерційних банків України за 2000 р.

		Значення показника, %
Банківські установи, що мають прибутковість капіталу $\geq 20\%$ за рік		
ІНДУСТРІАЛБАНК	46	
"НАЦІОНАЛЬНИЙ КРЕДИТ"	38	
ДОНМІСЬКБАНК	37	
ЕКСПРЕС-БАНК	37	
"МРІЯ"	34	
УКРГАЗПРОМБАНК	34	
"КІЇВ"	30	
"СТАРОКІЇВСЬКИЙ"	25	
"МУНІЦІПАЛЬНИЙ"	24	
"КРЕДИТ-ДНІПРО"	22	
"БАЗИС"	21	
Групи комерційних банків		
Найбільші	1	
Великі	-5	
Середні	5	
Малі	1	
Разом по системі	-0.5	

Питома вага основних фондів у структурі активів (див. таблицю 3) також не завжди є однозначно позитивною чи негативною ознакою фінансового стану банківської установи. А ось ліквідність основних фондів і терміні їх реалізації мають важливе значення.

Питома вага "інших активів" у структурі активів є одним із показників ефективності управління банківською установою. Чим менше його значення, тим меншою є відносна частка сумарних активів, які здебільшого не приносять доходу.

У таблиці 4 наведено відповідні дані щодо банківської системи в цілому, груп комерційних банків і окремих банківських установ, які мають найбільші ($\geq 20\%$) і найменші ($\leq 0.25\%$) значення питомої ваги "інших активів".

Абсолютний розмір поточного прибутку (див. таблицю 5) є одним із найголовніших показників діяльності будь-якого суб'єкта підприємництва. За результатами 2000 року абсолютна більшість комерційних банків України мала додатне значення цього показника. Поточні збитки зафіксовано лише у 12 банківських установах. Проте їх виявилося достатньо для того, щоб зробити сумарне значення прибутку по банківській системі в цілому від'ємним — мінус майже 30 млн. грн.

На мою думку, що прикрість спричинили принаймні три фактори:

- збиткова діяльність двох системо-

Таблиця 9. Питома вага статутного капіталу у сукупному обсязі балансового капіталу окремих комерційних банків України на 01.01.2001 р.

		Значення показника, %
Банківські установи з незначною питомою вагою статутного фонду у балансовому капіталі ($\leq 30\%$)		
УКРСОЦБАНК	15	
"МЕТАЛУРГ"	17	
"АЖІО"	22	
Кримська МВБ	22	
БРОКІЗНЕСБАНК	27	
"ЕТАЛОН"	27	
ПРОМІНВЕСТБАНК	28	
ДОНБІРЖБАНК	29	
Банківські установи з надмірною питомою вагою статутного фонду у балансовому капіталі ($\geq 100\%$)		
ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	135	
УКРІНБАНК	119	
БАНК АВСТРІЯ КРЕДИТАНШТАЛЬТ УКРАЇНА	117	
ІНТЕРКОНТИНЕНТБАНК	112	
"УКООПСПІЛКА"	105	
"АНТАРЕС"	100	
Групи комерційних банків		
Найбільші	36	
Великі	70	
Середні	74	
Малі	87	
Разом по системі	60	

утворюючих банків ("Ощадбанку" і банку "Україна"; збитки обох цих банківських установ у 2000 році становили разом близько 124 млн. грн.);

- збиткова діяльність банку "Слов'янський" (сума збитків досягла 325 млн. грн.);

- особливості державної політики, спрямованої на зміщення банківського сектора, що вимагає значного і термінового нарощування страхових резервів.

Якби не було цих факторів або якби вони спричинили менший вплив, банківський сектор України, без сумніву, завершив би 2000 рік із прибутком.

Прибутковість активів за звітний період визначається як співвідношення поточного прибутку і середньоарифметичної суми балансового капіталу. Цей показник щодо банківської системи в цілому, груп комерційних банків і окремих банківських установ, які мають найбільші ($\geq 20\%$) його значення, наведено в таблиці 8.

Для банківської системи в цілому цей показник за підсумками минулого року набув від'ємного значення.

Дані щодо окремих банківських установ, які мали найвищі показники прибутковості активів, а також щодо

Таблиця 10. Питома вага поточного прибутку та прибутку минулих років (узятих разом) у структурі балансового капіталу окремих комерційних банків України на 01.01.2001 р.

		Значення показника, %
Банківські установи зі значною питомою вагою поточного прибутку та прибутку минулих років у балансовому капіталі ($\geq 50\%$)		
"МЕТАЛУРГ"	76	
УКРСОЦБАНК	72	
Кримська МВБ	72	
"ЕТАЛОН"	71	
"АЖІО"	69	
ІНДУСТРІАЛБАНК	67	
ДОНБІРЖБАНК	66	
ПРОМІНВЕСТБАНК	57	
УКРГАЗПРОМБАНК	54	
"НАЦІОНАЛЬНИЙ КРЕДИТ"	52	
ОЛБАНК	50	
Групи комерційних банків		
Найбільші	39	
Великі	17	
Середні	13	
Малі	5	
Разом по системі	23	

груп комерційних банків наведено в таблиці 6.

Абсолютний розмір капіталу є найголовнішим окрім взятим показником фінансового здоров'я банку. З точки зору обліку вважається, що капітал є залишковою частиною активів банку після відрахування всіх його зобов'язань.

За 2000 р. сумарний балансовий капітал банківського сектора економіки України зріс на 10% і за станом на 01.01.2001 р. становив 6 450 млн. грн. У таблиці 7 відображені обсяги балансового капіталу найбільших (≥ 100 млн. грн.) комерційних банків та динаміку цього показника за 2000 рік.

Прибутковість капіталу за звітний період визначається як співвідношення поточного прибутку і середньоарифметичної суми балансового капіталу. Цей показник щодо банківської системи в цілому, груп комерційних банків і окремих банківських установ, які мають найбільші ($\geq 20\%$) його значення, наведено в таблиці 8.

Вважається, що із часом, у процесі розвитку банку, статутний фонд перестає відігравати важливе значення постійної частки капіталу, а отже, його

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ

Таблиця 11. Питома вага заборгованості окремих комерційних банків перед НБУ у структурі зобов'язань на 01.01.2001 р.

Значення показника, %	
Банківські установи, для яких значення показника $\geq 10\%$	
ДОНВУГЛЕКОМБАНК	70
УКРЕКСІМБАНК	33
"УКРАЇНА"	33
ВАБАНК	20
"НАДРА"	12
ПРЕМ'ЄРБАНК	11
Групи комерційних банків	
Найбільші	8
Великі	2
Середні	0
Малі	4
Разом по системі	5

питома вага у балансовому капіталі поступово зменшується. Натомість (за умови успішного функціонування) банк "нарошує м'язи", збільшуючи результат минулих років. Отже, чим меншою є **питома вага статутного капіталу у сумі купному обсязі балансового капіталу** комерційного банку, тим краще.

Значення даного показника щодо банківської системи в цілому, груп комерційних банків і окремих банківських установ відображені в таблиці 9.

Іноді виникають ситуації, коли сумарне значення поточного прибутку та прибутку минулих років того чи іншого банку стає від'ємним. У такому випадку узяті разом **питома вага поточного прибутку та прибутку минулих років у сумі балансового капіталу** також набудуть від'ємного значення. Проте таке трапляється рідко. Як правило, зазначений показник має додатне значення, у чому можна переконатися за даними таблиці 10.

Що стосується **питомої ваги заборгованості перед Національним банком України в структурі зобов'язань** (співвідношення кредитів, наданих НБУ — переважно стабілізаційних — і загальної суми зобов'язань), то абсолютна більшість комерційних банків за підсумками 2000 року мала нульове значення цього показника. Нагадаємо: чим він менший, тим краще.

Конкретні значення даного показника щодо банківської системи в цілому, груп комерційних банків та окремих банківських установ подано в таблиці 11.

І нарешті, про такий значимий показник фінансового здоров'я банків-

ської установи, як питома вага заборгованості перед клієнтами у структурі зобов'язань комерційного банку.

Стосовно комерційних банків, які мають надмірне (що прямує до 100%) значення цього співвідношення, то воно може бути як наслідком свідомої відмови від залучення відносно дорогих міжбанківських кредитів, так і ознакою недовіри до даної кредитної установи з боку інших банків.

Незначне (або навіть нульове) значення даного співвідношення може свідчити про фінансові негаразди в банку, а також про наявність інших причин, через які зобов'язання клієнтів зростають повільно, зате зменшуються — стабільно.

Питому вагу заборгованості перед клієнтами у структурі зобов'язань окремих комерційних банків відображені в таблиці 12.

Вважаємо за потрібне ще раз наголосити: жоден з описаних економічних показників сам по собі, безвідносно до інших, не є остаточним свідченням стабільності чи негараздів даної банківської установи.

Мало того, загальний аналіз балансових даних банку — це лише приблизна його діагностика. Наприклад, низький поточний прибуток може свідчити не лише про погане управління активами, а й про значні суми сформованих резервів. І навпаки, нормальні значення описаних показників не гарантують, що у банку все гаразд (наприклад, той же балансовий прибуток може бути сформованим лише із нарахованих, але не отриманих фактично доходів).

Проте не викликає сумніву, що рішення про співпрацю з тим чи іншим банком (до речі, як і з будь-яким іншим контрагентом) має прийматися після всебічного аналізу об'єктивних показників його діяльності.

Таблиця 12. Питома вага заборгованості перед клієнтами у структурі зобов'язань окремих комерційних банків України на 01.01.2001 р.

Значення показника, %	
Банківські установи зі значною питомою вагою заборгованості перед клієнтами у структурі зобов'язань ($\geq 95\%$)	
"АВТОРИТЕТ"	98
МТ-БАНК	97
"МЕТАЛУРГ"	97
ОЛБАНК	97
"СТАРОКІЇВСЬКИЙ"	97
"МОРСЬКИЙ"	97
"ДОНКРЕДІТІНВЕСТ"	96
"АЛЬЯНС"	95
Банківські установи з незначною питомою вагою заборгованості перед клієнтами у структурі зобов'язань ($\leq 10\%$)	
"КРЕДІ СВІСС ФЬОРСТ БОСТОН (УКРАЇНА)"	0
МІСТО-БАНК	0
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	1
"ІНКО"	1
ІНВЕСТ-КРИВБАС БАНК	6
"СТОІК"	7
"КЛАСИК"	8
Групи комерційних банків	
Найбільші	69
Великі	59
Середні	64
Малі	48
Разом по системі	65

Дмитро Гладких,

заступник начальника відділу економічного аналізу П'ятої київської філії АПБ "Аval", постійний позаштатний оглядач кредитного ринку "Вісника НБУ".

Кандидат економічних наук.

ВАЛЮТНИЙ РИНOK

Офіційна інформація /

Загальний зовнішній довгостроковий борг України¹

За станом на 31.12.2000 р., млрд. доларів США

Довгостроковий борг України (А+Б)	11.9²
А. Державний та гарантований державою	10.4
у тому числі за кредитами МВФ	2.1
Б. Приватний негарантований	1.5

¹ Довгостроковий борг — борг із первісним або подовженим терміном погашення понад один рік.

² У загальній сумі зовнішнього довгострокового боргу враховано прострочену заборгованість за основною сумою та відсотками.

Матеріал підготовлено департаментом валютного регулювання НБУ.

Інтеграція /

Валютний контроль: міжнародний досвід і національні тенденції

Новим викликом доби глобалізації економічних відносин стало поширення методів та інструментів валютних операцій, які руйнують старі поняття про кордони й розподіл на зовнішні та внутрішні сфери фінансового ринку. Різноманітні похідні фінансові інструменти та "електронні гроші" знижують ефективність традиційних механізмів валютного контролю.

Автор пропонує власне бачення шляхів розвитку системи валютного контролю в Україні.

Валютний контроль як дисциплінарно-адміністративний засіб забезпечення дотримання правил та норм регулювання сфери валютних відносин становить необхідний елемент організації грошово-кредитної системи будь-якої країни. Світовий досвід свідчить, що валютні відносини і внутрішній валютний ринок успішно розвиваються, як правило, за активної регулюючої участі держави та ефективного контролю уповноважених органів за валютними операціями. При цьому ми розглядаємо валютний контроль як сукупність заходів органів валютного контролю, спрямованих на забезпечення проведення операцій резидентів з іноземною валютою та нерезидентів із національною валютою згідно із чинним валютним законодавством.

Органи валютного контролю можна класифікувати, розділивши їх на *фінансові* — центральні банки, міністерства фінансів, валютні бюро, податкові й митні органи, та *нефінансові (адміністративні)* — органи внутрішніх справ, поліція тощо. Власне інститути банківського валютного контролю поділяються на:

— *офіційні* (центральні банки, МВФ) і *ринкові або приватні* (комерційні банки, біржі) — за типом власників та їх юридичними правами;

— *національні* (центральні банки країн), *міжнародні* (регіональні центральні банки) та *світові* (МВФ) — за сферою валютного контролю.

МІЖНАРОДНИЙ ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Насамперед зауважимо тенденцію до посилення відповідальності за підтримку стабільності національних фінансових ринків з боку самих країн, що розвиваються. По суті, міжнародні фінансові організації відмовили-

ся виконувати роль гарантія стабільності на фінансових ринках цих країн. На цьому, як відомо, ґрунтувалася політика державних та приватних інвесторів розвинутих країн. У результаті змінилася схема взаємодії у регулюванні зовнішньої заборгованості. Країни, що розвиваються, повинні спочатку домовитися з приватними інвесторами та державними кредиторами, а потім узгоджувати свої програми стабілізації з Міжнародним валютним фондом.

На 55-й щорічній сесії Міжнародного валютного фонду у Празі в 2000 році американські представники наголошували на необхідності того, щоб МВФ і Світовий банк взяли на себе зобов'язання протидіяти кризовим явищам та небаграздам у світовій валютній системі шляхом надання методологічної та експертно-аналітичної допомоги з питань валютного контролю й регулювання. У цьому полягала одна з головних ідей реформи світової фінансової архітектури: приватний капітал повинен нести свою частку відповідальності за операції на ринках країн, що розвиваються.

Виступаючи на відкритті сесії, виконавчий директор МВФ пан Х. Келлер підкреслив, що рух міжнародного приватного капіталу перетворився на головний важіль економічного зростання, підвищення продуктивності праці та створення додаткових робочих місць. Але водночас він залишається джерелом нестабільності й криз.

На думку виконавчого директора Міжнародного валютного фонду, "стабільність міжнародної фінансової системи є важливою міжнародною суспільною цінністю", і саме МВФ повинен виконувати роль компетентного центру забезпечення такої стабільності, співпрацюючи з іншими установами, створеними для захисту глобальних соціальних цінностей. Лише так МВФ може стати активною си-

Юрій Блашук

Голова Правління АТ "VABank"

лою, спрямованою на те, щоб здобутками глобалізації скористалися всі. Один із конкретних кроків у цьому напрямі — створення консультивативної групи з ринків капіталу (Capital Markets Consultative Group), яка забезпечує регулярний діалог із приватними інвесторами, аби запобігти глобальним кризам. Інша структура — Міжнародний валютно-фінансовий комітет (International Monetary & Financial Committee) теж здійснює важливі заходи щодо зміцнення глобальної фінансової інфраструктури шляхом підвищення рівня інформаційної прозорості, стандартизації та кодифікації тощо. Таким чином, МВФ приділяє усе більше уваги досягненню балансу між лібералізацією операцій із капіталом та власне розвитком фінансового сектора, в тому числі відповідному регулюванню та нагляду на міжнародному рівні. "Ми зовсім не збираємося перетворювати Міжнародний валютний фонд і Міжнародний банк реконструкції та розвитку в якихось жандармів, — говорить заступник керівника американського Казначейства (міністерства фінансів — Ю.Б.) Стюарт Айзенштат. — Але ми вважаємо, що вони можуть відігравати важливу роль у справі запобігання загрозам та створення певних гарантій стабільності міжнародної фінансової системи."¹

На нашу думку, в умовах глобалізації все більше контрольних (наглядових) функцій у сфері валютних відносин переходить саме до міжнародних, наднаціональних органів — таких як МВФ чи Організація економічного співробітництва та розвитку. Однак це навряд чи означатиме створення якогось наднаціонального контролюального органу на взірець "світового уряду" (хоча певні елементи саме такого підходу можуть мати місце в межах,

¹ Ветров А.В. "Бегство" капитала и современное банковское законодательство // Бизнес и банки. — 2000. — Октябрь. — С. 3.

скажімо, Європейського Союзу з його спільною валютою та уніфікованим законодавством, а також відповідним спільним органом — Європейським центральним банком). Головний напрям модифікації системи валютного контролю вбачаємо у поєднанні нормативної діяльності МВФ (стандартизація, кодифікація тощо) із саморегулюванням учасників міжнародного валютного ринку. Одним із перших прикладів такого саморегулювання є спільна політика одинадцяти транснаціональних банків щодо операцій із "сумнівними грошовими фондами", які у жовтні 2000 року підписали між собою відповідну угоду. Представник одного з цих банків, швейцарського Union Bank of Switzerland, пояснив їх наміри так: "Це добровільна приватна ініціатива, у межах якої найбільш конкурентоспроможні банки вирішили відкрито обмінятися своїм досвідом у боротьбі з відмиванням ["брудних" — Ю.Б.] грошей та остаточно домовилися про вироблення єдиних стандартів".² Можна згадати також і те, що Асоціація банків Ліхтенштейну нещодавно (в межах боротьби із практикою відмивання грошей) самостійно здійснила перевірку власників анонімних вкладів.

Інший приклад — так звана "парадоговірна практика". Вона полягає в тому, що банки, на які падає підозра, що їхні рахунки використовуються для відмивання "брудних" грошей, самостійно встановлюють додатковий нагляд за підозрілими клієнтами. Відтак вони звільняються від розслідування з боку державних органів, яке може підривати загальну довіру до банку і спричинити його банкрутство або занепад. (Серед банків, які скористалися такою можливістю, можна згадати хоча б славнозвісний "Бенк оф Нью-Йорк").

ВІТЧИЗНЯНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У розвитку системи банківського валютного контролю в Україні можна виділити три етапи.

1. Становлення національної системи валютного контролю.

2. Пристосування національної системи валютного контролю до умов інтернаціоналізації економічних зв'язків.

3. Модифікація системи валютного контролю в умовах глобалізації міжнародних фінансових відносин.

На нашу думку, завдання першого та, особливо, другого етапу ще не можна вважати виконаними. Але вже те, що Україну залучили до системи відносин на світовому валютному ринку, де все інтенсивніше

ідуть процеси глобалізації, ставить перед нею нові завдання, виконання яких означає перехід до третього етапу розвитку.

Отже, залишається суперечність між тенденцією до поширення заходів жорсткого валютного контролю з боку держави (мета першого етапу розвитку) і необхідністю його лібералізації для пожвавлення ділової активності та глибшої інтеграції до світових фінансових і товарних ринків (мета другого етапу). Ця суперечність зумовлена як політичними (залишки комуністичної ментальності та популістських традицій), так і економічними причинами (низька конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, відносно слабка банківська система, недоінвестування економіки). Наявність цієї суперечності накладає відбиток і на процеси нового етапу.

Україна почала створювати власну систему банківського валютного контролю на кшталт радянської. Проте доволі швидко з'ясувалося, що така система не відповідає реаліям ринкової економіки. Із приєднанням України у вересні 1996 року до VIII статті Статуту МВФ необхідно було зняти обмеження на проведення валютних операцій, що обслуговують торговельний баланс держави. Головною проблемою такої лібералізації була і залишається "втеча капіталу" з країни. На боротьбу із цим негативним явищем спрямовані, наприклад, останні заходи щодо організації обміну відповідною інформацією про зовнішньоторговельні угоди українських підприємств між Національним банком та митною службою.³ При цьому привертає увагу не сам факт обміну інформацією, а наприм розвитку, логіка побудови системи валютного контролю, внаслідок якої "була організована розгалужена мережа, основні агенти якої — НБУ, комерційні банки, Державна митна служба, Державна податкова адміністрація та майже всі силові органи".⁴ Та незабаром прийшло розуміння, що заходи лише адміністративного контролю не в змозі вирішити проблему повернення валютної виручки в Україну. Світовий досвід переконує, що країни, які застосовують жорсткий режим валютного контролю, часто досягають протилежного результату. І, як, на наш погляд, абсолютно правильно зауважує віце-президент Асоціації українських банків А.Паламарчук, "на жаль, причини відпливу капіталу не аналізуються. Але ж одна з таких причин у тому, що в

країні існує реальна загроза знищенння інституту банківської таємниці взагалі".⁵

Характеризуючи ступінь впливу потоків капіталів (насамперед короткострокових) на переходні економіки, в тому числі й на економіку України, слід зазначити, що **контроль за припливом капіталу може бути ефективнішим, ніж валютний контроль за його відливом**. Це насамперед пов'язано з більшою ефективністю контролю за призначенням капіталу, який імпортуються у країну, ніж за джерелами капіталу, що експортується. До того ж, відлив капіталу більше, ніж приплив, асоціюється з економічною кризою чи економічними ускладненнями, за яких агенти ринку все ж знаходять можливості уникнути контролю.

Одним із важливих напрямів модифікації валютного контролю в умовах глобалізації економіки є новий підхід до вирішення питання відносин із країнами, які мають офшорне законодавство. Це свідчить про посилення **взаємозалежності національних валютних систем**, проте, що окремі країни не в змозі "грати за своїми правилами", які суперечать вимогам глобальних інтеграційних процесів.

В умовах глобального ринку держава вже не може ефективно виконувати функції гаранта, оскільки здатна регулювати лише діяльність національних учасників ринку. Вона фактично поступово перетворюється на звичайного учасника ринку, чиї зобов'язання (наприклад, державні цінні папери і національна валюта країни) котируються на ринку поряд із зобов'язаннями приватних фірм.

Саме на такому розумінні базується валютний контроль, і в сучасних умовах від нього повинні виграти всі, в тому числі, як це на перший погляд не парадоксально, — й об'єкти такого контролю (країни-парії, офшорні "гавані", транснаціональні банки). Цікаво, що таке поєднання інтересів досягається не тільки завдяки "мудрості" контролючих органів. Усе частіше вони самі стають об'єктами зворотного контролю. Цей перехідний стан ми б назвали системою валютного метаконтролю.⁶

Така ситуація потребує **модифікації нашої національної системи валютного контролю**. Все важливішу роль у ній мають відігравати комерційні банки та їхні саморегульовані організації. В Україні вже є певний досвід побудови такої системи валютного контролю — щодо операцій із банківськими металами. Вважаємо, що його необхідно поступово поширювати й на інші сектори валютного ринку України.

³ Григоренко Є., Макаренко О. Стан та можливі наряди власконалення системи валютного контролю в Україні // Вісник Національного банку України. — 2000. — № 12. — С. 38.

⁴ Коцій В. С поправкою на обман // Компаньон. — 2001. — № 5. — С. 20.

⁵ Там же, стор. 21.

⁶ Греський префікс "мета" означає проміжне становище, зміну, перетворення.

Офіційний курс гривні щодо іноземної валюти

Національним банком України

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	01.02.2001 р.	02.02.2001 р.	03.02.2001 р.	04.02.2001 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	296.2642	301.1395	301.2359	301.2359
2	040 ATS	100 австрійських шилінгів	36.6748	37.1208	37.1261	37.1261
3	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	792.6125	801.7467	802.7435	802.7435
4	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	11.8544	11.8596	11.8600	11.8600
5	056 BEF	1000 бельгійських франків	125.1010	126.6222	126.6404	126.6404
6	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0436	0.0435	0.0435	0.0435
7	300 GRD	1000 грецьких драхм	14.8102	14.9903	14.9924	14.9924
8	208 DKK	100 данських крон	67.6383	68.4360	68.4587	68.4587
9	840 USD	100 доларів США	543.0500	543.0500	543.0700	543.0700
10	233 EEK	100 естонських крон	32.2534	32.6456	32.6503	32.6503
11	352 ISK	100 ісландських крон	6.3216	6.3690	6.4139	6.4139
12	372 IEP	100 ірландських фунтів	640.7814	648.5731	648.6659	648.6659
13	724 ESP	1000 іспанських песет	30.3305	30.6993	30.7037	30.7037
14	380 ITL	10000 італійських лір	26.0633	26.3802	26.3840	26.3840
15	124 CAD	100 канадських доларів	361.6571	362.9079	363.7092	363.7092
16	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.7426	3.7426	3.7427	3.7427
17	428 LVL	100 латвійських латів	880.1459	880.1459	880.1783	880.1783
18	440 LTL	100 литовських літів	135.7625	135.7625	135.7675	135.7675
19	498 MDL	100 молдовських лейв	42.8811	42.9146	42.9162	42.9162
20	528 NLG	100 нідерландських гульденів	229.0031	231.7877	231.8209	231.8209
21	280 DEM	100 німецьких марок	258.0267	261.1642	261.2016	261.2016
22	578 NOK	100 норвезьких крон	61.5060	62.1932	62.2628	62.2628
23	985 PLN	100 польських злотих	132.9092	134.0769	134.6581	134.6581
24	620 PTE	100 португальських ескудо	2.5172	2.5478	2.5482	2.5482
25	810 RUR	10 російських рублів	1.9121	1.9095	1.9089	1.9089
26	702 SGD	100 сінгапурських доларів	311.6317	311.8203	312.6092	312.6092
27	703 SKK	100 словацьких крон	11.5659	11.6859	11.6761	11.6761
28	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0803	0.0806	0.0806	0.0806
29	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.4433	10.4433	10.4437	10.4437
30	348 HUF	1000 угорських форинтів	19.0307	19.2534	19.2583	19.2583
31	860 UZS	100 узбецьких сумів	1.6503	1.6503	1.6504	1.6504
32	246 FIM	100 фінських марок	84.8771	85.9092	85.9215	85.9215
33	250 FRF	100 французьких франків	76.9344	77.8699	77.8810	77.8810
34	203 CZK	100 чеських крон	14.5476	14.6435	14.6539	14.6539
35	752 SEK	100 шведських крон	57.0911	57.4131	57.3105	57.3105
36	756 CHF	100 швейцарських франків	329.7977	333.2634	332.2273	332.2273
37	392 JPY	1000 японських єн	46.7838	46.9911	47.1148	47.1148
38	978 EUR	100 євро	504.6564	510.7928	510.8659	510.8659
39	960 XDR	100 СПЗ	704.7646	708.9194	708.9548	708.9548
			15.02.2001 р.	16.02.2001 р.	17.02.2001 р.	18.02.2001 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	287.5978	284.7312	286.5820	286.5820
2	040 ATS	100 австрійських шилінгів	36.2123	35.8638	35.9532	35.9532
3	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	790.1871	785.9470	787.2797	787.2797
4	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	11.8567	11.8563	11.8559	11.8559
5	056 BEF	1000 бельгійських франків	123.5234	122.3345	122.6395	122.6395
6	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0437	0.0437	0.0437	0.0437
7	300 GRD	1000 грецьких драхм	14.6234	14.4826	14.5188	14.5188
8	208 DKK	100 данських крон	66.7800	66.1284	66.2817	66.2817
9	840 USD	100 доларів США	542.9200	542.9000	542.8800	542.8800
10	233 EEK	100 естонських крон	31.8467	31.5401	31.6188	31.6188
11	352 ISK	100 ісландських крон	6.3051	6.2634	6.2814	6.2814
12	372 IEP	100 ірландських фунтів	632.7003	626.6108	628.1731	628.1731
13	724 ESP	1000 іспанських песет	29.9480	29.6597	29.7337	29.7337
14	380 ITL	10000 італійських лір	25.7346	25.4869	25.5505	25.5505
15	124 CAD	100 канадських доларів	356.7127	355.0076	353.6034	353.6034
16	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.7404	3.7403	3.7401	3.7401
17	428 LVL	100 латвійських латів	881.3636	877.0598	877.0275	877.0275
18	440 LTL	100 литовських літів	135.7300	135.7250	135.7200	135.7200
19	498 MDL	100 молдовських лейв	43.1163	43.0897	43.0881	43.0881
20	528 NLG	100 нідерландських гульденів	226.1150	223.9388	224.4971	224.4971
21	280 DEM	100 німецьких марок	254.7726	252.3205	252.9497	252.9497
22	578 NOK	100 норвезьких крон	60.6268	60.1275	60.3693	60.3693
23	985 PLN	100 польських злотих	132.7433	132.2195	132.5350	132.5350
24	620 PTE	100 португальських ескудо	2.4855	2.4615	2.4677	2.4677
25	810 RUR	10 російських рублів	1.8937	1.8930	1.8942	1.8942
26	702 SGD	100 сінгапурських доларів	311.0631	311.4129	312.4852	312.4852
27	703 SKK	100 словацьких крон	11.4117	11.2954	11.3075	11.3075
28	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0794	0.0791	0.0790	0.0790
29	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.4408	10.4404	10.4400	10.4400
30	348 HUF	1000 угорських форинтів	18.7652	18.5755	18.6218	18.6218
31	860 UZS	100 узбецьких сумів	1.6365	1.6365	1.6364	1.6364
32	246 FIM	100 фінських марок	83.8067	83.0001	83.2070	83.2070
33	250 FRF	100 французьких франків	75.9641	75.2330	75.4206	75.4206
34	203 CZK	100 чеських крон	14.4504	14.3096	14.3607	14.3607
35	752 SEK	100 шведських крон	55.1482	54.7235	55.2058	55.2058
36	756 CHF	100 швейцарських франків	324.5145	322.2306	321.8780	321.8780
37	392 JPY	1000 японських єн	46.7397	46.7724	47.1707	47.1707
38	978 EUR	100 євро	498.2920	493.4961	494.7265	494.7265
39	960 XDR	100 СПЗ	701.7553	698.6752	701.1607	701.1607

МНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ ЩОДЕННО (за лютий 2001 року)

Офіційний курс

05.02.2001 р.	06.02.2001 р.	07.02.2001 р.	08.02.2001 р.	09.02.2001 р.	10.02.2001 р.	11.02.2001 р.	12.02.2001 р.	13.02.2001 р.	14.02.2001 р.
301.2359	300.0783	297.7010	297.3268	294.8445	291.7817	291.7817	291.7817	291.7405	291.8948
37.1261	37.1971	36.7899	36.7977	36.3834	36.4083	36.4083	36.4083	36.6470	36.5964
802.7435	801.3832	795.2255	793.1508	787.7986	785.0034	785.0034	785.0034	788.1735	789.8006
11.8600	11.8600	11.8598	11.8585	11.8585	11.8576	11.8576	11.8576	11.8570	11.8572
126.6404	126.8827	125.4937	125.5203	124.1069	124.1920	124.1920	124.1920	125.0061	124.8334
0.0435	0.0436	0.0437	0.0436	0.0436	0.0436	0.0436	0.0436	0.0436	0.0437
14.9924	15.0211	14.8567	14.8598	14.6925	14.7025	14.7025	14.7025	14.7989	14.7785
68.4587	68.5713	67.8270	67.8468	67.0990	67.1468	67.1468	67.1468	67.5825	67.4964
543.0700	543.0700	543.0600	543.0000	543.0000	542.9600	542.9600	542.9600	542.9300	542.9400
32.6503	32.7128	32.3547	32.3615	31.9971	32.0190	32.0190	32.0190	32.2289	32.1844
6.4139	6.4359	6.3710	6.3643	6.3133	6.3288	6.3288	6.3288	6.3527	6.3423
648.6659	649.9072	642.7929	642.9287	635.6893	636.1251	636.1251	636.1251	640.2951	639.4107
30.7037	30.7624	30.4257	30.4321	30.0894	30.1101	30.1101	30.1101	30.3074	30.2656
26.3840	26.4345	26.1451	26.1507	25.8562	25.8739	25.8739	25.8739	26.0435	26.0076
363.7092	362.8294	359.4437	359.3156	359.7629	359.6218	359.6218	359.6218	358.5562	356.0105
3.7427	3.7414	3.7414	3.7410	3.7410	3.7407	3.7407	3.7407	3.7405	3.7405
880.1783	880.1783	880.1621	881.4935	881.4935	881.4286	881.4286	881.4286	881.3799	881.3961
135.7675	135.7675	135.7650	135.7500	135.7500	135.7400	135.7400	135.7400	135.7325	135.7350
42.9162	42.8823	42.8592	43.0010	43.0382	43.0350	43.0350	43.0350	43.0750	43.1179
231.8209	232.2644	229.7219	229.7705	227.1833	227.3390	227.3390	227.3390	228.8293	228.5132
261.2016	261.7014	258.8367	258.8914	255.9762	256.1517	256.1517	256.1517	257.8309	257.4748
62.2628	62.3895	61.9254	61.8440	61.2673	61.2045	61.2045	61.2045	61.4818	61.2885
134.6581	134.8660	133.4002	133.7068	132.8114	132.2674	132.2674	132.2674	133.1837	133.2531
2.5482	2.5531	2.5251	2.5257	2.4972	2.4989	2.4989	2.4989	2.5153	2.5118
1.9089	1.9095	1.9088	1.9073	1.9053	1.8991	1.8991	1.8991	1.8931	1.8931
312.6092	311.7765	311.5902	310.6045	311.0182	310.7295	310.7295	310.7295	310.8386	311.2149
11.6761	11.7100	11.5916	11.5784	11.4596	11.4740	11.4740	11.4740	11.5683	11.5467
0.0806	0.0806	0.0801	0.0800	0.0796	0.0798	0.0798	0.0798	0.0798	0.0797
10.4437	10.4437	10.4435	10.4423	10.4423	10.4415	10.4415	10.4415	10.4410	10.4412
19.2583	19.2916	19.0789	19.0880	18.8603	18.8711	18.8711	18.8711	18.9926	18.9585
1.6504	1.6504	1.6503	1.6502	1.6502	1.6500	1.6500	1.6500	1.6366	1.6366
85.9215	86.0859	85.1435	85.1615	84.2026	84.2603	84.2603	84.2603	84.8127	84.6955
77.8810	78.0300	77.1759	77.1922	76.3230	76.3753	76.3753	76.3753	76.8760	76.7698
14.6539	14.6921	14.6038	14.6039	14.4487	14.4920	14.4920	14.4920	14.5647	14.5639
57.3105	57.2769	56.7757	56.8132	56.3822	56.2183	56.2183	56.2183	56.3497	55.9965
332.2273	332.7332	329.0481	328.9680	326.9632	326.4199	326.4199	326.4199	328.1107	327.5936
47.1148	47.0531	47.2901	46.7283	46.8025	46.2594	46.2594	46.2594	46.1704	46.3741
510.8659	511.8435	506.2405	506.3475	500.6460	500.9892	500.9892	500.9892	504.2734	503.5769
708.9548	710.3105	707.3553	705.3514	697.4101	701.0241	701.0241	701.0241	702.1821	702.9132
19.02.2001 р.	20.02.2001 р.	21.02.2001 р.	22.02.2001 р.	23.02.2001 р.	24.02.2001 р.	25.02.2001 р.	26.02.2001 р.	27.02.2001 р.	28.02.2001 р.
286.5820	287.3630	284.3829	285.9903	283.5346	283.4588	283.4588	283.4588	285.0918	285.4263
35.9532	36.3477	35.7868	36.0847	35.7316	35.7612	35.7612	35.7612	35.9216	36.1504
787.2797	788.3911	779.9137	783.7985	784.1745	785.4502	785.4502	785.4502	786.7137	783.4950
11.8559	11.8559	11.8570	11.8563	11.8570	11.8563	11.8563	11.8563	11.8352	11.8300
122.6395	123.9853	122.0721	123.0881	121.8836	121.9846	121.9846	121.9846	122.5318	123.3124
0.0437	0.0437	0.0437	0.0437	0.0437	0.0437	0.0437	0.0437	0.0436	0.0436
14.5188	14.6781	14.4516	14.5719	14.4293	14.4412	14.4412	14.4412	14.5060	14.5984
66.2817	67.0144	65.9839	66.5242	65.8688	65.9321	65.9321	65.9321	66.2164	66.6454
542.8800	542.8800	542.9300	542.9000	542.9300	542.9000	542.9000	542.9000	542.8800	542.8800
31.6188	31.9658	31.4725	31.7345	31.4239	31.4499	31.4499	31.4499	31.5910	31.7923
6.2814	6.3039	6.2437	6.2726	6.2364	6.2360	6.2360	6.2360	6.2505	6.2689
628.1731	635.0663	625.2667	630.4711	624.3015	624.8185	624.8185	624.8185	627.6217	631.6197
29.7337	30.0599	29.5961	29.8424	29.5504	29.5749	29.5749	29.5749	29.7076	29.8968
25.5505	25.8309	25.4323	25.6440	25.3930	25.4140	25.4140	25.4140	25.5281	25.6907
353.6034	352.1725	353.5594	352.2284	353.3181	353.0778	353.0778	353.0778	353.8494	355.0107
3.7401	3.7363	3.7366	3.7364	3.7366	3.7364	3.7364	3.7364	3.7363	3.7363
877.0275	877.0275	877.1082	877.0598	874.2834	874.2351	874.2351	874.2351	874.2029	874.2029
135.7200	135.7200	135.7325	135.7250	135.7325	135.7250	135.7250	135.7250	135.7200	135.7200
43.0881	43.0881	43.0101	43.0078	43.0101	42.9693	42.9693	42.9693	42.9477	42.8673
224.4971	226.9606	223.4584	225.3184	223.1135	223.2982	223.2982	223.2982	224.3000	225.7289
252.9497	255.7254	251.7793	253.8750	251.3907	251.5988	251.5988	251.5988	252.7276	254.3375
60.3693	60.9500	59.9109	60.2410	59.5251	59.6792	59.6792	59.6792	60.1109	60.4534
132.5350	132.6672	132.0031	131.5816	130.6090	131.2016	131.2016	131.2016	132.0225	132.6332
2.4677	2.4948	2.4563	2.4767	2.4525	2.4545	2.4545	2.4545	2.4655	2.4812
1.8942	1.8942	1.8924	1.8949	1.8977	1.8930	1.8930	1.8930	1.8876	1.8903
312.4852	312.4214	312.0841	311.910	311.1882	311.0719	311.0719	311.0719	311.2868	311.7189
11.3075	11.4321	11.2738	11.3699	11.2242	11.2438	11.2438	11.2438	11.2929	11.3771
0.0790	0.0793	0.0782	0.0795	0.0468	0.0467	0.0467	0.0467	0.0513	0.0532
10.4400	10.4400	10.4410	10.4404	10.4410	10.4404	10.4404	10.4404	10.4400	10.4400
18.6218	18.8262	18.5315	18.6843	18.4640	18.4911	18.4911	18.4911	18.5685	18.6783
1.6364	1.6364	1.6366	1.6296	1.6297	1.6296	1.6296	1.6296	1.6227	1.6227
83.2070	84.1201	82.8220	83.5114	82.6942	82.7627	82.7627	82.7627	83.1340	83.6636
75.4206	76.2482	75.0716	75.6965	74.9557	75.0178	75.0178	75.0178	75.3544	75.8344
14.3607	14.4357	14.2529	14.2958	14.1661	14.2311	14.2311	14.2311	14.2942	14.3736
55.2058	55.6161	54.9320	55.1401	54.3122	54.1836	54.1836	54.1836	54.7814	55.0510
321.8780	325.5796	320.7853	323.2448	321.0011	320.9108	320.9108	320.9108	322.2874	323.6862
47.1707	46.8705	46.9614	46.5401	46.6797	46.5548	46.5548	46.5548	46.6006	46.7476
494.7265	500.1553	492.4375	496.5363	491.6774	492.0846	492.0846	492.0846	494.2922	497.4409
701.1607	701.1607	698.6545	699.7865	698.0778	697.4026	697.4026	697.4026	698.8087	701.6592

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

**ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ,
ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ
(за лютий 2001 року)***

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 болгарських левів	256.0275	19	484 MXN	100 мексиканських нових песо	56.0318
2	986 BRL	100 бразильських реалів	274.9671	20	496 MNT	10000 монгольських тугриків	49.4140
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	97.9245	21	554 NZD	100 новозеландських доларів	236.7521
4	410 KRW	1000 вон Республіки Корея	4.2913	22	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.1849
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.7342	23	604 PEN	100 перуанських нових сол	153.7542
6	381 GEL	100 грузинських лари	268.8416	24	408 KPW	100 північнокорейських вон	246.8455
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	69.6285	25	642 ROL	10000 румунських лейв	2.0498
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	140.6891	26	682 SAR	100 саудівських ріялів	144.7928
9	218 ECS	1000 еквадорських сукре	5430.6000	27	760 SYP	100 сирійських фунтів	10.1507
10	376 ILS	100 ізраїльських шекелів	131.3008	28	705 SIT	100 словенських толарів	2.3231
11	356 INR	1000 індійських рупій	116.8373	29	901 TWD	100 нових тайванських доларів	16.6839
12	364 IRR	1000 іранських ріалів	3.1076	30	991 TJS	1 сомоні Республіки Таджикистан	2.3109
13	368 IQD	100 іракських динарів	1738.3483	31	952 XOF	1000 франків КФА	7.6327
14	417 KGS	100 киргизьких сомів	11.0854	32	152 CLP	1000 чилійських песо	9.5854
15	414 KWD	100 кувейтських динарів	1771.8108	33	191 HRK	100 хорватських кун	64.9345
16	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.6024	34	156 CNY	100 юанів Ренмінбі (Китай)	65.5980
17	434 LYD	100 лівійських динарів	1006.9720	35	255	100 доларів США за розр. із Індією	434.4480
18	470 MTL	100 малтійських лір	1227.1555				

* Курс встановлено з 01.02.2001 року.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

БЕЗГОТОВКОВІ РОЗРАХУНКИ: НОВІ ІНСТРУМЕНТИ

Бізнес і право /

Правові аспекти електронної комерції

У статті розглядається сучасний стан і перспективи електронної комерції та інтернет-банкінгу в світі та в Україні. Аналізується трактування електронної комерції міжнародним та зарубіжним законодавством. Висвітлюються принципи та вимоги до правового регулювання електронної комерції як одного з головних чинників, що визначає розвиток цієї сфери бізнесу.

ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ ТА ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГ

Останнім часом підвищується інтерес українських комерційних та банківських структур до нового інформаційного середовища — глобальної мережі Інтернет, яка стрімко перетворюється в "абсолютний" (за оцінками західних маркетологів) ринок. Правильно використовуючи надані Інтернетом можливості, можна прискорити розвиток практично будь-якого виду бізнесу.

Термін "електронна комерція" означає "здійснення бізнесу електронним шляхом" (Європейська комісія, 1997). Укладаючи угоди, сторони замість фізичного обміну або безпосереднього контакту вдаються до електронного способу взаємодії. Компанії можуть вибирати кращих постачальників, не перевіряючись їх географічним розташуванням та віддаленістю, вийти на глобальний ринок зі своїми товарами і послугами.

Є три категорії електронної комерції:

Сергій Юрґелевич

Експерт Групи економічного та фінансового законодавства Українсько-європейського консультивативного центру з питань законодавства

- "бізнес для споживача" (*business-to-customer, B2C*) — електронна роздрібна торгівля, орієнтована на кінцевого споживача;
- "бізнес для бізнесу" (*business-to-business, B2B*) — перенесення міжкорпоративних бізнес-процесів у Інтернет. Не дивно, що цей сектор розвивається особливо швидко: у звичайному бізнесі 90% всіх угод здійснюється між компаніями, тож електронний бізнес ними гідно оцінений;
- "бізнес для держави" (*business-to-government, B2G*) — електронне обслуговування держави та громадян.

government, B2G) охоплює всі угоди між компаніями та урядовими організаціями.

Останнім часом масштаби електронної комерції бурхливо зростають. Якщо у 1997 році американські інтернет-магазини продали товарів на нечувану на той час суму — 2 мільярди доларів, то до кінця 2000 року обсяг продажу через Інтернет зрос майже у сто разів. А європейські аналітики передбачають, що загальний обсяг ринку електронної комерції до 2003 року сягне 1.6 трильона доларів США, або 16% від загального обсягу продажу в світі.

Важливо складовою електронного бізнесу є **інтернет-банкінг** — управління банківськими рахунками через Інтернет. Це — найдинамічніший і найпрогресивніший напрям фінансових інтернет-рішень. Як засвідчив досвід американських і європейських банків, він дає зможу банку продавати, а клієнту — одержувати максимальний спектр послуг. Значний їх набір містить класичний варіант системи інтернет-банкінгу. Звичайно ж, можна дізнатися про стан свого рахунку та операції за ним протягом будь-якого проміжку часу. Однією з переваг інтернет-банкінгу є те, що він не потребує спеціалізованих програм: можна використовувати звичайний “браузер” — стандартні інтернет-сервісні програмами.

За даними, отриманими компанією “Faulkner & Gray” (США) безпосередньо від фінансових інститутів, у Сполучених Штатах наприкінці 1999 року понад 4.5 млн. американських родин (це близько 5% американських домогосподарств) здійснювали банківські операції через Інтернет. Число користувачів послуг “онлайн-банків” у країні до кінця 2001 року сягне 22 млн. чоловік, що становить близько 10% населення країни. Уже сьогодні 15% операцій за рахунками приватні клієнти банків США здійснюють зі свого персонального комп’ютера. Нині 95% банків Фінляндії і Швеції надають інтернет-послуги, якими користуються 25% клієнтів. У Англії статистика дещо інша: 65% банків і 4–5% клієнтів. Але на сферу фінансових послуг припадає 60% електронної комерції Великобританії.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Xоч електронна комерція в сучасному світі стала глобальною і розгалуженою, далеко не всі відносини між її учасниками регулюються спеціальними законами або іншими юридичними документами. Розвиток електронної комерції, пов’язаний не лише з технологією, а й із правом, потребує професійних підходів, чіткої взаємодії традиційно далеких одна від одної галузей знань.

У розвинутих країнах електронна комерція вже стала самостійною цариною юридичних взаємовідносин у внутрішній і міжнародній торгівлі, що спричинило кілька принципових правових наслідків:

- з’явилася однойменна правова категорія і ціла сукупність пов’язаних із нею понять: електронна угода, електронний підпис, електронні платежі, електронні гроші тощо;

- електронні повідомлення (або електронний обмін даними), що застосовуються для укладення та виконання угод, замінюють паперову договірну документацію, традиційну для комерційних операцій. Виникла проблема в розробці критеріїв обов’язкової форми електронних угод та необхідних вимог до процедури їх укладення;

- природа угоди принципово не змінилася — іншим став тільки спосіб її укладення і здійснення;

- на рівні звичаїв ділового обороту стверджується основний правовий принцип електронної комерції, який полягає в тому, що сторони не вправі ставити під сумнів законність і дійсність угоди лише на тій підставі, що вона здійснена електронним способом.

Однак добитися гарантованого дотримання цього принципу не завжди вдається, що часто породжує значні юридичні труднощі. Зокрема, немає впевненості в тому, що всі положення такої угоди матимуть рівну юридичну силу в разі судового розгляду.

Глобальний і розгалужений характер економіки унеможливлює її регулювання в режимі реального часу будь-яким урядом або державною установою. Тому законодавство має бути зведене до мінімуму, стати послідовно міжнародним і прозорим, відповідати чітко визначенним цілям, забезпечувати довіру, ефективність та уніфіковані правила поведінки.

МІЖНАРОДНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Hині найбільш значущими міжнародно-правовими документами у сфері електронної комерції є:

- Модельний закон ЮНСІТРАЛ “Про електронну торгівлю”.

Комісією Організації Об’єднаних Націй з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) 1996 року розроблено зразковий звіл правил — Модельний закон “Про електронну комерцію” (Model Law On Electronic Commerce). Це модель, за допомогою якої країни у національному законодавстві можуть вирішити основні проблеми, пов’язані з юридичною значимістю договорів, що укладаються за

допомогою ЕОМ, з обов’язковою письмовою формою, підписом, оригіналом і копіями, зберіганням договірної документації в електронному вигляді, а також визнанням останньої як судового доказу. Правовий режим електронного обміну даними, передбачений у законі, ґрунтуються на принципі так званого функціонального еквівалента.

Зміст такого підходу полягає в тому, аби проаналізувати цілі та функції традиційних юридичних вимог, що висуваються до упорядкування документів на папері, з метою встановлення, як їх можна досягти за допомогою методів електронної передачі даних.

Ідеється про те, що, включивши в національне законодавство процедури, передбачені Модельним законом длярегулювання ситуацій, коли сторони обирають електронні засоби передачі даних, держава створює правове середовище, нейтральне (без будь-яких переваг) стосовно різних носіїв інформації.

- Директива Європейського парламенту та Ради Європи від 13.12.1999 року про політику ЄС щодо електронних підписів.

Цей документ створює правові передумови для широкого використання електронного підпису (ЕП) у країнах Європейського Союзу. Серед пріоритетних — надання електронному підпису юридичної та доказової сили. (Зазначимо, що юридичні наслідки має викликати не сам факт використання ЕП, а обмін електронними документами, які містять електронний підпис, причому ці наслідки залежать від змісту документів. Отже, визнання юридичної сили необхідне щодо електронного документа. Стосовно ж доказової сили електронного підпису можна погодитися з підходом, відповідно до якого саме він може слугувати підтвердженням істинності електронного документа). При цьому в преамбулі наголошено, що в законодавчому регулюванні немає потреби, якщо ЕП використовується виключно в рамках систем, заснованих на угодах між обмеженою кількістю учасників (ідеється про закриті системи електронного документообігу).

Згідно зі статтею 5 зазначененої директиви держави-учасниці повинні забезпечити умови, за яких електронний підпис задовільняє юридичні вимоги до даних в електронній формі тією ж мірою, якою власноручний підпис задовільняє вимоги до даних на паперовому носії. Крім того, держави-учасниці повинні в законодавчій формі визнати правомірність використання ЕП як доказу при судовому розгляді.

- Директива Європейського парламенту та Ради Європи від 08.06.2000 року про деякі правові аспекти інфор-

маційних суспільних послуг, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку (Директива щодо електронної комерції).

Цей документ регулює окремі види діяльності в мережі Інтернет на внутрішньому ринку ЄС. Зокрема, в ньому розглядаються державне регулювання, а також питання стосовно поширення комерційної та іншої інформації з мережі Інтернет, договори, які укладаються в електронній формі, та відповідальність інформаційних посередників.

Директива забезпечує правовий (у тому числі судовий) захист угод, укладених в електронній формі. Так, договір не може бути визнаний недійсним лише на тій підставі, що його укладено через мережу Інтернет.

Усі названі документи є рамковими, тобто переважно вказують напрями розробки правового забезпечення та обмеження щодо правового регулювання, а не встановлюють конкретні норми. Принципи, закладені в цих документах, можуть бути використані при розробці українського законодавства з урахуванням вітчизняних реалій.

Цікавим для України може виявитися **досвід регулювання електронної комерції в Росії**, оскільки у цій країні економічне і правове середовище та рівень поширення Інтернету є вельми схожими з нашими.

Російське законодавство досить оперативно, хоча водночас лише частково і суміжно “сприйняло” електронну комерцію. Остання подана в основному у вигляді чотирьох юридичних конструкцій: “електронний документ”, “електронна форма угоди”, “електронний цифровий підпис” та “електронні розрахунки”.

Електронна форма угоди одержала правове визнання у сучасному цивільному законодавстві (стаття 434, пункт 2 Цивільного кодексу Російської Федерації). У цій статті зазначається: договір може бути укладений як у письмовій формі, так і шляхом обміну документами за допомогою “...телеграфного, телетайпного, телефонного, електронного або іншого зв’язку, який дає змогу вірогідно встановити, що документ виходить від сторони за договором”. Таким чином, російським Цивільним кодексом визнаються й інші форми договору, крім традиційних документів на паперовому носії, що містять власноручні підписи сторін.

У російській практиці електронного документообігу поширеним засобом захисту інформації є електронний цифровий підпис. Останній одночасно служить підтвердженням достовірності переданої електронним шляхом документації, а також свідченням того, що її належним чином складено і підписано уповноваже-

ною особою. Технологія цифрового підпису дає змогу захистити інформацію від несанкціонованого читання, зміні і підробки незалежно від ступеня захисту каналу зв’язку. Про електронний підпис ідеється не тільки в законі про інформацію, а й у Цивільному кодексі.

Електронний цифровий підпис згідно із законом про інформацію, інформатизацію та захист інформації Цивільним кодексом РФ при укладенні комерційних договорів повинен відповідати таким вимогам:

- вказувати, ким підписано документ або повідомлення, та бути складним для відтворення будь-якою іншою, не уповноваженою на те, особою;
- ідентифікувати те, що підписано, і робити недоцільними підробку або зміну як підпису, так і підписаного;
- виконувати процедурну функцію, тобто символізувати вираз волі сторони за угодою (схвалення, дозвіл тощо, що підтверджує юридичну дійсність угоди).

Вищий арбітражний суд Російської Федерації листом від 19 серпня 1994 року роз’яснив, що у разі, коли сторони склали і підписали договір за допомогою електронно-обчислювальної техніки з використанням системи цифрового (електронного) підпису, вони можуть подавати до арбітражного суду докази щодо спірних питань, пов’язаних із цим договором, також завірені цифровим підписом. Якщо ж між сторонами виник спір щодо факту наявності договору й інших документів з електронним підписом, арбітражний суд повинен вимагати у них виписку з договору, де зазначено процедуру узгодження розбіжностей, а саме: яка сторона зобов’язана доводити ті або інші факти й достовірність підпису. З урахуванням цієї процедури арбітражний суд перевіряє достовірність поданих сторонами доказів.

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ ТА ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГУ В УКРАЇНІ

Розвиток електронної комерції та інтернет-банкінгу в нашій країні почався що стримується через нечисленність аудиторії користувачів Інтернету. Сподіваємося, це тимчасова проблема. В Україні їх нині 200–500 тисяч. Не туро порівняно з шістьма мільйонами росіян або п’ятдесятьма мільйонами американських шанувальників “всесвітньої павутини”. На жаль, немає відомостей про платоспроможність українських користувачів Інтернету. Експерти вважають її досить низькою.

Гальмує роботу над новими технологіями, зокрема електронною комерцією

та інтернет-банкінгом, відсутність відповідних законодавчих актів та належного захисту в цій сфері. Немає внаслідок цього і структур, які б надавали послуги із сертифікації ключів для забезпечення суворої автентифікації (тобто встановлення справжності) торговців і покупців.

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ

Щоб створити законодавчу основу для широкого застосування електронних засобів зв’язку, необхідно насамперед уточнити юридичний статус так званого електронного документа. Сьогодні в українському законодавстві немає чіткого визначення поняття “документ”, тим більше — електронний документ. Загальний підхід тут зrozумілий: це принцип аналогії права. Точніше кажучи, потрібно створити правову конструкцію, яка б могла виконувати всі основні функції звичайного паперового документа.

Документ сам по собі не існує. Він вбудований у досить складну правову систему, в якій є важливим, але далеко не єдиним компонентом. Інші складові містять у собі, наприклад, встановлені процедури експертизи істинності, процесуальні правила використання документа як доказу в суді, систему реєстрації та багато іншого. І відмінність власне документа від будь-якого тексту полягає саме в його приналежності до зазначененої правової системи. Електронний документ як такий теж не існує. Тому конструктивно підлягає не тільки електронний документ, а й правова система, частиною якої він є. Інакше кажучи, необхідно створити процедури експертизи електронних документів, які були б настільки ж переконливими для суду, наскільки переконливими є звичні методи аналізу паперових документів. Потому слід законодавчо їх підтримати і, нарешті, запровадити такі експертизи в регулярну судову практику.

Важливо розрізняти поняття власне документа і поняття його змісту, тобто вміщеної в ньому інформації. Інакше кажучи, документ можна розглядати як:

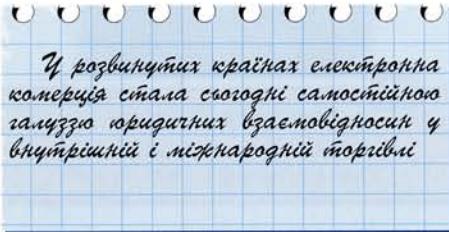
- сполучення інформації, що міститься в тексті документа (зміст прав) і його реквізитів (включаючи підпис, печатку тощо);
- матеріальний об’єкт — носій цієї інформації. Причому будь-який матеріальний об’єкт самим фактом свого існування є носієм додаткових відомостей, що не мають безпосереднього відношення до змісту документа. За приклад може слугувати інформація про якість, склад і сорт паперу, на якому складено документ, про принтер або

друкарську машинку, на яких його віддруковано тощо. Ці дані, отримані за допомогою експертизи, можуть послужити підставою для визнання або невизнання істинності документа.

Інформацію, що міститься в документі, теж можна розділити на дві частини:

1) зміст документа (називемо її змістою інформацією);

2) допоміжна (дає змогу встановити

його автентичність. До неї відносять реквізити — вихідний номер, підписи, печатки тощо).

Роль експертизи полягає в розширенні обсягу допоміжної інформації за рахунок даних про носія. Зазначимо, що підпис, печатку і, особливо, використання спеціальних бланків та сортів паперу (наприклад, із водяними знаками) можна розглядати як спеціально внесені до носія ознаки, що збільшують обсяг інформації про нього.

Щоб використати функціонально-еквівалентний підхід, необхідно з'ясувати, які функції виконує документ, а саме:

- містить певну (змістову) інформацію;
- зазначає особу, що його підписала;
- оприлюднює умови складення документа;
- є доказом при судовому розгляді;
- виконує функцію оригіналу, забезпечувану його унікальністю.

Щоб сформулювати правові норми, які регулюють використання електронних документів, потрібно визначити, чим вони відрізняються від паперових.

Насамперед електронний документ позбавлений жорсткої прив'язки до носія. Тому для нього поняття "оригінал" і "копія" не мають сенсу, бо в принципі не розрізняються. Відрив від носія означає, що його не можна використати для встановлення істинності документа. Залишаються дві можливості:

● простежити шлях файла, а це вдається тільки в закритій системі (тобто системі з жорстким протоколом зв'язку і третьою особою, котра відповідає за доставку і доступність повідомлень);

● допоміжна інформація, що підтверджує автентичність змісту документа, повинна мати ту ж форму, що й змістова. Разом вони і складають документ, на відміну від простого тексту у файлі. Допоміжна інформація також не повинна

бути прив'язана до носія, тобто теж становить собою файл.

На наш погляд, зміст поняття найточніше відображає таке формулювання: **файл визнається електронним документом, якщо існує загальновідома процедура перевірки його істинності, що визнається особою, яка підписала документ, і судом.**

Електронний підпис — це алгоритм, що дає змогу супроводити будь-який файл унікальною додатковою інформацією, про яку йшлося вище. При цьому з електронним підписом пов'язують алгоритм підпису й алгоритм перевірки.

Алгоритм підпису дає змогу сформувати допоміжний файл за змістом.

Алгоритм перевірки дозволяє перевірити, чи відповідає допоміжний файл змісту.

Відсутність носія породжує специфічну для електронного документа проблему забезпечення належного функціонування алгоритмів підпису та перевірки й експертизи. Труднощі полягають у тому, що, на відміну від паперових документів, особа, яка їх підписує, не може безпосередньо контролювати процес створення підпису, а особа, яка перевіряє, — процес його перевірки. Ці досить складні алгоритми закодовано у програмах, що для користувача є "чорною шухлядою".

Виробник алгоритмів, у свою чергу, не може гарантувати, що користувач не змінював алгоритми і правильно користувався програмами. Розбіжність між відкритими і закритими системами виступає тут у формі відсутності або присутності третьої особи, відповідальної за дотримання дисципліни в мережі. У закритій системі така особа за плату дає деякі гарантії. У відкритій системі купується лише певне програмне забезпечення, априорі жодним способом не погоджене з іншими учасниками обміну. Доступ же до мережі відкритий для всіх. Тому роль криптографічного захисту (електронного підпису) стає вирішальною.

Так виявляється роль організації, що займається сертифікацією та ліцензуванням. Вона повинна контролювати і після цього сертифікувати запропоновані виготовлювачем програмні продукти, підтверджуючи відповідність заявленим алгоритмам і відсутність таких частин програм, що працюють у режимі, який не відповідає опису. Виробники сертифікованих програм одержують від цієї організації ліцензії на право їх поширення.

На підставі наведених міркувань спробуємо визначити деякі змістові норми, що регламентують правові наслідки обміну електронними документами. Така регламентація потреба тільки у разі конфлікту, тому встановлені норми повинні визнаватися судом. Зупинимося на відкритих системах, оскільки для за-

критих юридичне забезпечення простіше: така система як обов'язкову умову приєднання до неї може встановити будь-які вимоги (вони фіксуються у договорі про приєднання або надання послуг).

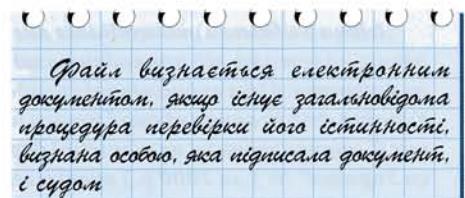
Перш ніж використовувати електронний документообіг, необхідно здійснити деякі юридично значимі дії:

- зафіксувати алгоритм підпису та відповідний алгоритм перевірки (ключі). Цим особа заявляє про визнання певної процедури перевірки істинності підписаного нею документа;

- заявити про це офіційно, тобто передати комусь на збереження офіційно визнаний алгоритм перевірки (відкритий ключ). Зберігачем ключа й алгоритму може бути орган, що ліцензує, або нотаріус;

- подати про надання зазначеного алгоритму (ключа) адресатам. У разі змін ужити заходів щодо попередження адресатів і зберігача про нові алгоритми.

Електронний документ, підписаний укладачем, має ту ж силу, що й документ на паперовому носії, підписанийним же і засвідчений печаткою або будь-яким іншим законним способом. Якщо

документ завірено нотаріусом, до нього необхідно додати також електронний підпис нотаріуса. При цьому алгоритми перевірки підписів (відкриті ключі) нотаріусів надаються суду (на його вимогу).

Світова практика доводить, що електронні документи гарантують такий же рівень безпеки, як і паперові, а крім того — великий ступінь надійності і швидкість опрацювання. Безумовно, для цього сторони, що використовують у своїй практиці електронний обмін даними, повинні дотримуватися необхідних технічних і юридичних вимог.

Закони України про електронний документообіг та про електронний підпис мають базуватися на функціонально-еквівалентному підході. Однак його застосування не повинно привести до встановлення для користувачів систем електронної передачі даних жорсткіших стандартів надійності (і пов'язаних із ними витрат), ніж ті, що діють у сфері обігу паперових документів.

За юридичною силою електронний підпис має бути рівнозначним власно-ручному підпису при дотриманні вимог, встановлених законодавством України.

Василь Головатюк

Кандидат економічних наук

Олександр Чечелюк

Заступник керівника апарату
Ради Національного банку України

Галузеві аспекти привабливості інвестиційного середовища

Згідно з однією з економічних аксіом стан економіки визначають інвестиції. У свою чергу стан інвестицій, безпосередньо, залежить від привабливості інвестиційного клімату. Привабливість інвестиційного клімату — багатогранне поняття. Крім економічної складової, воно охоплює правові, політичні, соціальні і навіть ментальні чинники. Для України формування привабливого інвестиційного клімату є вельми важливою проблемою, яка великою мірою визначає її становлення як незалежної держави. У попередніх публікаціях авторів (див. "Вісник НБУ" № 4 за 2000 р.; "Фінанси України" № 5 за 2000 р.) висвітлено низку аспектів цієї комплексної проблеми, а також детально розглянуто методику її дослідження. У пропонованій читачам статті йдееться про галузевий аспект привабливості інвестиційного клімату. Два роки, що минули із часу проведення дослідження, не вплинули на актуальність його результатів. Основні негативні тенденції розвитку інвестиційного процесу в Україні, на жаль, збереглися: серед країн, які виникли на теренах колишнього СРСР, за рівнем інвестицій на душу населення вона посідає одне з останніх місць.

ВПЛИВ ГАЛУЗЕВОГО РОЗВИТКУ НА ПРИВАБЛИВІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ

Передусім зазначимо: дослідження галузевих особливостей адаптованості економічного середовища до ринку за нашою методикою дає підставу стверджувати, що в 1998 році вони загалом не сприяли створенню в Україні привабливих умов для продуктивного інвестиційного процесу. Результати дослідження свідчать, що найбільші здобутки щодо формування привабливого інвестиційного клімату в країні припадають на 1996 рік. У наступні роки інтенсивність позитивних зрушень у цій сфері істотно знизилася. Розраховані на міні індекси адаптованості економічного середовища до ринкових умов у 1996 (0.04) і 1998 (-0.26) роках віддзеркалюють як інтенсивність, так і напрям значених змін.

Динаміка середніх показників адаптованості економічного середовища до

реформування протягом 1996—1998 років засвідчує ту ж закономірність. Так, поліпшення цих показників за вказані роки зауважили 26% експертів, погіршення — 37%, не помітили змін 32%, не визначилися із цього питання 5% експертів.

На підставі аналізу середніх величин індекс адаптованості економічного середовища до ринкових умов упродовж 1996—1998 років можна визначити на рівні -0.11. Зазначенна тенденція свідчить загалом про зменшення привабливості інвестиційного клімату, спричинене чинниками економічного середовища.

Щоб глибше вивчити особливості адаптованості економічного середовища до реформування протягом 1996—1998 років, використовувалися 35 показників, які було запропоновано експертам для оцінки розвитку окремих сторін економічного середовища у галузевому вимірі та його адаптованості до ринкових відносин (див. таблиці 1, 2). Серед

галузей, які оцінювали експерти, — промислове та сільськогосподарське виробництва, сфера послуг (без торгівлі та банків), торгівля, а також банківська сфера.

Досліджуючи рівень адаптованості галузей економічного комплексу до реформування, експерти оцінювали показники за п'ятибальною шкалою — від "1" до "5", причому оцінки можна було ставити зі знаком "+" (дещо вище вибраного бала) або "-" (дещо нижче вибраного бала). Оцінка "1—" прирівнювалася до "1", а "5+" — до "5".

У дослідженні 1996 року (див. таблицю 1) найнижчими були оцінки за показником **рівня зачленення вчених** в усіх галузях господарства — в середньому 21.30 бала. Найнижчим він був у сфері послуг — 16.74 бала. Затим — у сфері торгівлі — 18.02 бала, сільськогосподарському виробництві — 19.73, промисловості — 20.67 бала. Найвищу оцінку за рівнем зачленення вчених отримали банки — 31.36 бала.

У 1998 році ситуація щодо використання інтелектуального потенціалу в господарському комплексі певною мірою поліпшилася. По-перше, за оцінками експертів, на 3% підвищився загальний рівень зачленення науковців до вирішення проблем господарського комплексу — із 21.30 бала у 1996-му до 21.94 бала у 1998 році. По-друге, за вказаним чинником позитивно змінились і певні галузеві аспекти. Так, у сфері послуг рівень зачленення вчених зрос на 3.17 бала, у сфері торгівлі — на 4.9 бала.

Найнижчу оцінку щодо використання наукового потенціалу отримало сільськогосподарське виробництво: показник зменшився із 19.73 до 18.09 бала. Погіршився він і в промисловому виробництві — з 20.67 до 19.19 бала. Найвищим рівень зачленення вчених залишався у банківській сфері, але протягом 1996—1998 років він та-кож дещо знизився — на 1.78 бала, або на 5.7%.

Отже, інтелектуальний потенціал поступово поширюється у сфері зайнятості, знаходить своє місце в ринкових умовах розвитку українського суспільства, використовується у різних галузях господарського комплексу. Ця тенденція, безумовно, підвищує привабливість інвестиційного клімату, що, у свою чергу, створює реальні умови для продуктивного розвитку економічного комплексу передусім за рахунок інноваційних факторів.

Найвищі оцінки за всіма галузями в дослідженні 1996 року отримано за показником **рівня кваліфікації працівників** — у середньому 33.26 бала (сфера послуг — 27.3 бала), сфера торгівлі — 30.51, сільськогосподарське виробництво — 33.37, банківська сфера — 36.27, промислове виробництво — 38.87 бала).

Показово, що в 1998 році оцінка рівня кваліфікації працівників, зайнятіх у різних галузях господарства, певною мірою навіть поліпшилася — в середньому він становив 33.83 бала. Зокрема, у сфері послуг рівень кваліфікації працівників зрос на 5.72 бала (18.8%), торгівлі — на 2.25 (7.4%), у банківській сфері — на 2.76 бала (7.6%). Водночас упродовж 1996—1998 років знизився рівень кваліфікації працівників у промисловості — на 4.25 бала (10.9%), сільському господарству — на 3.05 бала (9.1%).

Серед **результатів показників**, за якими досліджувалися галузеві аспекти привабливості інвестиційного середовища, оцінки зросли лише щодо рівня ефективності роботи галузей — із 25.14 у 1996-му до 27.26 бала у 1998 році. Вона підвищилася у сferах послуг, торгівлі, банківській сфері, хоча знизилася у промисловості та сільському господарстві.

За такими чинниками, як ефективність використання державою результатів роботи (прибутку), рівень використання наукових розробок, збалансованість зростання цін і заробітної плати та перспективи підвищення економічної ефективності експертні оцінки протягом 1996—1998 років знизилися.

Підсумовуючи, зазначимо, що **поярд із позитивними зрушеннями в роботі галузей народного господарства відбувається соціально-економічні процеси, які знижують привабливість інвестиційного клімату в країні**. Найважливіше ж те, що, по-перше, протягом дослідженого періоду не сталося обвального погіршення розвитку галузей господарства. По-друге, розвитку національної економіки притаманні як негативні, так і позитивні процеси, а не лише негативні, як може видатися на перший погляд. По-третє, порівняльний аналіз оцінок чинників позитивного і негативного розвитку соціально-економічних процесів у галузях господарського комплексу свідчить про незначну перевагу негативних процесів над позитивними. Так, інтенсивність підвищення оцінок за показниками, що зросли протягом 1996—1998 років, становила 4.2%, а інтенсивність їх спаду за показниками, що знизилися, — 11.8%.

Отже, у сучасних умовах домінують процеси, що спричиняються до зниження інвестиційної привабливості галузей господарства. Скажімо, інвестиційна привабливість сільського господарства знизилася на 23.4%, промисловості — на 17.1%. Водночас середня оцінка за всіма досліджуваними показниками у сфері послуг зросла на 4.2%, торгівлі — на 7.5%, у банківській сфері — на 0.3%.

Це досить показово, бо традиційно вважається, що найважче адаптується до роботи в ринкових умовах промисловість та сільське господарство. Банківська ж сфера породжена саме ринковою системою. Тому ефективність її функціонування, а отже, й показники інвестиційної привабливості, мали б бути значно вищими. Однак незмінність рівня привабливості банківської сфери протягом 1996—1998 років свідчить, що її бракує внутрішніх ресурсів — для подальшого розвитку потрібні підходи, які дали б новий поштовх зростанню ефективності банківської системи.

Оскільки виявлено не лише негативні, а й позитивні тенденції галузевого розвитку народного господарського комплексу, **немає підстав однозначно стверджувати, що соціально-економічні процеси у галузях спричинилися до обвального погіршення привабливості інвестиційного клімату**.

СТАН ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА У РІЗНИХ СФЕРАХ ДІЯЛЬНОСТІ

Як зазначалося, експерти оцінили ефективність роботи сфер зайнятості у 1998 році вище, ніж у 1996-му. Хоч і повільно, проте певні економічні передумови для виходу економіки із кризи все ж створюються. Ефективніше працюють сфера послуг, торгівля і банки. Вони мобільніше адаптуються до ринкових відносин.

Результати дослідження свідчать та-кож про зміну в 1998 році державних орієнтирів щодо пріоритетів використання результатів роботи галузей господарства. Якщо у 1996 році держава найбільше використовувала результати роботи банківської системи (30.08 бала), то в 1998 році пріоритетною стала сфера торгівлі (24.17 бала), хоча банківська сфера все ще посідає друге місце (23.63 бала).

Ці зміни в аспекті структурної пе-ребудови у цілому можна вважати прогресивними, такими, що більшою мірою відповідають ринковій економіці та стабільному її функціонуванню. **Щодо банківської системи, то вона вже відіграла свою пріоритетну роль як засіб оперативного обслуговування грошових потоків у формуванні ринкової економіки України. Нині її роль має бути іншою: вона повинна стати головним активним фактором розвитку, основним внутрішнім інвестором ринкової економіки.**

Враховуючи, що за наших умов про-мисловість та сільське господарство повільно адаптуються до ринку, варто було б приділити більше уваги розвитку сфері послуг. Вона могла б стати однією з тих галузей, які стимулюють розвиток економіки та поліпшують її адаптованість до ринкового середовища. Загалом же рівень використання державою результатів роботи економіки досить низький.

Особливо це стосується промисловості та сільського господарства, де по-казники найнижчі. **Як свідчить практика виходу на конкурентоспроможний рівень багатьох країн світу, важливо задіяти переважно фактори основного виробництва. У нас же цей сектор економіки пробуксовує.**

Зрештою, надія на поліпшення стану розвитку промисловості та сільського господарства експерти все ж не втрачають. Щоправда, прогнозні оцінки 1998 року дещо пессимістичніші, ніж за даними дослідження 1996 року (див. таблицю 3).

Отже, як випливає з експертних оцінок, стан справ у виробництві посту-пово поліпшуватиметься, а роль сфері

Таблиця 1. Галузеві аспекти розвитку економічного середовища та його ризики у 1996 році. Експертні оцінки

Чинники	Промислове виробництво			Сільськогосподарське виробництво			Сфера послуг (без торгівлі та банків)			Банки			Середнє значення (бал)
	Середній бал	Інвестиційний ризик за показником, %	Середній бал	Інвестиційний ризик за показником, %	Середній бал	Інвестиційний ризик за показником, %	Середній бал	Інвестиційний ризик за показником, %	Середній бал	Інвестиційний ризик за показником, %	Середній бал	Інвестиційний ризик за показником, %	
1 Ефективність роботи	19.58	60.87	22.22	55.09	23.22	54.90	29.89	39.16	30.81	38.66	25.14		
2 Ефективність використання державкою результатів роботи (прибутку)	21.49	55.93	22.95	54.61	23.63	53.56	26.49	48.47	30.08	39.16	24.93		
3 Рівень кваліфікації працівників	38.87	22.06	33.37	32.68	27.30	46.51	30.51	37.03	36.27	26.25	33.26		
4 Рівень використання наукових розробок	20.40	58.60	20.18	58.33	18.55	64.18	20.39	60.30	34.61	29.24	22.83		
5 Рівень застосування вченіх	20.67	62.11	19.73	60.64	16.74	66.98	18.02	65.71	31.36	35.91	21.30		
6 Збалансованість зростання цін і заробітної плати	18.05	64.95	16.83	66.50	23.61	53.94	28.22	47.89	38.76	23.65	25.09		
7 Перспективи зростання економічної ефективності	25.60	51.31	27.26	48.86	29.09	45.39	32.07	36.36	37.46	25.26	30.30		
Середнє значення	23.52	53.69	23.22	53.82	23.16	55.07	26.51	47.85	34.19	31.16			
Середньоквадратичне відхилення	7.16	14.63	5.52	10.81	4.38	8.12	5.34	11.54	3.47	6.61			
Усі галузі: економічного середовища													
Середнє значення за всіма показниками	26.12		6.58		48.32		13.54						
Середньоквадратичне відхилення													

послуг, торгівлі та банків дещо знизиться. Найбільше, за прогнозом, знизиться ефективність роботи сфери торгівлі. На даному етапі економічного розвитку власне виробництво у структурі факторів формування ринкових відносин, — а отже, і насиченість внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва, — все ще поступається зарубіжному. Отож торгівля імпортними товарами збереже своє лідерство у структурі підприємницької діяльності і в найближчому майбутньому, на жаль, залишиться головним важелем економічного розвитку.

Слід зазначити, що державі не обов'язково вживати прямих заходів стимулювання виробничої сфери економіки. Часто потрібний результат досягається опосередковано, хоча результативність прямих заходів має, здавалося б, віддалений характер. Експертне дослідження деяких факторів, які визначають перспективи розвитку різних сфер діяльності, дає цікавий матеріал для роздумів. Проаналізуємо, наприклад, два показники, які використовуються при визначені економічної ефективності, а саме: якість робочої сили і науковість вироблюваного продукту або послуг (див. таблиці 1, 2).

Загалом **рівень кваліфікації робочої сили** в усіх сferах діяльності досить високий. Найвище (39.03 бала) він оцінюється у банківській сфері, затим — у промисловості (34.62 бала), сфері торгівлі (32.76 бала), послуг (32.42 бала); найнижче (30.32 бала) — у сільськогосподарському виробництві.

Очевидно, **високий рівень кваліфікації робочої сили** у банках і торгівлі визначається не так розвинутістю системи підготовки відповідних спеціалістів, як залученням молодих, енергійних, високоосвічених спеціалістів, у тому числі й тих, які здобули вищу освіту і навіть учени ступені в галузях, далеких від банківської справи й торгівлі.

За показником **науковість** (середнє значення рівня використання наукових розробок і рівня залучення вчених до розв'язання проблем організації та функціонування конкретної сфері діяльності) **сфери зайнятості** у 1996 році можна проранжувати у такій послідовності (див. таблиці 1, 2): банківська — 32.99 бала, промислове виробництво — 20.54, сільськогосподарське виробництво — 19.96, торгівля — 19.21, сфера послуг — 17.65 бала.

У 1998 році ця послідовність дещо змінилася: банківська сфера — 30.38 бала, торгівля — 23.02, послуги — 20.43, промислове виробництво — 18.13, сільське господарство — 16.18 бала.

Таким чином, найвищий рівень науковісті все ще залишається у банківській сфері. Але, по-перше, порівняно з 1996 роком він знизився. По-друге, у 1998 році суттєво зросла різниця між рівнем науковісті та рівнем кваліфікації працівників, зайнятих у банківській сфері. Якщо раніше рівень науковісті був нижчим від рівня кваліфікації працівників на 3.28 бала, то в 1998 році — вже на 8.65 бала, тобто різниця зросла у 2.64 раза. Це свідчить про неефективність розвитку банківської галузі. **Неповне використання кваліфікаційного потенціалу може у довгостроковій перспективі привести до падіння рівня кваліфікації працівників даної сфери діяльності.**

Ше невтішніші висновки щодо нинішньої ролі науково-технічного потенціалу у промисловості, де можливості підвищення ефективності виробництва, пов'язані з використанням наукових розробок, також досить високі. Експертні оцінки 1998 року свідчать, що рівень використання наукових розробок у промисловому виробництві та ступінь залучення вчених до розв'язання проблем розвитку промисловості вкрай низькі (відповідно 17.07 і 19.19 бала) порівняно з наявним кваліфікаційним потенціалом (34.62 бала). Аналогічний стан справ і в сільськогосподарському виробництві.

Таблиця 2. Галузеві аспекти розвитку економічного середовища та його ризики у 1998 році. Експертні оцінки

Чинники	Промислове виробництво		Сільськогосподарське виробництво		Сфера послуг (без торгівлі та банків)		Сфера торгівлі		Банки		Середнє значення (бал)
	Середній бал	Інвестиційний ризик за показником, %	Середній бал	Інвестиційний ризик за показником, %	Середній бал	Інвестиційний ризик за показником, %	Середній бал	Інвестиційний ризик за показником, %	Середній бал	Інвестиційний ризик за показником, %	
1 Ефективність роботи	17.19	63.73	18.70	61.93	26.60	49.43	35.40	30.57	38.40	24.19	27.26
2 Ефективність використання державовою результативності роботи (прибутку)	16.99	65.27	17.17	67.01	19.80	60.53	24.17	54.59	23.63	57.39	20.35
3 Рівень кваліфікації працівників	34.62	32.90	30.32	42.39	32.42	34.20	32.76	34.28	39.03	22.50	33.83
4 Рівень використання наукових розробок	17.07	65.15	14.27	68.20	20.94	60.93	23.11	56.55	31.18	41.15	21.31
5 Рівень зачленення вчених	19.19	61.81	18.09	64.20	19.91	61.04	22.92	58.01	29.58	45.11	21.94
6 Збалансованість зростання цін і заробітної плати	17.35	66.38	12.20	70.87	22.68	57.19	27.63	47.13	32.65	39.97	22.50
7 Перспективи зростання ефективності	19.47	61.04	18.84	63.04	26.51	48.81	31.77	36.16	37.39	26.08	26.80
Середнє значення	20.27	59.47	18.51	62.52	24.12	53.16	28.25	45.33	33.12	36.63	
Середньоквадратичне відхилення	6.41	11.87	5.76	9.41	4.64	9.88	5.09	11.54	5.59	12.91	
Усі галузі економічного середовища											
Середнє значення за всіма показниками	24.86				Інвестиційний ризик, %	51.42					
Середньоквадратичне відхилення	7.50					14.24					

Відтак вірогідною перспективою для цих галузей є зниження якості робочої сили, а отже, і закріплення за ними статусу аутсайдерів у формуванні споживчого ринку.

Такі перспективи промислового розвитку України змушують замислитися над заходами, яких повинна вжити держава, щоб вийти на конкурентний рівень у сфері високих технологій і наукової продукції. Одним із можливих шляхів збереження високого рівня кваліфікації робочої сили у промисловому та сільськогосподарському виробництві України, на нашу думку, є інтенсивне стимулювання і державна підтримка інноваційного підприємництва, тобто створення таких умов, за яких спеціалісти з вищою освітою і вченими ступенями могли б проявити себе не лише у банках і торгівлі, а й у сferах виробництва та послуг, пов'язаних із реалізацією ноу-хау та науковими розробками.

Інвестиційний клімат залежить також від збалансованості зростання цін і заробітної плати у різних сферах діяльності. Найнижчий рівень збалансованості у сферах промислового та сільськогосподарського виробництв (див. таблиці 1, 2), найвищий — у найбільш роздержавлених сферах. З одного боку, це свідчить про переваги ринку, а з другого, — про слабкий державний менеджмент, тобто про недосконалій механізм державного управління наявними ресурсами.

У підсумку зазначимо, що впродовж 1996—1998 років привабливість промислового і сільськогосподарського виробництва суттєво знизилася — відповідно з 23.52 до 19.49 бала і з 23.22 до 17.79 бала. А внаслідок цього знизилася й інвестиційна привабливість економічного середовища країни в цілому.

Позитивно вплинули на поліпшення інвестиційної привабливості економічного середовища банки, сфера торгівлі та послуг. Показники розвитку цих галузей упродовж дослідженого періоду зросли відповідно із 34.19 до 34.30, із 26.51 до 28.51 та з 23.16 до 24.13 бала.

ІНВЕСТИЦІЙНІ ТА ФІНАНСОВІ РИЗИКИ

Привабливість інвестиційного клімату суттєво залежить від ризиків, які виникають у процесі формування ринкових відносин. Ризик може визначатись як за окремим соціально-економічним чинником, так і за певною їх групою. Інвестиційний ризик за кожним із показників ми розглядали як інтегральну величину, що зростає при зменшенні бальної оцінки даного чинника та при збільшенні ризику помилковості бальної оцінки. І на впаки — ризик зменшується, якщо бальна оцінка показника зростає і зменшується ризик її помилковості.

За міжнародною класифікацією розрізняють такі зони ризиків: малих — до 30%, невизначених — 30—60%, помірно високих — 60—75%, високих — 75—100%. Власне, інвестиційні ризики вище 60% не бажані для підприємницької діяльності. Тому, на нашу думку, при визначені інвестиційної привабливості галузей економічного середовища цю величину доцільно вважати межею між ризиками, які не перешкоджають продуктивній інвестиційній діяльності, і ризиками, що перешкоджають їй. Отже, чим більше показників, за допомогою яких досліджується стан та адаптованість галузей економічного середовища до ринкових умов, матиме інвестиційні ризики нижче 60%, тим інвестиційно привабливішими будуть ці галузі.

Результати дослідження 1996 року (див. таблицю 1) свідчать, що що межу перевишили ризики за показником оцінки ефективності роботи промисловості (60.87%), рівнем зачленення вчених у цю галузь (62.11%) та рівнем збалансованості зростання цін і заробітної плати (64.95%).

Таблиця 3. Перспективи зростання економічної ефективності. Експертні оцінки

Сфери зайнятості	1996 рік				1998 рік			
	Ефективність роботи, бали	Прогноз зростання			Ефективність роботи, бали	Прогноз зростання		
		Бали	Збільшення (зменшення)	%		Бали	Збільшення (зменшення)	%
1 Промисловість	19.58	25.60	6.02	30.7	17.19	19.47	2.30	13.3
2 Сільське господарство	22.22	27.26	5.04	22.7	18.70	18.84	0.14	0.7
3 Сфера послуг (без торгівлі та банків)	23.22	29.09	5.87	25.3	26.60	26.51	-0.09	-0.3
4 Сфера торгівлі	29.89	32.07	2.18	7.3	35.40	31.77	-3.63	-10.3
5 Банки	30.81	37.46	6.65	21.6	38.40	37.39	-1.01	-2.6

З огляду на те, що 1996 року три із семи показників, за якими вимірювався стан розвитку та адаптованості промислового виробництва до ринкових умов, перевищили 60-відсоткову позначку, цю галузь не можна вважати інвестиційно привабливою. Для сільськогосподарського виробництва, сфери послуг та сфери торгівлі за двома із семи показників також зафіксовано інвестиційні ризики понад 60%. Найлішою була ситуація у банківській сфері — за жодним із семи показників ризики не перевишили 60%.

За середніми значеннями інвестиційних ризиків усіх показників, зазначеніх у таблиці 1, галузі економіки у 1996 році можна ранжувати у такій послідовності: банківська сфера, торгівля, промислове виробництво, сільськогосподарське виробництво, сфера послуг.

Таким чином, хоча розраховані інвестиційні ризики у більшості галузей економіки і наблизилися до гранично допустимої межі, — але все ж не перевишили її. Тому можна вважати, що ризики за показниками стану та адаптованості галузей до ринкових умов у 1996 році не могли перешкоджати продуктивному інвестиційному процесу.

У дослідженні 1998 року ситуація де-шо інша (див. таблицю 2). Так, у промисловості за шістьма із семи показників інвестиційні ризики вийшли за межі 60% і класифікуються зоною помірно високих ризиків, небажаних для інвестиційного процесу. Така ж ситуація і в сільськогосподарському виробництві. Саме ці галузі найбільш негативно вплинули на привабливість інвестиційного середовища загалом.

У сferах послуг і торгівлі справи певною мірою поліпшилися. У банківській сфері, навпаки, намітилася тенденція до погіршення інвестиційної привабливості: упродовж 1996—1998 років середнє значення ризиків за всіма показниками зросло тут із 31.16 до 36.63% (див. таблиці 1, 2). Зазначена обставина, очевидно, свідчить про те, що кон-

цепція, яка втілювалася на початку розбудови банківської системи в Україні, уже вичерпала себе. Для подальшого продуктивного розвитку цієї сфери потрібні нові підходи: вона має стати головним внутрішнім стратегічним інвестором. Саме це дасть імпульс розвитку як банківської сфери, так і економічного господарського комплексу загалом. Утім, попри все, банківська сфера продовжує залишатися інвестиційно привабливою. Саме вона за нинішніх умов найбільше сприяє поліпшенню інвестиційного клімату в країні.

Щодо промислового і сільськогосподарського виробництв, то є всі підстави класифікувати їх як зону помірно високих ризиків, що перешкоджають продуктивній інвестиційній діяльності.

Із наведеного аналізу галузевих особливостей стану та адаптованості економічного середовища до ринкових умов упродовж 1996—1998 років випливають певні, хоча й не завжди очевидні узагальнення. По-перше, у 1996 році всі досліджувані галузі, як видно з результатів дослідження, були інвестиційно привабливими. По-друге, у 1998 році такими усе ще залишалися три із п'яти галузей.

Якщо на даному етапі суспільного розвитку інвестиційна діяльність у промисловості та сільському господарстві, за оцінками експертів, пов'язана з помірно високими інвестиційними ризиками, то сфери послуг і торгівлі, а також банківська система можуть бути використані максимально ефективно для інвестиційної діяльності з прийнятними інвестиційними ризиками. Загальний економічний розвиток країни можна стимулювати насамперед за рахунок цих галузей.

Слід зважати також на те, що із 35 показників, використаних у дослідженні галузевих особливостей стану та адаптованості економічного середовища до ринкових умов, у 1996 році за межі 60-відсоткової допустимої позначки вийшли дев'ять (25.7%), а в 1998-му — п'ятнадцять (42.9%). Однак це менше положи-

вини використаних показників. Тому ця обставина не може бути перешкодою для порівняння середніх значень інвестиційних ризиків, розрахованих за всіма 35 показниками як у 1996-му, так і в 1998 роках.

Так, середнє значення інвестиційних ризиків, розраховане за всіма 35 показниками, які використовувались у дослідженні галузевих особливостей стану та адаптованості економічного середовища до реформування у 1996 році, становило 48.32% (див. таблицю 1), а у 1998-му — 51.42% (див. таблицю 2). Тобто привабливість економічного середовища за цими показниками протягом 1996—1998 років погрішилася на 3.1%. Це означає, що й умови інвестиційної діяльності за рахунок цієї складової у 1998 році порівняно з 1996-м також погрішилися на 3.1%. Відтак погрішенння в Україні привабливості інвестиційного клімату за чинниками, що характеризують галузеві особливості стану та адаптованості економічного середовища до ринкових умов відбулося на рівні, коли інвестиційні ризики більшості з них не вийшли за межі зони ризиків, прийнятних для продуктивної інвестиційної діяльності.

Інвестиційний потенціал привабливості в економічному середовищі країни існує. Проте він використовується не сповна за браком чіткої та гнучкої системи державного менеджменту, який відповідно до попиту і пропозиції на ринку формував би як близчі, так і віддалені стратегічні пріоритети впливу на розвиток національної економіки.

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ СТАНУ ТА АДАПТОВАНОСТІ ДО РИНКОВИХ УМОВ

Класифікація галузевих показників стану та адаптованості економічного середовища до ринкових умов свідчить, що приблизно половині з 35 чинників властивий латентний характер

впливу на інвестиційну привабливість. Саме вони відіграють ключову роль при визначенні рівня привабливості інвестиційного середовища, по суті, репрезентуючи всю сукупність показників, використаних для дослідження галузевих особливостей розвитку процесів адаптації економічного середовища до реформування (див. таблицю 4).

Запропонований нами підхід до відбору показників-репрезентантів загалом характеризується високим рівнем коректності одержаних результатів і використаних методів. Це, зокрема, підтверджується тим, що середнє значення, розраховане для інвестиційних ризиків за всіма 35 показниками як для таблиці 1, так і для таблиці 2, практично збігається із середніми арифметичними інвестиційних ризиків тих показників, які вибрано репрезентантами у 1996-му і 1998 роках (див. таблицю 4, варіант А).

За величиною вагових коефіцієнтів, обчисленних для кожного показника-репрезентанта (див. таблицю 4), останні поділяють на ті, які мають, і ті, які не мають домінуючого впливу на привабливість інвестиційного середовища. (До показників-домінантів відносять показники-репрезентанти, вагові коефіцієнти яких перевищують 0.5.). При визначенні рівня інвестиційної привабливості слід обов'язково використовувати як перші, так і другі.

Оцінюючи інвестиційну привабливість економічного середовища за станом галузевих чинників його розвитку та адаптованості до ринкових умов, зазначимо, що у дослідженні 1996 року вона залежала від чотирьох показників розвитку промислового виробництва (упорядковуємо їх за величиною інвестиційного ризику): збалансованості зростання цін і заробітної плати (64.95%), ефективності роботи (60.87%), ефективності використання державою результатів роботи галузі (55.93%) і рівня кваліфікації працівників (22.06%), а також трьох показників оцінки адаптованості до ринкових умов інших галузей економічного комплексу: рівня використання наукових розробок у сфері торгівлі (60.30%), сільськогосподарському виробництві (58.33%) та оцінки перспектив зростання економічної ефективності сфері послуг (45.39%).

Із семи зазначених показників-домінантів лише у трьох інвестиційні ризики перевищили 60%. Їх середнє значення за всіма показниками становило 52.55%. Ця величина перевищує середнє значення інвестиційних ризиків, розраховане для 35 показників (48.32%). Тому маємо підстави вважати, що верхній рівень інвестиційних ри-

зиків не міг перевищувати 60%, і величину 52.55% коректно використовувати як верхню узагальнену межу ризиків стану галузевих особливостей розвитку та адаптованості економічного середовища до ринкових умов.

Решта показників-репрезентантів у дослідженні 1996 року за величиною інвестиційного ризику упорядковуються так: рівень залучення вчених у сфері послуг (66.98%), у промисловому виробництві (62.11%), збалансованість зростання цін і заробітної плати у сфері послуг (53.94%), перспективи зростання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва (48.86%), рівень кваліфікації працівників сфері послуг (46.51%), ефективність використання державою результатів роботи банків (39.16%), рівень залучення вчених у банківську сферу (35.91%), рівень кваліфікації працівників банків (26.25%), збалансованість зростання цін і заробітної плати у банках (23.65%).

Середнє значення інвестиційних ризиків за показниками-недомінантами становило 44.82%. Ця величина визначала узагальнений нижній рівень інвестиційних ризиків.

Розподіл показників-репрезентантів на показники-домінанти і показники-недомінанти дає змогу знайти узагальнені параметри інтервалу, який визначає рівень інвестиційної привабливості економічного середовища у галузевому аспекті його розвитку та адаптованості до ринкових умов.

Оскільки середнє арифметичне інвестиційних ризиків за показниками-домінантами дослідження 1996 року становило 52.55% (див. таблицю 4, варіант В), а за показниками-недомінантами — 44.82%, інвестиційна привабливість економічного середовища у 1996 році за показниками стану галузевих особливостей розвитку та адаптованості господарського комплексу до ринкових умов визначалася на рівні 47.45—55.18%.

Таким чином, хоча ризики за показниками галузевих особливостей стану розвитку та адаптованості економічного середовища до ринкових умов дослідження 1996 року мали доволі високі значення, в середньому вони не перевищували 60%, а отже, залишались у зоні продуктивної інвестиційної діяльності й не стримували інвестиційні процеси.

У 1998 році на інвестиційну привабливість (за величиною ризику) найбільше впливали три показники-домінанти оцінки розвитку промислового виробництва (див. таблицю 4): збалансованість зростання цін і заробітної плати (66.38%), ефективність використання державою результатів роботи цієї галузі (65.27%) і перспективи підвищен-

ня її економічної ефективності (61.04%), а також два показники оцінки інших галузей економічного комплексу — рівня залучення вчених у сільськогосподарське виробництво (64.20%) та рівня використання наукових розробок у сфері торгівлі (56.55%).

Середнє значення інвестиційних ризиків за цими показниками становило 62.69% і визначало узагальнений верхній рівень ризиків цього року дослідження. Решта показників-репрезентантів (недомінантів) використовувалися для визначення узагальненого нижнього рівня ризиків 1998 року дослідження (див. таблицю 4). Його величина становила 46.08%. Тому інвестиційна привабливість економічного середовища у 1998 році за показниками стану галузевих особливостей розвитку та адаптованості господарського комплексу до ринкових умов визначалася на рівні 37.31—53.92%. Відтак верхній узагальнений рівень ризиків у цьому році класифікується зоною помірно високих ризиків.

Аналіз динаміки галузевих особливостей стану розвитку та адаптованості економічного середовища до реформування в Україні (див. таблицю 4) свідчить, що серед показників-репрезентантів у дослідженнях 1996 і 1998 років є сім спільних. А саме: ефективність використання державою результатів роботи промислового виробництва, збалансованість зростання цін і заробітної плати у цій галузі, перспективи підвищення економічної ефективності сфері послуг, рівень використання наукових розробок у сфері торгівлі, рівень кваліфікації працівників, рівень залучення вчених та збалансованість зростання цін і заробітної плати у банківській сфері.

Протягом досліджуваного періоду за рахунок зростання інвестиційних ризиків вплив п'яти з них посилився у бік зниження інвестиційної привабливості економічного середовища. Вплив решти двох показників, навпаки, сприяв поліпшенню привабливості завдяки зниженню інвестиційних ризиків, розрахованих за цими показниками (див. таблицю 4).

З огляду на постійність впливу семи зазначених показників на рівень інвестиційної привабливості економічного середовища в Україні протягом 1996—1998 років можна вважати, що вони, умовно кажучи, становлять ядро чинників ризик-простору галузевих особливостей стану розвитку та адаптованості економічного середовища до реформування. Крім факторів, які стабільно впливали на привабливість інвестиційного середовища, були й такі, що характеризуються короткочасним впливом. У досліджені 1996 року їх було 9, а в 1998-му — 11.

Власне, зміна переліку чинників галузевих особливостей стану та адаптованості економічного середовища до реформування, що впливають на привабливість інвестиційного клімату, а також зміна інтенсивності їх впливу на його привабливість визначають відмінності та специфіку розвитку інвестиційної привабливості економічного середовища у конкретний проміжок часу.

Ця обставина переконує, що лише маючи моніторингові дослідження економічного середовища, можна вести продуктивну інвестиційну чи підприємницьку діяльність, адже відтак можна продукувати систему найвпливовіших соціально-економічних чинників, програмуючи успіх.

Визначившись із показниками-репрезентантами, від яких залежав рівень привабливості інвестиційного клімату за рахунок чинників галузевих особливостей стану розвитку та адаптованості економічного середовища до реформування у 1996 та 1998 роках, доходимо висновку, що за цей період відбулося різке погіршення інвестиційної привабливості економічного середовища в Україні.

ПАРАМЕТРИ РИЗИК-ПРОСТОРІВ

Aналіз галузевих особливостей стану розвитку та адаптованості економічного середовища до реформування у 1996—1998 роках дає змогу з'ясувати розміри ризик-простору, в межах якого визначався рівень інвестиційної привабливості вітчизняного господарського комплексу за вказаними чинниками.

Так, у 1996 році вона залежала переважно від 16 показників-репрезентантів. Найбільшою мірою — від рівня залучення вчених у сфері послуг, збалансованості зростання цін і заробітної плати, рівня залучення вчених та ефективності роботи промислового виробництва, а також від рівня використання наукових розробок у сфері торгівлі. Саме за цими показниками маємо найвищі інвестиційні ризики, що класифікувалися зоною помірно високих ризиків. Це означає, що того року в Україні врегулювання потребували насамперед зазначені сторони економічних відносин.

Інвестиційні ризики решти показників-репрезентантів свідчать, що вимірювані нами сторони суспільних відносин були достатньо врегульовані й не перешкоджали розвитку ефективного інвестиційного процесу (див. таблицю 4).

Інші 19 із 35 чинників, що використовувались у дослідженні галузевих особливостей адаптованості економічного середовища до реформування у 1996 році, не потрапили до кола показників, від яких залежав рівень привабливості інве-

Таблиця 4. Галузеві аспекти розвитку економічного середовища. Експертні оцінки

	Ваговий коефіцієнт	1996 р.		1998 р.		
		Інвестиційний ризик за показником, %, А	Інвестиційний ризик за показником доміуючого впливу, %, В	Ваговий коефіцієнт	Інвестиційний ризик за показником, %, А	
Показники-репрезентанти та їх ризики						
Промислове виробництво						
1. Ефективність роботи	0.621	60.87	60.87			
2. Ефективність використання державою результатів роботи (прибутку)	0.629	55.93	55.93	0.806	65.27	
3. Рівень кваліфікації працівників	0.678	22.06	22.06			
4. Рівень залучення вчених	0.428	62.11				
5. Збалансованість зростання цін і заробітної плати	1	64.95	64.95	0.880	66.38	
6. Перспективи зростання економічної ефективності				1	61.04	
Сільськогосподарське виробництво						
7. Ефективність роботи				0.497	61.93	
8. Ефективність використання державою результатів роботи (прибутку)				0.396	67.01	
9. Рівень використання наукових розробок	0.616	58.33	58.33			
10. Рівень залучення вчених				0.799	64.20	
11. Збалансованість зростання цін і заробітної плати				0.255	70.87	
12. Перспективи зростання економічної ефективності	0.295	48.86				
Сфера послуг (без торгівлі та банків)						
13. Рівень кваліфікації працівників	0.408	46.51				
14. Рівень залучення вчених	0.174	66.98				
15. Збалансованість зростання цін і заробітної плати	0.436	53.94				
16. Перспективи зростання економічної ефективності	0.703	45.39	45.39	0.415	48.81	
Сфера торгівлі						
17. Ефективність роботи				0.381	30.57	
18. Ефективність використання державою результатів роботи (прибутку)				0.478	54.59	
19. Рівень кваліфікації працівників				0.370	34.28	
20. Рівень використання наукових розробок	0.596	60.30	60.30	0.646	56.55	
21. Рівень залучення вчених				0.284	58.01	
Банки						
22. Ефективність роботи				0.329	24.19	
23. Ефективність використання державою результатів роботи (прибутку)	0.373	39.16				
24. Рівень кваліфікації працівників	0.345	26.25		0.084	22.50	
25. Рівень використання наукових розробок				0.419	41.15	
26. Рівень залучення вчених	0.373	35.91		0.346	45.11	
27. Збалансованість зростання цін і заробітної плати	0.332	23.65		0.234	39.97	
Ризик економічного середовища	Середнє значення		48.2	52.55	50.69	
	Середньоквадратичне відхилення		14.92	14.77	15.46	
Інвестиційна привабливість		51.8	47.45	49.31	37.31	

стиційного клімату. Таким чином, розміри ризик-простору, в межах якого того року визначалася інвестиційна привабливість економічного середовища за рівнем адаптованості галузей до реформування, обмежувалися 16 зазначеними в таблиці 4 показниками-репрезентантами і зоною інвестиційних ризиків від 22.06 до 66.98%. Чинники ризик-простору, в свою чергу, поділялися на домінанти та недомінанти. Останні, власне, визначали його узагальнені параметри в 1996 році, що становили 44.82—52.55%.

Щодо 1998 року, то інвестиційна привабливість економічного середовища за особливостями адаптованості галузей до реформування була менш сприятливою для інвестиційної діяльності (див. таблицю 4). Розміри ризик-простору в 1998 році обмежувалися 18 показниками-репрезентантами і зоною інвестиційних ризиків від 22.50 до 70.87%. Узагальнена зона інвестиційних ризиків становила 46.08—62.69%.

Загалом розміри ризик-простору галузевих особливостей стану та адаптованості економічного середовища до реформування протягом 1996—1998 років обмежувалися зоною інвестиційних ризиків 22.06—70.87%, а також повним переліком показників-репрезентантів, використовуваних у дослід-

женнях економічного середовища в 1996-му і 1998 роках. Розміри узагальнених параметрів такого ризик-простору становили 44.82—62.69%.

Нагадаємо, що узагальнені параметри ризик-просторів як у 1996-му, так і в 1998 роках визначалися з урахуванням особливостей латентного впливу на інвестиційну привабливість економічного середовища кожного з досліджуваних показників-репрезентантів. При цьому застосовувалася двоетапна методична процедура їх відбору: на першому етапі визначалися показники-репрезентанти, на другому — з-поміж них виділялися показники-домінанти та показники недомінанти, ризики яких слугували основою для розрахунків усереднених значень як верхнього, так і нижнього рівнів ризиків для кожного із ризик-просторів.

Такий методичний підхід дає обґрунтовані підстави для неупередженої оцінки інвестиційної привабливості економічного середовища за чинниками адаптованості галузей до ринкових умов, зменшує вплив випадкових факторів і тим самим підвищує об'ективність отриманих результатів. Власне, узагальнені параметри ризик-просторів є тими характеристиками, які найбільшою мірою відповідають реальному стану інвестиційних ризиків економічного середови-

ща за галузевими особливостями його розвитку та адаптованості до ринкових умов.

Визначивши параметри ризик-просторів 1996-го і 1998 років, маємо змогу зробити певні узагальнення. По-перше, із порівняння узагальнених верхніх меж ризик-просторів 1996-го та 1998 років випливає, що інвестиційна привабливість економічного середовища за галузевими чинниками його стану та адаптованості до ринкових умов погіршилась на 10.14%.

По-друге, верхня межа ризик-простору 1998 року перебуває в зоні ризиків, які не сприяють продуктивному розвитку інвестиційного процесу (62.69%). Враховуючи домінантність цього параметра, можна вважати, що загалом стан економічного середовища за галузевими особливостями його адаптованості до ринкових умов того року був інвестиційно непривабливим.

У підсумку можемо констатувати: є науково обґрунтовані підстави стверджувати, що привабливість українського інвестиційного середовища за чинниками галузевих особливостей стану та адаптованості економічного середовища до ринкових умов упродовж 1996—1998 років погіршилась настільки, що не сприяла розвитку продуктивного інвестиційного процесу.

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

Зріз проблеми /

Сучасні шляхи врегулювання зовнішньої заборгованості країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою

В останні роки значна увага суспільства приділяється державному бюджету та зовнішньому боргу України, що за станом на 31.12.2000 року становив близько 10.3 млрд. доларів США. Ця тема нині надзвичайно проблемна й актуальна не тільки для нашої країни, де управління бюджетним дефіцитом та зовнішнім боргом є чи не найгострішим питанням ринкового реформування економіки, а й для всіх розвинутих країн світу.

На відміну від деяких розвинутих країн, чия кредитна історія розпочалається ще у XVIII столітті, Україна має досить скромний досвід зовнішніх

запозичень та управління державним зовнішнім боргом. Яка ж історія виникнення зовнішнього державного боргу нашої країни?

Олег Шипанюк

Аспірант Науково-дослідного фінансового інституту при Міністерстві фінансів України

Оскільки економіка України опинилася у глибокій системній та структурній кризі, що сильно вплинула на всі макроекономічні показники (в тому числі на розвиток інвестиційного процесу в усьому виробничому комплексі, на стан торговельного та платіжного балансів, фінансово-економічну стабільність тощо), вітчизняне господарство не може досягти належного рівня розвитку за ра-

хунок лише власних ресурсів. Після розпаду СРСР Україна, як і решта країн із переходною економікою, не в змозі покрити дефіцит бюджету за рахунок внутрішніх чи зовнішніх запозичень, вдавалася до грошової емісії. Це спричинило зростання інфляції, яка перейшла навіть у гіперінфляцію. До 1995 року бюджетний дефіцит в Україні фінансувався практично виключно за рахунок грошової емісії.

Активно співпрацюючи зі світовою спільнотою, Україна стала отримувати від міжнародних фінансових організацій, іноземних держав та фінансових установ кредити й технічну допомогу. Хоча переговори з потенційними кредиторами розпочалися ще 1992 року, після вступу України до МВФ та МБРР, активно надавати кредити нашій країні стали тільки з другої половини 1994 року, тобто з часу пожвавлення ринкових реформ.

Державний борг має економічно обґрунтовані межі. Його величина характеризує стан економіки та фінансів, ефективність функціонування урядових структур країни. Оскільки джерелом покриття державного боргу є доходи бюджету, можна стверджувати, що величина боргу — це взяті авансом податки. Державні позики стали б неможливими без податків, які дають змогу країні розплатитися із кредиторами за первісною сумою боргу та виплатити відсотки за користування позикою.

Однак із 1999 року показники зовнішньої державної заборгованості України досягли рівня, який почав загрожувати економічній, а отже, й національній безпеці держави. Країна як ніколи потребувала чітко визначені стратегії державного зовнішнього запозичення не тільки в короткостроковій, а й у середньо- та довгостроковій перспективі, аби зовнішнє фінансування не спричиняло проблем платіжного балансу та державного бюджету.

Зважаючи на ту обставину, що пік виплат із погашення та обслуговування державного зовнішнього боргу України припав на 2000—2001 роки, саме сьогодні важливо вивчити й урахувати досвід країн, що розвиваються, та держав — колишніх членів РЕВ.

До кінця 1990-х років у світовій практиці склалася комплексна система врегулювання зовнішньої заборгованості країн, які зазнають труднощів, обслуговуючи свої боргові зобов'язання, та змушені вести переговори з кредиторами.

Першим кроком за цією системою є домовленість із Міжнародним валютним фондом. Попереднє схвалення МВФ програми внутрішніх заходів щодо впорядкування економічної ситуації

в країні, яка є боржником, — це необхідна умова для прийняття всіх наступних рішень стосовно врегулювання зовнішньої заборгованості. Домовленість із МВФ одразу ж підвищує кредитоспроможність країни. Питання щодо заборгованості іноземним державам розглядає Паризький клуб кредиторів, членами якого є країни-кредитори. Членство у клубі є певною гарантією повернення кредитів. Переговори стосовно боргів приватним кредиторам ведуться в рамках Лондонського клубу, до якого входять понад 600 банків.

Країни-кредитори, МВФ та Світовий банк проводять диференційовану політику щодо країн-реципієнтів. За методологією Світового банку всі країни — члени клубу розподіляють за рівнем ВВП на душу населення і рівнем обтяження зовнішнім боргом. “Країни з низьким рівнем доходу” (до 765 доларів США ВВП на душу населення) і “країни з більш низьким середнім рівнем доходу” (від 766 до 3035 доларів США на душу населення) розглядаються як такі, що потребують пільгового підходу. Рівень обтяженості зовнішнім боргом визначається як відношення його загальної суми і платежів з обслуговування боргу до ВВП і доходів від експорту товарів та послуг. Розрізняють країни з “надмірним рівнем заборгованості” та “помірним рівнем заборгованості”. Україна вважається країною більш низького середнього рівня розвитку з помірною заборгованістю.

Всього за 1976—1997 роки Паризький клуб уклав із країнами-боржниками 267 угод щодо зменшення та реструктуризації їхньої зовнішньої заборгованості на загальну суму 333.5 млрд. доларів США, в тому числі 21 — з країнами із переходною економікою на суму 143.9 млрд. доларів.

Процес реструктуризації доволі тривалий, його можна поділити на етапи. Спочатку проводять реорганізацію (flow rescheduling) деяких платежів з обслуговування боргу, зменшених під час консолідаційного періоду (а іноді й боргів). Тільки після цього, за виконання всіх умов, реорганізується борг (stock-of-debt operation). У 1995—1997 роках такі операції, спрямовані на зниження боргу, здійснено щодо Беніну, Болівії, Буркіна Фасо, Гайани, Малі та Угандин. За останні 20 років із 30 країн із середнім рівнем розвитку 23 закінчили процес реструктуризації; Алжир, Йорданія, Перу і Росія наблизилися до його завершення. Вихід із процесу реструктуризації боргових зобов'язань знаменує значний прогрес: макроекономічну стабілізацію та структурну адаптацію у цих країнах.

Отже, Паризький і Лондонський клуби кредиторів списують частину основної суми боргу і процентні платежі країнам не тільки найменш розвинутим, а й із середнім та вище середнього рівнем розвитку.

При врегулюванні боргових платежів широко застосовується реструктуризація, тобто перенесення або відстрочка (пролонгація) платежів, які здійснюються на нових умовах. У такий спосіб боржники звільняються від необхідності вести переговори щороку. Ці країни відчувають тимчасове послаблення боргового навантаження, однак розмір боргу при цьому не скорочується, а зростає за рахунок нарахування процентів у новому періоді його погашення.

Реструктуризація застосовується широко. Борги відстрочуються як державам, так і приватним кредиторам. Угоди про реструктуризацію підписуються з Паризьким та Лондонським клубами. Тільки в 1989—1993 роках у рамках Паризького клубу було укладено понад 400, а Лондонського — 66 угод із реструктуризації. Їх умови, а саме: строк пролонгації, пільговий період, ставка процента, пропоновані обома клубами, — практично ідентичні.

За останні роки значно розширилася практика капіталізації процентних платежів, тобто перетворення їх в основний борг, а також різного виду конверсії боргових зобов'язань, у тому числі обмін боргів за ринковим курсом на акції національних підприємств, які підлягають приватизації, продажу боргів, повторної реструктуризації пролонгованих сум.

Відповідно до “плану Брейді” (“план Брейді”) — пропозиції міністра фінансів США, подані в березні 1989 року, щодо застосування нових заходів для врегулювання боргової кризи) було розроблено техніку здійснення операцій зі зниженням боргового навантаження, яка діє і нині. У термінології Світового банку вона отримала назву “операції щодо скорочення заборгованості та обслуговування боргу” (СЗОБ). Цю техніку почали застосовувати в операціях зі зниженням боргу на 50%. До числа нових технічних засобів увійшли, по-перше, викуп країною-боржником деякої частини своїх зобов'язань (10—15%) за значно зниженим курсом, тобто нижче курсу вторинного ринку; по-друге, обмін боргових зобов'язань за основним боргом та відсотками на спеціальні дисконтовані облігації або на облігації, які дорівнюють номіналу боргу, з тривалим терміном погашення і частково з пільговими відсотками.

Застосовується також практика обміну частини боргових зобов'язань на

національну валюту боржника з метою створення різних фондів — екологічних, охорони матері та дитини, охорони історичних пам'яток тощо. Упродовж 1987—1993 років було укладено 13 угод із країнами, що розвиваються на базі операцій СЗОБ. Загальна сума боргу в 147 млрд. доларів США була знижена на 47%, причому шести країнам (Болівії, Гайані, Мозамбіку, Нігеру, Філіппінам, Чилі) борг практично списано повністю. Борг Аргентини зменшено на 48%, Мексики — на 45%, Венесуели — на 32%.

Зменшення боргового навантаження потребує від боржників певних витрат: на викуп своїх зобов'язань, виплату частини процентів готівкою, надання застави під деякі облігації, операції обміну боргів на облігації, консультаційні послуги тощо. Ці витрати у зазначених вище країнах становили 18 млрд. доларів США, або 12% від загальної суми боргу та 25% від суми зниженого боргу. Ці витрати на третину були покриті власними валютними коштами країн-боржників. Інші дві третини покрито грантами, наданими країнами-кредиторами в порядку офіційної допомоги розвитку, а також новими кредитами МВФ, кредитами або грантами Світового банку.

Угоди щодо проведення операцій із СЗОБ сприяють підвищенню ймовірності сплати країнами-боржниками боргу, який залишився, підвищенню їх кредитоспроможності, відкривають можливості для отримання нових кредитів. Від укладення подібних угод виграють і комерційні банки-кредитори: скорочення безнадійної заборгованості веде до поліпшення балансів, підвищення надійності та ринкового курсу боргових зобов'язань, які у них залишилися, їх клієнти знову стають платоспроможними і мають змогу вийти на ринки капіталу.

До країн із перехідною економікою кредитори застосовують значно менший арсенал методів урегулювання зовнішньої заборгованості, ніж до країн, що розвиваються. Однак новий підхід до країн-боржників почали застосовувати і щодо держав Центральної та Східної Європи.

Фахівці вважають, що вийти з глибокого економічного занепаду Україна може, лише подолавши кризу державних фінансів, стабілізувавши грошовий обіг.

Отже, мета стратегії державного запозичення має полягати у визначені оптимальної структури та обсягу зовнішнього боргу, зменшенні вартості запозичення та переведенні більшої частини свого боргового портфеля у довгострокові зобов'язання.

Загалом для України пріоритетним має стати курс на вирівнювання доходів та видатків державного бюджету, торгово-вельного та платіжного балансів; розвиток приватизації, малого та середнього бізнесу; трансформацію економічної структури, врівноваження галузей виробництва на основі ринкової рівноваги; розвиток ринкових інститутів.

Якщо країна зачує зовнішні позики, вони повинні працювати на збільшення виробничих потужностей. При цьому має збільшуватися не тільки виробництво товарів для внутрішніх потреб (основна мета позичання), а й експорт продукції, який забезпечує надходження іноземної валюти, необхідної для обслуговування та погашення зовнішнього боргу. Інакше платежі з обслуговування боргу сягнуть недопустимо високої частки експорту та вітчизняного виробництва. В результаті кредитори, побоюючись можливих неплатежів, навряд чи згодяться продовжувати кредитування країни.

З огляду на загальне боргове становище України можна визначити таку стратегію управління державним зовнішнім боргом:

• у короткостроковій перспективі:

— зважаючи на те, що на 2001 рік припадають досить значні виплати з погашення та обслуговування державного зовнішнього боргу, першочерговим завданням для України має бути досягнення домовленостей з МВФ щодо відновлення програми розширеного фінансування та завершення реструктуризації заборгованості перед Паризьким клубом кредиторів;

• у середньостроковій перспективі:

— успішне завершення приватизації та залучення додаткових грошових ресурсів (можна розглянути варіант обміну боргових зобов'язань нашої країни

за ринковим курсом на акції національних підприємств, які підлягають приватизації);

— поліпшення законодавчого забезпечення процесів формування внутрішньої та зовнішньої заборгованості (зокрема, прийняття Закону України "Про Державний борг");

— розробка обґрунтованої стратегії залучення позик (внутрішніх та зовнішніх) в економіку України, тобто Програми державних запозичень, яка має визначити пріоритети, інструменти й підходи до співпраці з банками-партнерами, джерела використання і механізми повернення залучених коштів. Стратегію зовнішнього державного запозичення слід переорієнтувати із залучення короткострокових та середньострокових кредитів на залучення довгострокових кредитних ресурсів із терміном погашення 10 і більше років;

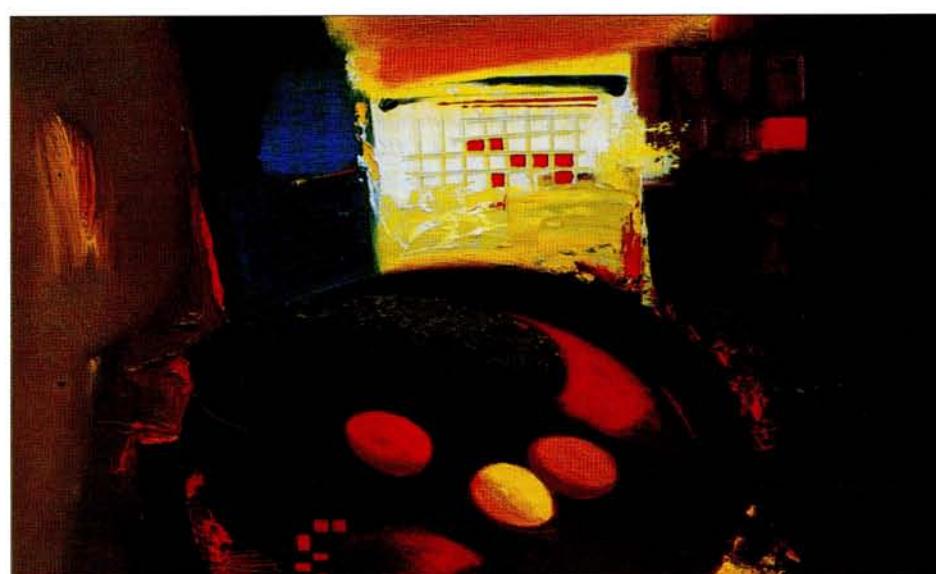
— досягнення диверсифікації кредиторів, тобто істотне розширення їх кола з метою зменшення економічної залежності держави;

• у довгостроковій перспективі:

— розвиток економіки України та досягнення реального зростання ВВП;

— створення сприятливого інвестиційного клімату в країні та розвиток платоспроможного внутрішнього ринку, що дасть змогу скоротити зовнішні позики або навіть відмовитися від них та обходитися запозиченнями на внутрішньому ринку капіталів;

— проведення політики управління державним боргом на основі системи науково обґрунтovаних та економічно виважених показників боргової безпеки країни.

Анатолій Марчук. Великден. 1997. Полотно, олія.

Огляд /

Сутність і тенденції розвитку світового фінансового середовища

Останніми роками у світовому господарстві, зокрема в його фінансовому секторі, відбуваються дещо незвичні, нетрадиційні процеси. Фінансова діяльність стає дедалі інтегрованішою. У результаті сучасних глобалізаційних процесів, зростання ринку євро валют, розвитку спільного європейського ринку, посилення ролі транснаціональних корпорацій, низки фінансових та нафтових криз, міжнародної кризи заборгованості, розпаду комуністичної системи в СРСР (а відтак — і самого СРСР) і країнах Східної Європи та їх переходу до ринкового господарства змінилося саме фінансове середовище. У світі посилився рух міжнародних капіталів. Багато країн, що розвиваються, скасовують обмеження, які регулюють фінанси й торгівлю.

У статті зроблено спробу простежити і класифікувати процеси, що відбуваються на світових фінансових ринках і визначити їх перспективи.

ПОДІЇ, ЩО СПОНУКАЛИ ДО ЗМІН

Перша хвиля змін у світовому фінансовому середовищі прокотилася після болісних уроків “великої депресії” 1930-х років і Другої світової війни; друга — у повоєнні роки (в 1950—1980-х), третя — з 1990-х.

У 1950-х роках промислові корпорації створювали та відновлювали внутрішні ринки. У 1960-х внаслідок інтенсифікації міжнародної торгівлі і розвитку закордонних ринків почалося зростання фірм зі сфер виробництва і торгівлі. У 1970-х роках підприємства різних форм організації бізнесу, вкладаючи кошти у виробничі потужності та розподільчі центри за кордоном, стали багатонаціональними.

До суттєвих змін світового економічного і фінансового середовища

спричинилися зокрема такі події:

1) виникнення ринку євродоларів у 1957 році¹ в Лондоні у відповідь на запровадження британським урядом контролю над фунтом стерлінгів;

2) створення у 1958 році Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), спочатку відомого як Спільний ринок, а з 1 листопада 1993 року — як Європейський Союз;

3) розширення американськими корпораціями закордонної діяльності (із середини 1950-х років); підвищення уваги японських і європейських корпорацій до діяльності на світовому ринку, а також посилення конкуренції між американськими та іноземними багатонаціональними корпораціями як на міжнародній арені, так і в США;

4) нові можливості для бізнесу на Далекому Сході, які з'явилися в результаті

¹ Зазвичай виникнення ринку євродоларів датують кінцем 1950-х років. Його розвиток прискорили три події.

Перша — заборона уряду Великобританії у 1957 році фінансування британськими банками торгівлі нерезидентів, унаслідок чого вони стали використовувати для фінансування своїх іноземних клієнтів доларові кошти. Британський уряд міг би загальмувати розвиток доларового фінансування, але усвідомив вигоду від перетворення Лондона на провідний євродоларовий ринок. Отож початком функціонування ринку євродоларів можна вважати 1957 рік.

Друга подія — повернення у 1958 році Німеччини, Франції та Італії до конвертованості валют при формуванні спільного ринку ЄЕС. Це означало, що їх резиденти могли розміщувати власні доларові заощадження у комерційних банках за конкурентними процентними ставками замість того, щоб здавати їх у центральні банки.

Третью подією було введення Федеральною резервоною системою США межі для процентних нарахувань на депозити у внутрішніх банках країни. Ці обмеження спричинилися до відпливу доларових коштів у Європу. Позиція Лондона як центру міжнародного грошового ринку продовжувала змінюватися завдяки припливу іноземних кредиторів і збільшенню кількості позичальників у 1960-х і 1970-х роках.

Зоряна Луцишин

Докторант Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка.
Кандидат економічних наук

швидкого економічного зростання Японії (з 1960-х років);

5) світова фінансова криза в 1971 і 1973 роках, що привела до краху Бреттон-Вудської системи, і формальний перехід від системи фіксованих до системи плаваючих валютних курсів;

6) перша та друга нафтова криза в 1974 і 1979 роках, викликані суттєвим підвищеннем цін на нафту Організацією країн — експортерів нафти (ОПЕК);

7) банківська криза у США 1979 року, яка привела до загального підвищення процентних ставок і поставила на межу банкрутства багато країн, що розвиваються, — одержувачів приватних банківських кредитів;

8) початок світової боргової кризи 1982 року, спричиненої проблемами обслуговування боргу країнами, що розвиваються;

9) перетворення Японії на провідну міжнародну фінансову силу і джерело світового капіталу (1980-ті роки);

10) підписання сімома країнами (“Великою сімкою”) Луврської угоди у Парижі в лютому 1987 року;

11) прийняття у 1987 році країнами ЄЕС єдиного Європейського акта, яким передбачалося створення у Європі уніфікованого ринку (в 1992 році);

12) зміна політичних систем у східноєвропейських комуністичних країнах (1989—1992 роки) і перехід від тоталітарного — до багатопартійного демократичного правління, від централізовано-планової економіки — до ринкової;

13) поява уніфікованого європейського ринку після 1992 року;

14) набуття чинності (листопад 1993 року) Північно-Американською угодою про вільну торгівлю (НАФТА). Прискорення регіонального розвитку після Конференції з питань азіатсько-тихоокеанського економічного співробітництва у США;

15) прийняття рішення на Уругвайському раунді переговорів у рамках ГАТТ (1986—1994 роки) про створення Всесвітньої торгової організації (ВТО);

16) фінансова криза у Мексиці (1994—1995 роки), яка поставила країну на межу суверенного дефолту і загрожувала поширенням на інші країни Латинської Америки. (Дефолту вдалося запобігти завдяки надоперативній і потужній фінансовій допомозі з боку МВФ і США);

17) глибока фінансова криза у Південно-Східній Азії, Бразилії, Росії та інших країнах (1997—1998 роки), внаслідок якої девальвувала більшість національних валют азіатського регіону (в Індонезії, Південній Кореї, Малайзії, Таїланді, на Філіппінах). Криза суттєво вплинула на кон'юнктуру валютних і фондових ринків²;

18) запровадження країнами Європейського Союзу спільної валюти — євро — та проведення комунітарної (спільної) грошової політики (1999 р.);

19) злиття Паризької, Амстердамської та Бельгійської фондових бірж, створення Euronext — найбільшого за обсягами торгового фондового ринку в єврозоні (наприкінці березня 2000 року); оприлюднення намірів про злиття (26 квітня 2000 року) двох найпотужніших європейських бірж — Лондонської та Франкфуртської у "IX" ("Ай-Ікс").

З огляду на швидке зростання світової торгівлі та міжнародних потоків капіталу з 1980-х років багато великих фінансових фірм, а також фірм, зайнятих у виробництві й торгівлі, почало пов'язувати перспективи свого розвитку з розширенням діяльності до світового масштабу.

"Глобальні стратегії заради прибутку" — типовий лозунг того періоду. Основу глобалізації бізнесу і фінансів визначали:

- досягнення технічного прогресу — комп'ютеризація та розвиток телекомунікацій;

- обмеження масштабу втручання держави в економіку і фінанси у таких промислово розвинутих країнах, як США, Великобританія та Японія;

- зростання міжнародних потоків капіталу — банківських позик, міжнародних облігацій, портфельних капіталовкладень інвестиційних фондів відкритого типу.

Нині світова фінансова мережа охоплює сотні тисяч транснаціональних і

Індекс зростання світового товарного експорту і транкордонних потоків фінансових ресурсів (1972 р. = 100)					
Світовий товарний експорт і транкордонні потоки фінансових ресурсів	1975 р.	1980 р.	1985 р.	1990 р.	1996 р.
Міжнародні акції та інші кредитні інструменти	200	587	635	1305	12612
Міжнародні банківські позики	238	934	1269	1517	4033
Міжнародні облігації	178	343	1490	2055	6337
Експорт товарів	109	196	168	221	317

Розраховано за даними Financial Market Trends (IMF) та International Trade Statistics (GATT/WTO).

міжнародних фінансово-промислових груп, транснаціональні банки та страхові компанії, ринки цінних паперів, електронні системи банківських розрахунків — як традиційні, так і віртуальні. Завдяки мережі інтернет-торгівлі та розрахунків світові фондовий і валютний ринки перетворилися в **єдиний глобальний фінансовий простір**, над яким, як колись над Британською імперією, ніколи не заходить сонце³. Ділові операції у цьому просторі здійснюються цілодобово (у змінному режимі).

ОСОБЛИВОСТІ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Світова фінансова система стала практично незалежною від державного контролю і регулювання. Модель взаємодії цієї сфери з державними регуляторами принципово змінилася. Протягом століть національні фінансові системи функціонували переважно всередині країни і контролювалися державними інститутами. Тепер, коли сформувалася світова фінансова система як органічна єдність

Схема 1. Складові світового фінансового середовища

² Криза 1997—1998 років суттєво вплинула також на світову господарську кон'юнктуру: сповільнілася ділова активність, знизилися світові ціни на паливо і сировину, проявилася дефляційні тенденції, змінився вектор підприємництва капіталу (зокрема стосовно країн, що розвиваються).

³ Свідченням цього є тривалість розрахункового року для фунта стерлінгів на ринку евровалют — 365/365, тоді як для інших валют розрахунок проводиться за схемою 365/360 (детальніше див.: Луцишин З.О. Міжнародні валютно-фінансові відносини: практична філософія і реалії української економіки. — Тернопіль: Збруч, 1997. — С. 153—158).

⁴ Р. Дж. Аллен — економіст-математик, який запропонував обчислювати еластичність попиту і пропозиції, використовуючи середню точку на відрізку кривої попиту і пропозиції.

⁵ Allen R. Financial Crises and Recession in the Global Economy Aldershot. — 1994. — P. 129.

⁶ Див.: Череда М. Азіатський фінансовий катализм: в очікуванні повторного удара // Зеркало неділі. — 2000. — 2 січня. — С. 10.

Криза 1997—1998 років — загрозливо високі обсяги короткострокових зовнішніх боргів, серйозні прорахунки в управлінні економіками азіатських країн — змусила закордонних інвесторів у паніці полишати азіатський регіон. Більшість із них сюди не повернеться: тут уже немає “гарячих грошей” — вони щезли три роки тому. І сьогодні на місцеві національні валути тиснуть не закордонні “хедж-фонди”, а місцеві компанії та фінансові організації. Оскільки працювати їм доводиться в умовах політичної нестабільності та невирішених економічних проблем, вони прагнуть захиstitи себе від можливого різкого падіння курсів валют країн регіону.

Хоча слабкість валути допомагає виживати місцевим експортерам, від неї

сока мобільність, чітка орієнтованість та диверсифікація потоків капіталу сприяють кращій структуризації світової фінансової системи. Переорієнтація потоків капіталів, у свою чергу, дає змогу диверсифікувати ризики за рахунок змін у міжнародних портфелях. Завдяки інформаційним технологіям і фінансовим інноваціям оптимізаційне керівництво та управління ризиком за короткий час зробили сучасне управління портфелем досить витонченою справою: ризики оцінюють, розподіляють, лімітують, об'єднують у нові, ефективніші комбінації. Підвищення дохідності активів сприятиме прискоренню темпів економічного зростання, а інтеграція фінансових ринків — суттєвому поліпшенню добробуту суспільства.

Інакше кажучи, **ринки орієнтовані не на експорт надлишкового капіталу, а на поглинання надлишку заощаджень на внутрішньому ринку**⁷. Така тенденція простежується і щодо портфеля міжнародних інвесторів, який характеризується значним зміщенням у бік внутрішніх активів порівняно з оптимальним портфелем, розрахованим за моделью CAPM⁸.

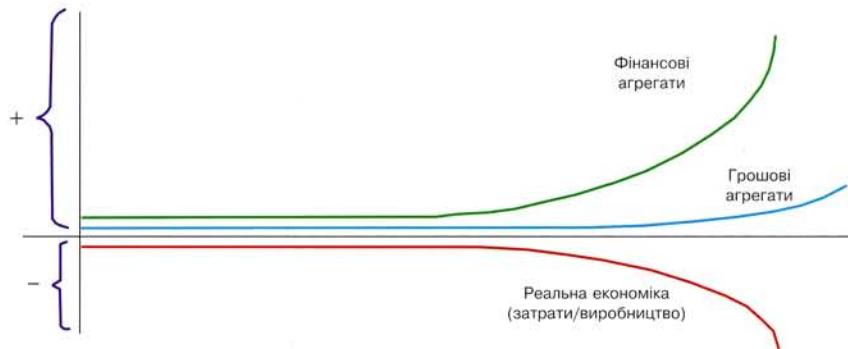
Ще однією особливістю світового фінансового сектора початку 1990-х років є його спекулятивність. Понад 9/10 операцій на фондових біржах світу не пов'язані з торгівлею і довгостроковими інвестиціями. Ринок, як зазначає Сорос, за своєю суттю — аморальний, і правила гри на ньому встановлені з метою отримання максимального прибутку, а не торжества гуманності та справедливості. Тому вимагати від ринкових спекулянтів дотримання моральних норм — справа не лише даремна, а й безвідповідальна. (Хоча їх дотримання можна й необхідно вимагати від політиків і регуляторів ринку)⁹.

Світова фінансова система значною мірою стала самодостатньою. Усе це сприяло не лише появлі, а й функціонуванню та нагромадженню так званих “дутих грошей” (фінансових бульбашок) — грошей із нічого, добутих грою на фінансових ринках у глобальному чи національному масштабах¹⁰. У сучасній світовій фінансовій системі все очевидніше проявляються хронічні вади, що роз'яснюють її з середини. Головна з них — спекулятивний характер функціонування глобальних фінансових ринків: **сформувалися величезні потоки “світових грошей”, не підконтрольних ні національним урядам, ні іншим інституціям. Вони виникають не з потреб виробництва, торгівлі, інвестування чи споживання. Головним їх джерелом є переважно торгівля грішми.**

Ситуацію, що характеризує сучасний стан світового фінансового середовища, Ліндон Ля Роше описав потрійною кривою, або “типову функцію колапсу” (див. схему 2). Як зазначає із цього приводу Річард Фрімен, “це три графіки, однак це не просто три графіки, а взаємозв'язок, що є однією функцією”¹¹.

Верхня крива репрезентує **фінансові агрегати**. Це — фінансова бульбашка.

Схема 2. Типова функція колапсу

потерпають ринки акцій азіатських країн. Інвестори не бажають вкладати гроші в активи, виражені в рупіях чи батах, наперед знаючи, що місцеві центральні банки не встигатимуть за зростанням курсу долара США. Саме тому показники фондових бірж Південно-Східної Азії є одними з найнижчих у світі. Відтак компаніям, які працюють у регіоні, дуже складно знайти кошти для нових інвестицій.

Інвестори все більше орієнтуються на сектори світового ринку з підвищеною дохідністю і покидають регіони з жорстким регулюванням, низькою нормою прибутку, інтенсивнішою конкуренцією. Відтак мобільність капіталу зростає. Ви-

гобалізація фінансів перетворює єдиний ринок на жорсткий полігон, де при розміщенні капіталу, за словами швейцарського банкіра Х.-У. Дьюрга, немає місця емоціям. Проте не слід забувати про парадокс Філдстайна — Хоріокі. Якби фінансові ринки були повністю об'єднаними, то об'єднаними стали б і заощадження. За теорією, надлишкові внутрішні заощадження мають спрямовуватися у країни з вищою дохідністю, і між внутрішніми заощадженнями та внутрішніми інвестиціями не повинно бути ніякої кореляції. Однак аналіз виявляє високу кореляцію між внутрішніми заощадженнями та інвестиціями, що спростовує твердження про фінансову інтеграцію ринків.

⁷ Детальніше про парадокс Філдстайна — Хоріокі (Feldstein — Horioka paradox), що висвітлює ту сферу поведінки міжнародних інвесторів, яку не може пояснити класична теорія, див.: Feldstein M., Horioka Ch. Domestic Saving and International Capital Flows // Economic Journal. — 1980. — Vol. 90. — P. 314—329.

⁸ CAPM (Capital Asset Pricing Model) — метод оцінки фінансових активів на основі рівноважної моделі ціноутворення, згідно з якою очікувана дохідність цінного паперу є лінійною функцією її чутливості до зміни дохідності ринкового портфеля.

⁹ Див.: Сорос признал себя одураченным // Зеркало недели. — 2000. — 22 апреля. — С. 10.

¹⁰ Повчальним уроком може слугувати ситуація в Японії наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років. Тоді “лопнула” фінансова бульбашка, показавши межі підвищення процентних ставок в умовах, коли ринки знаходяться на роздоріжжі. У такі моменти гроєва політика повинна бути дуже обережною. Десять

років тому Банк Японії вчасно не застосував жорсткіших грошових обмежень — інфляція на ринку товарів і послуг була настільки незначною (1.1% річних у березні 1988 року), що нею просто знехтували. Проте не врахували, що власне інфляція крилася на ринку фінансових активів — вона й зумовила бум цін на нерухомість, який супроводжувався ще й легкістю отримання кредитів (подібна ситуація спостерігається нині у США). У квітні 1990 року інфляція в Японії зросла до 2.1% річних, а в січні 1991-го — до 3.3%. “Не встояли” і процентні ставки: у травні 1989 року базисна ставка Банку Японії підвищилася з 2.5 до 3.25%, а в 1990—1991 роках — перевищила 5%. Однак ці заходи вже не допомогли: фінансова бульбашка все розбухала, наближаючи крах, наслідки якого країна відчуває досі.

¹¹ Richard Freeman. America's economic recovery is a myth// EIR Economics. — 1999. — May 21. — P. 5.

Скажімо, капіталізація, або вартість усіх фондів у США перевищує 16 трлн. доларів. Водночас, за останніми підрахунками, вартість деривативів за нинішніми ставками дорівнює 55 трлн. доларів¹². Це — верхня крива. Щоб убезпечити обидві криві від обвалу (колапсу) та щоб профінансувати нові рівні кредитних спекуляцій (leveraged speculation), середня крива — *грошові агрегати*, які в основному є грошовими ресурсами, — повинна зростати, але повільніше, ніж верхня крива, і просто її підтримувати. Взаємний вплив цих двох кривих та залежність, яка виникає за фінансовими вимогами на нижній кривій — кривій *реальної економіки* (тобто відносин затрат/виробництво, від яких залежить життя людства), наочно свідчить про функціональну єдність і тандемність фінансової системи. Чим більше розростається вершина (див. схему 2), тим більше вона висмоктує життя з третьої кривої.

Однією з найяскравіших форм прояву процесу глобалізації є вибухоподібне зростання світового фінансового ринку, фінансових трансакцій, що здійснюються між різними суб'єктами світогосподарських зв'язків. Якщо у 1978 році щоденний обсяг операцій із купівлі-продажу іноземних валют становив 15 млрд. доларів, у 1992-му — 880 млрд., то у 1995 році цей показник сягнув 1.3 трлн. доларів США. (Зарубіжні операції американських, німецьких та японських інвесторів із цінними паперами, які (операції) в 1980 році не становили й 10% від ВВП, у 1993-му зросли відповідно до 135, 170 та 80%).

Хоча існує певна пропорція між промисловим, торговим і позичковим капіталом, в останні десятиліття спостерігається негативна тенденція відризу фінансового, позичкового капіталу від матеріально-речової основи товарів, послуг і капіталів. Так, зі щоденного обсягу валютних угод, який перевищує 1 трлн. 150 млрд. доларів, лише 10% справді опосередковують рух реальних товарів і капіталів. Щорічна різниця між брутто- і нетто-обсягами міжбанківських операцій у 1980-х роках

становила понад 880 млрд. доларів. Річний обсяг міжнародних фінансових операцій у 10—15 разів перевищує масштаби світової торгівлі, тобто сягає приблизно 150 трлн. доларів. Зростання фіктивного капіталу і спекулятивні дії в цій сфері істотно ускладнюють дотримання рівноваги між найважливішими сферами світового господарства. Свідченням є ланцюг взаємопов'язаних вогнищ фінансово-економічної кризи у Південно-Східній Азії (1997 р.), Росії та Бразилії (1998 р.). Зазначені тенденції та диспропорції, що виникли, можна зобразити схематично (див. схему 3).

Нині не те що доцільно — конче необхідно змоделювати й розрахувати критичні межі самодостатності фінансового сектора та всіх його складових, зокрема, площини “квазі-грошей” (у широкому розумінні поняття “гроші” як цінності), площини віртуальної економіки та тіньового кластера. Найважчє розрахувати прогнозний мінімум “стиснення” питомої ваги реального сектора, обсяг вихідних (грошового, кредитного, інвестиційного) потоків у світовий фінансовий сектор, а з нього — у віртуальну площину та площину “квазі-грошей”, швидкість їх обертання, частку рециклизації у реальному секторі з етапним живленням тіньового кластера. Модель має також враховувати співвідношення питомої ваги реального сектора, темпи та межі розширення власне фінансового сектора, сектора “квазі-грошей”, окреслюючи вимоги до нової фінансової архітектури, яка мусить забезпечити не лише ефективне функціонування, а й подальший розвиток світового фінансового середовища. При цьому слід зважати на глобальні зміни економічного сектора, оскільки глобалізація як тенденція веде до розширення критичних розмірів. У сфері міжнародних фінансових відносин зросла хаотичність і непередбачуваність потоків капіталу, вкрай загострилися відносини боржників і кредиторів, значно посилилася нестійкість основних ринків капіталу.

Образно кажучи, у світовому еко-

номічному середовищі вийшов на волю *фінансовий джин* — важкокерований, недостатньо прогнозований і, як засвідчила азіатська криза 1997—1998 року, руйнівний за наслідками не лише для окремої країни. В економічно інтегрованих регіонах криза проходить, як ланцюгова реакція, у менш інтегрованих — нагадує явище інтерференції з безперервними, то зростаючими, то затухаючими коливаннями¹³.

ДО НОВОЇ АРХІТЕКТУРИ

Світова фінансова система нині вийшла за рамки дієвого контролю. Вона не просто перебудовується — відбувається її хаотично-плаваюча структуризація та оновлення. Це потребує перегляду існуючої системи контролю із заміною її на координуючу архітектуру. В цій архітектурі інституції мають напрацьовувати і здійснювати на міжнародному рівні спільну стратегію з урегулювання та координації світового ринку. Йдеться насамперед про розробку загальних правових норм, у рамках яких можна було б контролювати функціонування фінансових структур.

Найбільші успіхи щодо спільного координування й управління має Європейський Союз, де не лише створено єдину валютну систему, а й закладено основи гармонізації фінансової та економічної політики країн — членів ЄС¹⁴. Не дочікуючись регіональних чи наднаціональних рішень, фондові біржі Європи з огляду на сучасну ситуацію у фінансовій сфері продемонстрували новітні тенденції¹⁵ не лише стосовно укрупнення, а й щодо формування основ нової світової фінансової архітектури¹⁶.

Континентальна Європа подає добрий приклад як безболісних інтеграційних процесів, так і посилення та укрупнення фінансового капіталу для того, щоб у майбутньому відігравати належну роль у новітній архітектурі світової валюто-фінансової системи.

Консолідація ринків капіталів по

¹² Там же.

¹³ Фронт хвиль за деякий час поширюється від їх джерела (у нашому випадку — валютних та фондових бірж) на певний простір (країну, регіон, країни, регіони і т. д.).

¹⁴ Маастрихтським договором передбачені так звані критерії конвергенції: граничні ставки банківського процента, допустимий розмір державного боргу, дефіциту держбюджету, темпів інфляції. Укладеним на вимогу Німеччини Пактом стабільності передбачено санкції щодо країн, які порушили критерії конвергенції. Усі права на проведення грошово-кредитної політики Союзу передано Центральному європейському банку, що діє під контролем Комісії ЄС. Уже зараз створюються структури управління нового регіонального об'єднання, котрі перебирають на себе низку функцій урядів країн регіонального утворення.

¹⁵ Першим кроком на шляху до інтеграції західноєвропейського ринку капіталів стала червнева угода 1998 року між Лондонською та Франкфуртською фондовими біржами про створення єдиної торговельної системи. 27 листопада 1998 року до них приєдналися щість фондових бірж інших західноєвропейських країн (Амстердамська, Брюссельська, Мадридська, Міланська, Паризька, Швейцарська). Наприкінці року було створено організаційний

комітет для узгодження правил торгівлі, вирішення технологічних питань, проблеми клірингу і розрахунків, уніфікації фінансових інструментів.

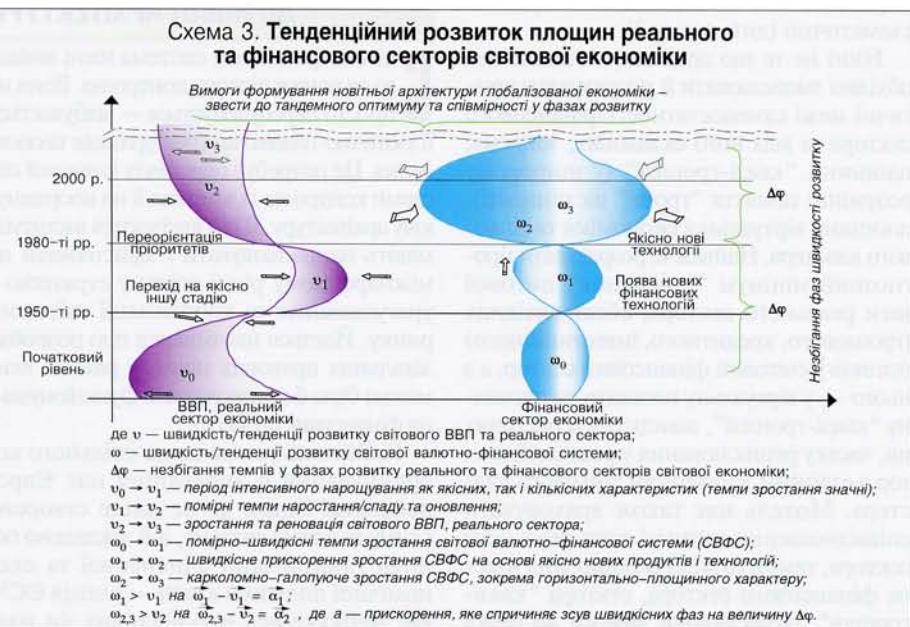
¹⁶ Наприкінці березня 2000 року, щоб протистояти зростаючій конкуренції з боку глобальної фондової біржі, яка успішно функціонує в Інтернеті, три європейські фондові біржі — Паризька, Амстердамська та Брюссельська оголосили про злиття. У результаті в європейській фондовій ринок. Він поступатиметься лише Лондонській фондовій біржі, яка не втратила своїх домінуючих позицій навіть попри те, що Англія не ввійшла в Єврозону. Таке рішення трьох бірж іще більше загострило увагу на розбіжностях та суперечностях між іншими біржами Європи. Ці заяви передувала зустріч представників усіх 11 країн — членів Єврозони. Після її завершення прес-секретар Паризької фондової біржі заявив, що йшлося не так про злиття, як про союз. Це об'єднання отримало назву Европехт. Не встигли вищукнути розмови навколо злиття трьох бірж, як 26 квітня 2000 року було оприлюднено план злиття двох найпотужніших європейських фондових бірж — Лондонської та Франкфуртської. В результаті їх об'єднання німецькі та британські компанії мали б єдиний ринок, однак уже у вересні 2000 р. ці плани провалилися. Новий директор Лондонської фондової біржі Клара Фурс у січні 2001 р. заявила, що її плани щодо ЛФБ — “кооперація а не злиття”.

обидва боки Атлантики — результат конкуренції, що все більше посилюється та загострюється. Однак в умовах лібералізації і дерегуляції фінансових ринків конкуренція стимулює об'єднавчі процеси (злиття, укрупнення). Це дуже важливо з огляду на високий ступінь мобільності світового капіталу в епоху глибоких зрушень в інформаційних, телекомунікаційних, комп'ютерних технологіях. За цих умов необхідно шукати способи розумного регулювання міжнародних потоків капіталу, щоб звести до

така закономірність: якщо арбітраж здійснюють у вузькому діапазоні, то це свідчить про глибоку інтеграцію ринків. Однак реалії сьогодення такі, що в країнах, ринки яких розвиваються, процентні ставки стрімко впали у період кризи. Тепер вони зростають відповідно до загальноекономічного піднесення, а це чинить депресивний вплив на ринки акцій, ускладнюючи зростання їх капіталізації. Останнім часом керівництво Федеральної резервної системи США планує знизити базисні процентні

світовій економіці. Посилення міжнародного руху капіталу і пов'язане з ним підвищення ефективності процентного арбітражу передбачає повсякденне зближення і, зрештою, ідентичність цін та якості одного й того ж фінансового продукту в один і той же момент часу (без урахування локальних затрат та інших місцевих обставин). Синхронна зміна вартості активів стає особливо помітною у періоди стабільності ринку¹⁷. Зокрема, факторами, які зумовлюють синхронізацію руху цін, окрім глобалізації, є проведення заходів щодо координації грошово-кредитної політики та фінансова лібералізація. Згодом синхронізація руху цін активів може спричинити синхронізацію економічних циклів у країнах — активних учасниках міжнародного ринку. Синхронізація також посилює взаємозалежність національних фінансових систем через мережу фінансових установ, оскільки вони — порівняно з іншими економічними агентами — є найчутливішими до коливань цін.

Щоб встановити необхідну рівновагу, збалансувати валютно-фінансову сферу, потрібна кардинальна перебудова всієї піраміди зверху до низу та розробка нового типу взаємовідносин між її структурними ланками. Для цього необхідно чітко з'ясувати характер і причини, еволюційний механізм з урахуванням факторів впливу на напрям та обсяг фінансових потоків¹⁸. Поняття “архітектури міжнародної фінансової системи”¹⁹ включає різноманітні установи, ринки, а також практичні заходи, які використовують уряди, підприємці та окрім особи в економічній і фінансовій діяльності. За оцінкою МВФ, міцна і стабільна міжнародна фінансова система зробить світ менш чутливим до спустошливих фінансових криз, дасть змогу всім країнам користуватися перевагами єдиного співтовариства, що забезпечить їм економічне зростання і поліпшення життєвого рівня. Важливим питанням “нової архітектури” є транспарентність у кредитній і фінансовій політиці. Не менш серйозні наміри щодо реформування та зміцнення в рамках “архітектури світової фінансової системи” є і в структурах МВФ, Світового банку та інших міжнародних фінансових інституцій. Зокрема, йдеться про розгляд та напрацювання пріоритетних реформ розвитку і програмами адміністративного управління (Executive Board) у рамках МВФ.

мінімуму їхні руйнівні наслідки. У 1999 році кількість транснаціональних операцій щодо злиття і поглинання корпорацій зросла порівняно з попереднім роком на 47%. Загальний обсяг активів, які стали об'єктом таких операцій, становив 1.1 трлн. доларів. Перегрупування сил у таборі найбільших транснаціональних корпорацій і переділ сфер впливу між ними спричиняється до посилення міжнародних потоків капіталу, зокрема у формі прямих закордонних інвестицій. За попередніми оцінками експертів ООН, загальний обсяг таких інвестицій у 1999 році сягнув рекордної величини — 827 млрд. доларів, збільшившись порівняно з 1998 роком майже на 25%.

Із посиленням мобільності міжнародних потоків капіталу різниця у процентних ставках на ринку ставатиме все меншою. На практиці це може проявлятися у підвищенні ефективності позитивного процентного арбітражу. Існує

ставки, що означає поліпшення справ у економіці.

Аналізуючи процеси, що відбуваються у світовому фінансовому середовищі, зокрема в 1990-х роках, окреслимо три фактори, які можуть спричинити суттєві зміни:

— прогнозується поліпшення господарської кон'юнктури в Азії, включаючи Японію;

— країни Європейського Союзу мають непогані шанси наздогнати США за темпами зростання;

— поява нової, конкуруючої з доларом валюти — євро (саме тоді, коли дефіцит поточного балансу США небезпечно розбуває, а його покриття за нинішніх рівнів процентних ставок у цій країні і поточному курсі долара є досить проблематичним).

В умовах швидкої інтернаціоналізації і глобалізації економічних процесів, що відбуваються останніми роками, валютний вектор є одним із головних у

¹⁷ Починаючи з 1980-х років велика кількість промислово розвинутих країн відчула значні коливання вартості різноманітних фінансових активів. Найвидчутнішими були коливання на ринках нерухомості та корпоративних цінних паперів.

¹⁸ Детальніше див.: Луцишин З.О. Міжнародні валютно-фінансові відносини:

практична філософія і реалії української економіки. — Тернопіль: Збруч, 1997. — С. 37–39.

¹⁹ Progress in Strengthening the Architecture of the International Financial System, March 30, 2000 — Facts// imf.org/external/up/exr/facts/arcguide.htm.

Правові аспекти внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту комерційного банку

Ключові (базові) принципи ефективного нагляду за банківською діяльністю передбачають, зокрема, функціонування у банках системи внутрішнього контролю, адекватного характеру і масштабам їх діяльності, а також політику, практику і процедури, орієнтовані на високі етичні та професійні стандарти. Автор розкриває методично-правові аспекти цього питання.

Внутрішній контроль — це система планування, організації та заходів і методів координації, прийняті в комерційному банку з метою збереження його цінностей, перевірки правильності та достовірності даних бухгалтерського обліку, підвищення ефективності діяльності, дотримання певних управлінських положень. Ця система передбачає моніторинг виділення коштів, видатків, періодичні звіти про роботу, статистичний аналіз, програму підготовки кадрів, внутрішній аудит тощо.

Внутрішній контроль проводять, аби перевідчитися, що банк працює згідно з розробленою політикою і стратегією; операції здійснюються тільки після відповідного дозволу; активи зберігаються, а зобов'язання перебувають під контролем; бухгалтерська та інша звітність містить повну, точну і своєчасну інформацію; менеджмент спроможний ідентифікувати, оцінювати, контролювати ризики та управліти ними.

Система внутрішнього контролю в банку передбачає також нагляд за виділенням коштів на ту чи іншу операцію, стандартними видатками, ознайомлення з періодичними звітами про роботу, статистичним аналізом, програмою підготовки кадрів тощо.

Система внутрішнього контролю має дві складові:

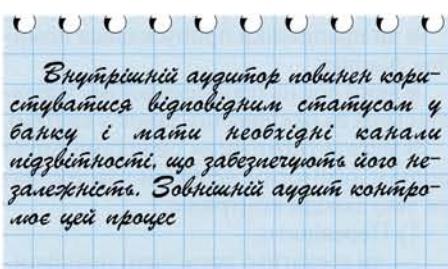
1. Адміністративний контроль забезпечують внутрішні положення і директиви банку, вказівки та розпорядження керівництва стосовно надання дозволів на проведення операцій. Із наданням дозволів встановлюється бухгалтерський контроль за операціями.

2. Бухгалтерський контроль здійснюється згідно з положеннями і директивами банку, спрямованими на збереження

ження активів та забезпечення достовірності фінансових записів із метою надання керівництву обґрунтованої впевненості в тому, що:

- відсутності в тому, що:
 - операції проводяться за умови отримання виконавцями дозволів;
 - бухгалтерський облік операцій за-
безпечує повноту обліку активів;
 - доступ до активів можливий лише з дозволу керівництва;
 - регулярно порівнюються дані бух-
галтерського обліку за активами з фак-
тичною наявністю активів.

Адекватна система внутрішнього контролю передбачає:

1. Реальне виконання передбачених процедур контролю. Тобто, викладені у відповідних положеннях та директивах банку, вони ефективно виконуються на практиці.

3. Незалежне виконання. Тобто особа, яка виконує процедури внутрішнього контролю, не займається іншими операціями.

Система внутрішнього контролю починає діяти з моменту створення банку та підтримується в роботі під час його функціонування. Вона має на меті гарантувати, що запроваджені керівництвом банку механізми достатні для забезпечення ефективної роботи.

Є чотири основних царини внутрішнього контролю — організаційні струк-

Євген Бурлака

Голова правління Морського транспортного банку

тури (визначення обов'язків і відповідальності, дискредиційні ліміти на схвалення кредитів і процедури прийняття рішень), бухгалтерські процедури (узгодження рахунків, контрольні списки, періодичні пробні баланси тощо), робота за принципом "четирьох очей" (розділ функцій, перехресна перевірка, подвійний контроль за активами, подвійні записи тощо) і фізичний контроль за активами та інвестиціями.

Постійна підтримка системи внутрішнього контролю на належному рівні є прямим обов'язком керівництва банку.

На внутрішній аудит як невід'ємну складову внутрішнього контролю банку, запроваджувану та підтримувану керівництвом банку, покладено такі функції:

- аналіз бухгалтерських та інших записів;
 - оцінка необхідності, масштабу, ефективності систем внутрішнього контролю;
 - детальна перевірка операцій, рахунків, балансів тощо для забезпечення виконання функцій внутрішнього контролю;
 - перевірка виконання політики керівництва банку;
 - спеціальні розслідування на прохання керівництва банку.

Внутрішній аудит банку — це незалежна експертна діяльність відповідної служби банку, спрямована на перевірку та оцінку адекватності й ефективності організаційної системи внутрішнього контролю і якості виконання обов'язків.

Організаційно внутрішній аудит у більшості країн світу — це структурний підрозділ банку, підпорядкований безпосередньо раді директорів, тобто служ-

ба внутрішнього аудиту цілковито відмежована від операцій банку та незалежна від його структурних підрозділів.

Функції внутрішнього аудиту в банку можуть бути викладені:

- у положенні про внутрішній аудит, яке після затвердження радою директорів банку є офіційним документом, де визначено мету, завдання, права і повноваження органу внутрішнього аудиту;

- у посадовій інструкції внутрішнього аудитора, яка визначає коло його практичної роботи (надається внутрішнім аудиторам і працівникам, чия діяльність перевіряється);

- у керівництві з аудиту, яке визначає стандарти аудиту.

Внутрішні аудитори банку працюють за такими стандартами.

1. Незалежність. Аудитори незалежні від напрямів діяльності, які перевіряють.

2. Професійна майстерність. Перевірки проводяться на високому професійному рівні завдяки кваліфікованим аудиторам, адекватному нагляду за їх роботою з боку ради директорів банку, тісному зв'язку з тими, чия діяльність перевіряється.

3. Обсяг роботи. Аудитори досліджують та оцінюють адекватність і ефективність системи внутрішнього контролю в банку, а також якість виконання його працівниками своїх функціональних обов'язків.

4. Виконання аудиторської роботи. Внутрішні аудитори планують перевірки, досліджують і оцінюють інформацію, повідомляють про результати, а також дають рекомендації щодо подальших дій.

5. Ефективне управління службою внутрішнього аудиту. Досягається завдяки чіткому визначенняю прав внутрішніх аудиторів і їх завдань, ретельному плануванню, оптимальним процедурам перевірок, регулярним атестаціям працівників. Банк має документально підтвердити необмежене право доступу керівника внутрішнього аудиту до ради директорів та його обов'язок регулярно звітувати їй про стан механізмів контролю в банку.

Внутрішній аудитор повинен бути наділений відповідним статусом у банку, який забезпечує йому незалежність. Зовнішній аудит здійснює контрольну перевірку цього процесу.

Система внутрішнього аудиту банку покликана забезпечувати об'єктивність суджень аудиторів, зводити до мінімуму зовнішній тиск на їх висновки.

Внутрішнім аудиторам банку слід підтримувати ділові взаємини і вільно обмінюватися інформацією із зовнішніми аудиторами, адже вони:

- мають досвід роботи із системами внутрішнього аудиту інших клієнтів, тому допоможуть вибрати найоптимальнішу з них;
- можуть належно оцінити систему внутрішнього аудиту банку;
- використовують підсумки діяльності служби внутрішнього аудиту банку для досягнення деяких власних цілей, отож здешевлюють вартість зовнішнього аудиту.

Внутрішні аудитори знають, як складно вимірювати ризики у діяльності банку. Із цього приводу існує багато суб'єктивних оцінок, тому для вимірювання ризиків використовуються лише загальні підходи.

Так, стосовно кожного з напрямів банківської діяльності — проведення

Інформація внутрішніх аудиторів є підставовою для прийняття радою директорів оптимальних управлінських рішення, спрямовані на вдосконалення принципів функціонування банку

розрахунків, кредитування, роботи на фондовому ринку, зберігання банківських металів, касового обслуговування клієнтів тощо — внутрішні аудитори повинні обов'язково з'ясувати:

- чи є цей напрям роботи основним для банку;
- чи зашкодить помилка репутації банку;
- чи надійні тут механізми контролю;
- чи працівники припускалися помилок раніше;
- який рівень професіоналізму управлінських та виконавчих ланок у системі.

З метою управління ризиками внутрішнім аудиторам необхідно застосувати такі заходи контролю:

- 1) Перевіряти:
 - чи достатньо досвідчені працівники банку;
 - чи адекватна їхня підготовка.

- 2) Контролювати стан роботи з документами:

- перевірити наявність двох підписів, необхідних для переказу грошових коштів;
- перевірити підсумкові показники для підтвердження точності цифр.

- 3) Стежити за виконанням угод шляхом:

- здійснення угод і проведення розрахунків (ведуть різні підрозділи);
- перевірки лімітів угод;
- перевірки розрахунків за угодами.

- 4) Здійснювати контроль за цінностями шляхом:

- встановлення подвійного контролю за доступом у сховища, де зберігаються

цінності, за допомогою двох ключів, що знаходяться у різних працівників;

- зберігання цінностей і їх облік (ведуть різні підрозділи);

- проведення систематичних підрахунків і звірок.

5) Контролювати за допомогою комп'ютера:

- дублювання інформації на випадок її втрати у центральному комп'ютері;

- використання паролів для доступу до системи комп'ютерів і програмного забезпечення;

- забезпеченість комп'ютерних систем технічною документацією для оперативного визначення недоліків;

- використання мереж із шифрованими засобами для зменшення ризику проникнення до них сторонніх.

Внутрішні аудитори банку мають проводити:

1. Фінансові аудиторські перевірки:

- аудит системи (визначення адекватності наявних механізмів контролю ризикам, які виникають у процесі виконання фінансових операцій);

- аудит виконання (перевірка дій за значених механізмів контролю);

- аудит зберігання (перевірка фізичної наявності фінансових активів).

2. Аудиторські перевірки комп'ютерів:

- операційний аудит (перевірка стану приміщень, де знаходяться комп'ютери, регулярності поповнення банку даних, систематичності зміни паролів тощо);

- аудит розробки (участь аудиторів у створенні нової комп'ютерної системи на стадії її розробки).

3. Аудиторські перевірки ефективності витрачання коштів:

- визначається залежність результатів від виконання будь-яких процесів чи операцій та фактичних витрат на них.

Орган внутрішнього аудиту банку повинен мати річну програму проведення аудиторських перевірок, де визначені напрями банківської діяльності, які підлягають аудиту, та строки його здійснення. До розробки програми бажано залучити керівників підрозділів банку, діяльність яких перевірятиметься.

Річну програму проведення аудиторських перевірок ухвалює рада директорів банку, гарантуючи необхідні повноваження внутрішнім аудиторам на їх проведення.

Щоб забезпечити необхідні умови для ефективної роботи, внутрішні аудитори повинні:

- 1) Ретельно спланувати роботу. (Вони не заглиблюються у вивчення конкретної сфери, а діють за інструкцією, попереджають відповідальних про проведення перевірки, вирішують, чи слід повідомляти про наявність конфлікту інтересів у даній сфері.

2) Розуміти систему, в якій проводиться аудиторська перевірка. (Зазвичай внутрішні аудитори мають уявлення про те, як працює система, що перевіряється, і розуміють, якого результату необхідно досягнути).

3) Оптимально оцінювати ризики і механізми управління. (Аудитори оцінюють ризики та виявляють недоліки механізмів управління, документуючи свої оцінки, а керівники внутрішнього аудиту в будь-який час повинні бути готові поставити під сумнів оцінки підлеглих).

4) Забезпечувати зв'язок. (Оцінюючи ризики та недоліки механізмів управління, внутрішні аудитори завжди досягають згоди з тими, кого перевіряють. Їхні звіти на будь-якому етапі перевірки не містять принципово нової інформації для останніх).

5) Надавати докладну інформацію. Виявивши та зафіксувавши у своїх робочих документах факти порушень, внутрішні аудитори готують відповідні висновки і подають щодо перевіреного підрозділу детальні письмові інструкції чи рекомендації, а також дбають про зберігання робочих документів перевірок.

Аудитори банку повинні тісно співпрацювати з відповідальними за напрями роботи, які перевіряються. Тобто всі проведені заходи і аудиторські виснов-

ки обговорюються з керівниками підрозділів банку. Бажано, щоб ці керівники надали письмові пояснення щодо виявлених аудиторами недоліків. Ці коментарі додаються до підсумкового аудиторського звіту.

Підсумковий звіт внутрішніх аудиторів повинен чітко визначати мету, масштаби перевірки, інформувати про вжиті заходи, містити висновки і рекомендації. Звіт подають керівнику перевіреного підрозділу та голові виконавчого органу банку.

Підсумки внутрішнього аудиту досить класифікувати за оцінками "добре", "задовільно" або "нездовільно", щоб усі зацікавлені користувачі могли легко з'ясувати стан механізмів контролю в банку.

Звіт з оцінкою "добре" свідчить, що механізми контролю в перевіреній системі працюють надійно, "задовільно" — що вони в цілому забезпечують захист системи від ризиків і діють без суттєвих помилок, оцінка "нездовільно" сигналізує про серйозні недоліки механізмів захисту.

Внутрішні аудитори банку повинні систематично перевіряти, як підрозділи банку виконують надані ними рекомендації.

Якщо рада директорів банку підтвердила, що системи банку побудовані зважено, розумно, перевіряються дієвими механізмами контролю, це означає, що

внутрішні аудитори працюють із належною віддачею. Її неможливо оцінити точно. Але рада директорів має щорічно звертати увагу на вартість утримання служби внутрішнього аудиту, кількість проведених протягом року перевірок, вагу рекомендацій, наданих внутрішніми аудиторами, наявність позитивних відгуків із боку перевірених підрозділів банку та думку зовнішніх аудиторів про якість роботи внутрішнього аудиту.

Інформація внутрішніх аудиторів сприяє прийняттю рідкою директорів оптимальних управлінських рішень, спрямованих на вдосконалення принципів функціонування банку.

Зважений підхід банків до налагодження системи внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту дасть їм змогу оперативно виявляти різні види ризиків, визначати їх розміри, встановлювати контроль за ними та вживати заходів, спрямованих на їх зменшення. А крім того, допоможе поліпшити методи і форми збору інформації, оцінки фінансових результатів та якості керівництва, створити оптимальні умови для аналізу банківської діяльності, заснованого на визначені співвідношення між ризиком і дохідністю ринків капіталу, валютних позицій і операцій, а також позицій і операцій похідних фінансових інструментів.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

Із досвіду інших країн /

Незалежність Банку Англії та її законодавче забезпечення

Предмет дослідження – незалежність центрального банку Великобританії. Автор докладно розглядає Закон "Про Банк Англії", який, набувши чинності 1998 року, надав центральному банку країни право самостійно визначати політику облікових ставок із метою забезпечення цінової стабільності, зайнятості та економічного зростання.

Бути центральному банку незалежним чи підпорядкованим уряду або парламенту – питання, яке дискутується у багатьох країнах. Слід зазначити, що порядок призначення голови, статус центральних банків, їх функції у багатьох державах майже не

відрізняються – основна ж відмінність полягає у ступені незалежності цих установ.

Класичний приклад незалежності – Бундесбанк Німеччини та Федеральна резервна система (ФРС) США.

Згідно з банківським законодавст-

Олена Затварська

Аспірантка Київського фінансового науково-дослідного інституту при Міністерстві фінансів України

вом Німеччини створений 1957 року центральний банк координує свою політику з урядом, але не зобов'язаний виконувати його завдань, якщо вони не спрямовані на підтримку цінової стабільності. Більше того, він має право забороняти будь-які дії, що destabilізують ціни. Не підпорядкований ні канцлеру, ні міністру фінансів, він керується тільки законом про Бундесбанк.

Організаційні та функціональні задачи заснованої 1913 року Федеральної резервної системи США визначає вищий законодавчий орган країни — конгрес. За ухвалою сенату президент США на 14 років призначає членів Ради керуючих — керівного органу ФРС. Вони не можуть бути звільнені з посади, навіть якщо президента чимось не задовольнятиме їхня діяльність. Рада керуючих підзвітна конгресу, а не сенату. Втім, абсолютно зустрічати принцип незалежності центральних банків від держави було б неправильно: ФРС США є компонентом державного регулювання і керується у своїй діяльності настановами законодавчої та виконавчої влади.

Центральні банки ніколи не входять у принципові суперечності з урядом, аби негативно не вплинути на ефективність економічної політики, яку він проводить.

Слід сказати, що стосовно поняття “незалежність центрального банку” одностайністі немає. Зокрема, у підручнику М.Буклі та Дж.Томсона “Фінансова система Великої Британії. Теорія та практика” зазначено, що часто непідзвітність центрального банку спрошені сприймають як ознаку його незалежності. Ми розуміємо незалежність як певну автономію центрального банку в питаннях самоуправління, його право без втручання ззовні згідно із законодавством вирішувати внутрішні справи. Тобто головною ознакою незалежності є не формальне її проголошення, а система та традиції взаємовідносин між центральним банком і виконавчою владою.

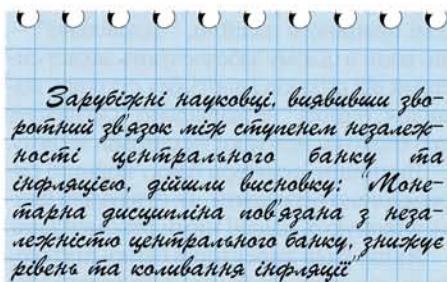
Міра незалежності центрального банку від виконавчої влади визначається насамперед завданнями, які виконує центральний банк, зокрема необхідністю підтримувати грошово-кредитну та валютну стабільність із метою забезпечення антиінфляційного розвитку економіки. Вчені виокремлюють два взаємопов’язані типи незалежності: фінансову (економічну) та політичну.

Економічна незалежність центрального банку визначається рівнем контролю за інструментами монетарної політики, а також тим, чи має він виняткове право встановлювати облікову ставку та здійснювати банківський наділ. Уряд дозволяє такому банку самостійно встановлювати оклади для членів правління, контролювати власний бюджет та розподіляти прибутки.

Політична незалежність включає такі критерії, як визначення урядом функцій членів правління центрального банку, представництво уряду на засіданнях ради банку, роль його як влади останньої

інстанції. Політична незалежність центрального банку підтверджується процесом призначення голови та членів правління; терміном служби посадових осіб (чим довший строк перебування на посаді, тим більша незалежність) та мірою відповідальності за досягнення цінової стабільності. У широкому розумінні вона визначається тим, чи дозволено центральному банку без втручання політичних сил виконувати своє головне завдання — підтримувати цінову стабільність.

Світовий досвід свідчить, що незалежність центрального банку є необхідною умовою ефективної боротьби з інфляцією. Найбільших успіхів у забезпеченні внутрішньої і зовнішньої стабільності грошей досягли ті країни, де центральні банки є цілковито неза-

лежними. Здебільшого вони підзвітні безпосередньо парламенту або створеній ним спеціальній банківській комісії. Голова центрального банку не залежить від уряду, а його призначення не збігається за строками із формуванням нового кабінету. Вище керівництво центрального банку може обійтися посаду необмежених строків або призначається на тривалий час. Зауважимо таку особливість: уряд дбає передусім про досягнення короткострокових цілей, — скажімо, занепокоєній наближенням чергових виборів, він може діяти всупереч довгостроковим цілям держави, що полягають у забезпеченні стійкого неінфляційного економічного зростання як основи підвищення рівня життя населення. У такому разі незалежний центральний банк виступає своєрідною противагою.

Зарубіжні науковці виявили зворотний зв'язок між ступенем незалежності центрального банку та інфляцією (чим більшу він має незалежність, тим нижчі середні темпи інфляції), на підставі чого дійшли висновку, що “монетарна дисципліна пов’язана з незалежністю центрального банку, знижує рівень та коливання інфляції” (3). Зауважимо, що фінансова незалежність є неістотним фактором інфляційних процесів, тоді як політична — відіграє помітну роль.

Останніми роками питання незалежності стало актуальним для Банку Англії (заснований 1694 року). Його капітал становив перший державний борг Великої Британії. У той період Банк Англії випускав векселі, державні цінні папери, був банкіром уряду та міністерств.

У 1826 році новий закон обмежив його монополію щодо друкування банківських залізничних векселей, дозволивши створювати інші банки, які теж мали право випускати банківські залізничні векселі. Водночас цей закон дозволяв центральному банку відкривати свої філії у всіх регіонах країни.

У XIX столітті внаслідок низки фінансових криз Банк Англії почав відходити від комерційної діяльності й перетворився на кредитора останньої інстанції для банків, які опинилися в складному фінансовому становищі.

Під час Другої світової війни головною функцією Банку Англії було фінансування державного боргу, який збільшився з 1 до 7 мільярдів фунтів стерлінгів. Уведений у ті часи контроль за валютообмінними операціями зберігався до 1979 року.

У 1946 році, після націоналізації, статутний капітал банку перейшов у власність держави. Всі колишні власники отримали компенсацію у вигляді державних цінних паперів. Націоналізація означала законодавче закріплення за Банком Англії функцій центрального банку, які він виконував до цього, а саме:

- кредитування уряду;
- емісійна діяльність;
- випуск переказних векселів;
- надання позик під реальну заставу.

Крім того, на Банк Англії було покладено й нові функції, властиві центральному банку будь-якої країни — наприклад, визначати грошову політику. Сame відтоді його незалежність стала посту坡но звужуватися, а з приходом у 1979 році до влади консерваторів цей процес прискорився.

З другого боку, до 1997 року казначейство мало вирішальне право визначати цілі монетарної політики, яку реалізовував Банк Англії. Тобто уряд весь час мав спокусу профінансувати свої поточні борги та зменшити реальний накопичений борг шляхом збільшення пропозиції грошей, а отже, й інфляції. У 1950—1979 роках уряд, трапляючись, пом’якшував монетарну політику, аби досягти бажаних результатів на найбільшіх виборах.

Восени 1997 року погляди на роль Банку Англії змінилися. До цих змін спричинилося, по-перше, те, що комітет від казначейства, враховуючи результати емпіричних досліджень, де успіхи

макроекономічної політики стабілізації пов'язували з більшою незалежністю центрального банку, запропонував уряду надати Банку Англії ширшу автономію. А по-друге — Великобританія, маючи потенційну можливість вступити до Європейського економічного та валютного союзу, повинна була виконати певні його вимоги, серед яких — надання незалежності центральному банку та дотримання певного рівня інфляції. За нормами Європейського еко-

Членами макроекономічної політики стабілізації британські дослідники пов'язують зі стисненням незалежності центрального банку, тому комітет від казначейства запропонував надати Банку Англії ширшу автономію

номічного та валютного союзу рівень інфляції має бути не вищим, ніж 1,5 %. А у Великобританії він становив 1999 року 2,5 %, що за словами голови Банку Англії Едді Джоржа було “симптомом дисбалансу між надмірним попитом та пропозицією” (2).

“Рівень інфляції є своєрідним барометром, який вказує на успіх або провал у підтримці стабільності чи балансу попиту і пропозиції в економіці у цілому. Сучасні підходи до макроекономічної політики значно відрізняються від тих, які практикували у по-воєнний період. Раніше як монетарна, так і фіскальна політика спрямовувалися на нарощування сукупного попиту без достатньої уваги до пропозиції. Дещо вищі темпи економічного зростання та зайнятість досягалися ціною дещо вищої інфляції. Результат усім відомий: інфляція врешті вийшла з-під контролю, і економічне зростання призупинилося. Це дало негативні наслідки і у короткому, і у довгостроковому періоді”, — зазначає Едді Джорж (2).

Головна мета сучасної монетарної політики в Англії,— застосовуючи принципи таргетування, поступово досягти низького рівня інфляції. Це, вважають уряд і Банк Англії, необхідне підґрунтя для безперервного економічного зростання, збільшення виробництва та зайнятості, підвищення життєвого рівня в країні. Ці та інші завдання центральний банк Великобританії може виконати, спираючись на новий Закон “Про Банк Англії”, який отримав королівську санкцію 23 квітня, а набув чинності 1 червня 1998 року.

У законі визначено основні цілі Банку Англії:

- підтримка купівельної спроможності національної валюти;
- підтримка стабільності фінансової системи — як вітчизняної, так і міжнародної (як відомо, Лондонський Сіті є одним з основних міжнародних фінансових центрів сучасного світу);
- забезпечення та гарантія ефективності діяльності фінансових служб.

Цей закон надав юридичну силу змінам, які відбулися стосовно Банку Англії, зокрема визначивши юридичний статус комітету монетарної політики (КМП) та закріпивши відповідальність за банківський нагляд уповноваженою фінансовою службою.

До комітету монетарної політики нині входить дев'ять осіб, п'ять із них — з виришальним правом голосу та чотири — з дорадчим (вони мають один голос). Діяльність КМП визначають такі три принципи:

- 1) досягнення 2-процентного річного рівня інфляції, визначеного урядом;
- 2) щомісячне встановлення рівня процентних ставок;
- 3) прозорість і відкритість монетарної політики. (Матеріали засідань КМП публікуються у двотижневий строк, квартальні звіти містять прогнози комітету стосовно рівня інфляції та перспектив виробництва).

Закон надав Банку Англії операційну незалежність, тобто право самостійно визначати процентну політику (досі міністр фінансів щомісяця зустрічався з головою банку і встановлював рівень облікової ставки) та розробляти грошову політику для досягнення таргетованого рівня інфляції.

Хоча у законі зазначено: за надзвичайних обставин можливе пряме втручання уряду в діяльність банку. Але це нововведення дає Банку Англії можливість беззастережно боротися з інфляцією.

Дехто з англійських експертів передрікає недовговічність права Банку Англії формувати процентну політику. Це залежатиме від того, чи ввійде Британія до Європейського валутного союзу.

Законодавчо закріпивши незалежність Банку Англії, уряд усе ж залишив за собою право пильно контролювати його діяльність. По-перше, Банк Англії має доповідати про свою діяльність комітету казначейства від палати общин. Цей комітет також затверджує на посадах нового голову та членів комітету монетарної політики. По-друге, нагода для контролю з'являється у зв'язку з розширенням складу правління Банку Англії за рахунок представників різних секторів економіки. Крім того, буде створено

підкомісію директорів (вони будуть невиконавчими) на чолі з головою, призначеним прем'єр-міністром. Правління у цілому відповідає за керівництво справами банку, в тому числі й за розробку цілей та стратегії, тоді як підкомісія директорів уповноважена переглядати показники його діяльності та контролювати фінансовий менеджмент. По-третє, якщо інфляція виявиться на один процент вищою або нижчою від таргетованого рівня, голова банку та голова комітету монетарної політики зобов'язані письмово пояснити канцлерові, чому так сталося. Лист повинен містити коригуючі розрахунки, а крім того, Банк Англії має дозвіл, як і коли він поверне інфляцію на таргетований рівень. Якщо інфляція

Законодавство надало Банку Англії право самостійно визначати процеси та розробляти грошову політику для досягнення таргетованого рівня інфляції

нижча від таргетованої, це теж розцінюється як результат невдалої монетарної політики. Усе це свідчить, що Банк Англії опікується урядовим таргетуванням більше, ніж власним.

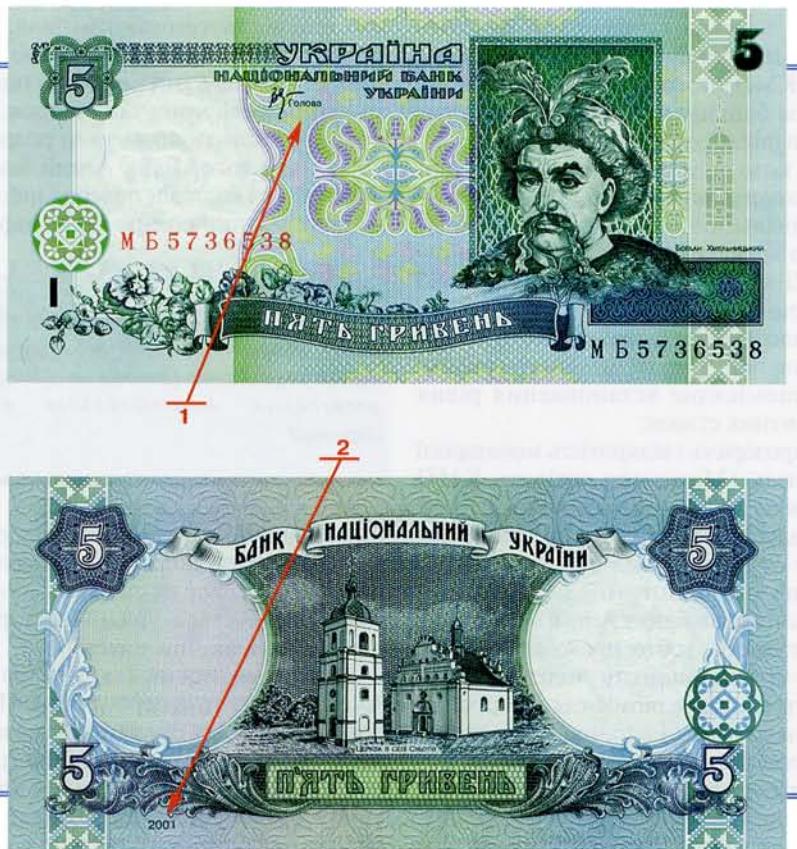
Як бачимо, новий Закон “Про Банк Англії” є досить суперечливим. Прогощено в ньому операційну незалежність Банку Англії у проведенні грошової політики перекривають вимоги уряду щодо боротьби з інфляцією. Право нагляду та управління національним боргом переходить відповідно до уповноваженої фінансової служби і казначейства, хоча відповідальність за стабільність фінансової системи в цілому належить Банку Англії. Звісно, поки ще рано говорити про дієвість цих нововведень. Останні новини з Великобританії свідчать, що внаслідок процентної політики, яку проводить Банк Англії, англійський фунт стерлінгів ще подорожчав, і це негативно позначається на економіці.

Література.

1. P. Loungani, N. Sheets Central bank independence, inflation & Growth in Transition Economies/ Journal of Money, Credit and Banking, vol.29, NO.3 August 1997.
2. Speech by Eddie George, Governor of the Bank of England 19 Nov. 1999.
3. K. Hadri, B. Lockwood & J. Maloney. Does Central Bank Independence Smooth. The Political Business Cycle in Inflation Some OECD Evidence/ April 1997.

Банкноти України/

Про введення в обіг банкноти номіналом 5 гривень зразка 2001 року

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятної монети "На межі тисячоліть"

Національний банк України 7 березня 2001 р. ввів у обіг другу пам'ятну монету "На межі тисячоліть" номіналом 5 гривень (першу монету з такою ж назвою і такого ж номіналу було введено в обіг 28 грудня 2000 р.), присвячену вступу людства у трете тисячоліття, з яким народи планети пов'язують сподівання на мир, порозуміння між народами, на краще життя, в якому пануватимуть злагода і добробут.

Монету відкарбовано з використанням сучасних технологій виготовлення біметалевих монет: зовнішнє кільце — мельхіор, внутрішня вставка — нордік ($CuAl5Zn5Sn1$). Діаметр монети — 28.0 мм, вага — 9.4 г, якість виготовлення — звичайна, тираж — 50 000 штук. Гурт монети — секторальне рифлення.

На лицьовому боці (аверсі) монети у внутрішньому колі, на дзеркальному тлі, зображені спіралі, які утворюють яйце, символізуючи джерело життя та

Національний банк України 5 березня 2001 року ввів у обіг банкноту номіналом 5 гривень зразка 2001 року.

Дизайн та елементи захисту банкноти зразка 2001 року не відрізняються від аналогічної банкноти зразка 1997 року, за винятком таких змін.

1 Підпис Голови

На лицьовій стороні банкноти напис "Голова банку" змінено на напис "Голова"; його перенесено разом із підписом із нижньої у верхню частину банкноти і розташовано під написом "Національний банк України" (ліворуч від слова "України").

2 Рік випуску

На зворотній стороні банкноти напис "1997" змінено на "2001" — рік випуску банкноти.

Банкнота номіналом 5 гривень зразка 2001 року, введена в обіг Національним банком України 05.03.2001 р., є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання за її номінальною вартістю без будь-яких обмежень до всіх видів платежів.

його спіральний розвиток. У зовнішньому колі вгорі розміщено малий Державний герб України, по колу — написи: **УКРАЇНА, 5 ГРИВЕНЬ, 2001** та логотип Монетного двору Національного банку України.

На зворотному боці (реверсі) монети у внутрішньому колі зображене жінку-матір із немовлям — символ безперервності життя; у зовнішньому колі вгорі — зірку; по колу зроблено напис: **НА МЕЖІ ТИСЯЧОЛІТЬ**.

Художник — Микола Кочубей. Скульптор — Роман Чайковський.

Пам'ятна монета “На межі тисячоліть” номіналом 5 гривень є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання за її номінальною вартістю без будь-яких обмежень до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Спеціально для “Вісника НБУ” /

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у лютому 2001 р.

Розміри діючих облікової та ломбардної ставок Національного банку України в 2000—2001 pp.

Відсотки річних

Дата введення у дію	Розмір діючої облікової ставки	Розмір діючої ломбардної ставки
24.05.1999 р.	45	50
01.02.2000 р.	35	40
24.03.2000 р.	32	37
10.04.2000 р.	29	34
15.08.2000 р.	27	30
10.03.2001 р.	25	

Процентні ставки комерційних банків за кредитами та депозитами у національній валюті у лютому 2001 р.*

Відсотки річних

Показники	Лютий 2001 р.
На міжбанківському ринку:	
за кредитами, наданими іншим банкам	7.4
за кредитами, отриманими від інших банків	7.1
за депозитами, розміщеними в інших банках	4.9
за депозитами, залученими від інших банків	4.6
На небанківському ринку:	
за кредитами	35.5
за депозитами	9.5

*За щоденною звітністю банків.

Темпи зростання грошової маси у січні — лютому 2001 р.

Агрегати грошової маси	01.01.2001 р.	01.02.2001 р.	01.03.2001 р.
Готівка. Гроші поза банками			
Грошова маса (M_0), % до початку року	100.0	92.6	95.3
$M_0 +$ кошти до запитання та на розрахункових і поточних рахунках у національній валюті			
Грошова маса (M_1), % до початку року	100.0	94.0	96.3
$M_1 +$ строкові депозити та інші кошти в національній та іноземній валютах			
Грошова маса (M_2), % до початку року	100.0	96.2	98.6
$M_2 +$ цінні папери			
Грошова маса (M_3), % до початку року	100.0	96.0	98.6

Примітка. Норма формування комерційними банками обов'язкових резервів, яку із 16 січня 2001 р. диференційовано залежно від видів залучених коштів (див. “Вісник НБУ”, № 3, 2001 р.), у лютому 2001 р. не змінювалася.

Операції з рефінансування Національним банком України комерційних банків у лютому 2001 р. не проводилися.

На замовлення “Вісника НБУ” матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Похідні інструменти /

Перспективи входження фінансового ринку України у світову систему торгівлі деривативами

Ринок похідних фінансових інструментів в Україні лише зароджується. За таких умов особливого значення набувають чіткі визначення передумов його формування та успішного розвитку, аналіз перспектив інтеграції українського фінансового ринку (зокрема такої важливої складової, як строковий сектор) у світову фінансову систему.¹

Розвиток ринку строкових інструментів обумовлюється низкою чинників. Найважливіші серед них:

- рівень розвитку первинного (спотового) ринку;
- законодавча база, що регулює форму похідних фінансових інструментів, структуру ринку та правила його функціонування;
- ринкова інфраструктура.

Аналізуючи розвиток первинного ринку, зупинимося передусім на особливостях функціонування ринку двох базових для деривативів активів — цінних паперів і валюти.

Оскільки вітчизняний фондовий ринок лише починає розвиватися, йому притаманна певна невизначеність структури, методів регулювання та напряму розвитку. Крім того, Україна є державою з переходною економікою, для якої характерні певні проблеми та кризові явища.

Сучасний стан українського ВВП, а також загальний обсяг заощаджень населення, накопичених за посередництва банків та інших фінансово-кредитних установ, недостатні для підтримання високої ліквідності фондового ринку за рахунок місцевих ресурсів.

Зауважимо, що через відсутність передбачуваної та послідовної економічної політики значна частина галузей нашої економіки практично втратила приваб-

ливість для потенційних інвесторів. Тож не випадково впродовж останніх років спостерігалося значне переливання капіталу в невиробничу сферу.

Трансформаційна модель розвитку фінансового та фондового ринків, яка реалізується в Україні, сприяє поглиб-

Дериватив (від лат. *derivatus* — відведеній) — документарно оформлена форма (стандартичного угоди), який засвідчує право та/або зобов'язання придбати або продати в майбутньому певний базовий актив (товари, фінансові інструменти) на визначені ціни докumentованою угодою і дозволяє власнику дериватива зафіксувати спріймиву (вигоду), з його погляду, ціну на купівлю-продаж. Залежно від виду активів, які є предметом угоди, деривативи поделяються на фондові, валюти, товарні (видовідно — пов'язані з купівлею цінних паперів, валюти, будь-яких інших багрових товарів). До деривативів належать форвардний контракт, фьючерсний контракт, опціон.

ленню цього процесу. Частину обігових коштів підприємств вилучено з реального сектора виробництва і спрямовано на операції із цінними паперами.

Та, очевидно, основна проблема полягає в тому, що дані операції здебільшого мають спекулятивний характер, а це призводить до певної асиметрії у розвитку фінансових та фондових установ. За таких умов цінні папери прак-

Євген Шаповалов

Головний економіст управління
фінансового аналізу
і планування Індустріально-
експортного банку

тично не виконують функцій фінансового інструменту, а відтак — не забезпечують прибуток приватним інвесторам, не сприяють притягуванню портфельних інвестицій у реальний сектор національної економіки².

Низька ефективність українського ринку, з одного боку, забезпечує надприбутки інсайдерам, а з другого — унеможливлює будь-яке коректне прогнозування.

На ринку з низькою ефективністю загальнодоступною є лише інформація про попередні ціни. Звичайно, це дає змогу застосовувати певні методи технічного аналізу для їх прогнозування. Проте довгострокові тенденції все ж визначаються фундаментальними факторами.

Ше одна проблема прогнозування пов'язана з тим, що наявна в Україні статистика охоплює інформацію про діяльність фондового ринку лише за чотири роки. Це не дає змоги належним чином оцінити характерну для українського внутрішнього ринку циклічність³.

Значні розміри спредів на вітчизняному фондовому ринку є наслідком низької його ефективності. Більшість торговців цінними паперами або не в змозі визначити інвестиційну вартість акцій компанії, або ж просто не володіють відповідними технологіями аналізу. Тому вони встановлюють такий спред, який дає змогу мінімізувати

¹ Див.: Сениш П.М. Організація роботи з валютними ф'ючерсами на Українській міжбанківській валютній біржі. — Суми: Ініціатива, 1997. — 33 с.; Сохацька О.М. Ф'ючерсні ринки: Історія, сучасність, перспектива становлення в Україні. — К.: Економічна думка, 1999. — 408 с.

² Див.: Сухоручкин П. Опціон как производная ценная бумага // Право и экономика. — 1998. — № 5. — С. 14—20.; Ющенко В.А., Міщенко В.І. Управління валютними ризиками: Навч. посібник. — К.: Знання, 1998. — 444 с.

³ Иванченко В.В. Риски и проблемы институциональных инвесторов в Украине. — К., 1999. — 320 с.

обсяги недоотриманого прибутку чи навіть збитків, якщо на ринку з'явиться оператор, котрий володіє достатньою інформацією для оцінки реальної інвестиційної привабливості компанії.

Окрім того, через значні спади за більшістю акцій, виставлених на торги, часом узагалі складно визначити їх реальну ціну. Тому навіть інформація про попередню ціну на ЦП не завжди є коректною.

Отже, стан фондового ринку в Україні не сприяє розвитку сектора похідних фінансових інструментів. З іншого боку, високий ступінь ризиків обумовлює потребу в якомога швидшому розвитку саме цього сектора з метою забезпечення їх хеджування. Розвиток ринку похідних інструментів, які застосовуються для хеджування (а не спекуляції), є необхідною умовою активізації інвестиційної діяльності на фондовому ринку України.

Однак сьогодні наш фондовий ринок є швидше інструментом перерозподілу державної власності, ніж засобом залучення інвестицій у реальний сектор економіки. Тож до закінчення грошової приватизації державних підприємств проблеми, про які йшлося вище, очевидно, зберігатимуть свою актуальність, перешкоджаючи нормальному функціонуванню фондового ринку⁴.

Серйозною проблемою фондового ринку в Україні є також його недосконала **організаційна структура**. Нагадаємо, що нині до неї входять:

- 7 бірж (Українська фондова біржа, Київська міжнародна фондова біржа, Українська міжбанківська валютна біржа, Донецька фондова біржа, Придніпровська фондова біржа, Кримська фондова біржа, Південноукраїнська торговельна система) і Перша фондова торговельна система (ПФТС);

- 2 торговельно-інформаційні системи;
- 2 депозитарії;
- понад 400 реєстраторів;
- близько 14 000 емітентів цінних паперів;
- близько 1 000 торговців цінними паперами.

Стосовно торгових майданчиків, то най масштабнішим є ПФТС, ринкова частка якої є найбільшою і становить 75–80% від усього обсягу зареєстрованих торгів акціями; решта торгових майданчиків обслуговують регіональні потреби, а крім того — приватизацію.

⁴ Пивоварський О. Мобілізація капіталу для економічного зростання в країнах з перехідною економікою: розвиток ринків акцій у Чеській Республіці, Польщі та Україні. — К.: Гарвардський інститут міжнародного розвитку, 2000. — 24 с.

Велика кількість ринкових учасників із низькою капіталізацією (а також значна кількість торгових майданчиків) — один з основних недоліків інфраструктури українського фондового ринку.

Попри значну кількість учасників фондового ринку, його опціонний сегмент налічує лише одного(!) емітента — “Укртелеком”⁵, причому базовим активом є не цінні папери, а конкретні послуги зв’язку.

Крім нерозвинутості первинного ринку, причиною такої ситуації є, зокрема, недосконала інфраструктура саме строкового його сегмента.

Подальший розвиток зазначеного сегмента важко уявити без створення централізованої клірингової установи. Її

Під хеджуванням (від англ. hedge — захищатися від пожливих втрат, чилігатися, обмежувати) розуміється діяльність, спрямовану на створення захисту від пожливих втрат у майбутньому. Хеджування — це загальний термін, який використовується для опису дій із мінімізацією фінансових ризиків

нинішню відсутність в Україні можна пояснити низкою причин:

- по-перше, діяльність централізованої клірингової установи досі законодавчо не врегульовано, тобто у нас не існує нормативно-правової бази функціонування клірингового центру;
- по-друге, створення центральної клірингової установи потребує концентрації значної кількості фінансових ресурсів, необхідних для відшкодування збитків або покриття дефіциту ліквідності, викликаного можливим дефолтом одного чи кількох учасників ринку⁶;
- по-третє, діяльність централізованої клірингової установи потребує створення системи моніторингу та здійснення контролю за діяльністю учасників ринку. Зрозуміло, контроль має провадитися на основі нормативних документів, які регламентують діяльність операторів ринку, проте для строкового сегмента таких нормативно-правових активів поки що не створено.

Заснування клірингової палати —

⁵ Свідоцтво № 1 про реєстрацію випуску опціонів на купівлю (кол-опціони) видане Державною комісією із цінних паперів та фондового ринку України 27 березня 2000 р.

⁶ Геворгян С. Перспективи створення в Україні клірингової установи щодо операцій із ф’ючерсами та опціонами // Вісник НБУ. — 2000. — № 6. — С. 44-47.

справа надзвичайно актуальнана, адже це дало б змогу обслуговувати операції як у фондовому, так і у валютному секторах строкового ринку.

Отже, назріла потреба розширити й удосконалити **законодавчу та нормативно-правову базу** функціонування ринку похідних фінансових інструментів.

Сьогодні основним регулюючим документом у цій сфері є розроблене відповідно до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” Положення “Про вимоги до стандартної (типові) форми дериватів”, уведене в дію постановою Кабінету Міністрів від 19.04.1999 р. № 632. Ним встановлено стандартні (типові) форми дериватів.

Згідно із зазначеним положенням в Україні до дериватів належать:

- форвардний контракт;
- ф’ючерсний контракт;
- опціон.

Основні вимоги положення конкретизовано нормативними документами Державної комісії із цінних паперів та фондового ринку України.

Зауважимо, що вимоги до стандартних реквізітів стосуються як дериватів, укладених на організованому (біржовому) ринку, так і строкових інструментів, які перебувають у позабіржовому обігу.

Згідно із зазначеними вище документами емітентами опціонів можуть бути лише юридичні особи — торговці цінними паперами, які є членами фондової біржі або учасниками торговельно-інформаційної системи (TIC) і відповідають обов’язковим нормативам достатності власних коштів та іншим показникам і вимогам, встановленим Державною комісією із цінних паперів і фондового ринку України з метою обмеження ризиків за операціями із цінними паперами.

Ше одним кроком на шляху формування вітчизняної законодавчої бази щодо застосування похідних фінансових інструментів стало прийняття 21 грудня 2000 року Верховною Радою (шоправда, лише в першому читанні) проекту Закону “Про строкові фінансові документи”. Згідно із цим законопроектом на ринку строкових фінансових інструментів можуть перебувати в обігу лише опціони і ф’ючерси, умови виконання зобов’язань за якими прийняті біржею та зареєстровані Державною комісією із цінних паперів та фондового ринку. Торгівлю зазначеними фінансовими інструментами здійснюють хеджери чи зареєстровані дилери (або їх представники). Консультації стосовно операцій з опціонами та ф’ючерсами надаватимуть зареєстро-

вані радники та інші вказані у статті 4 особи. Законопроектом передбачено також порядок реєстрації та умови діяльності біржі страхових фінансових інструментів, клірингових установ, інших елементів інфраструктури ринку деривативів. З остаточним прийняттям законопроекту можна буде вважати законодавчу базу функціонування вітчизняного ринку похідних фінансових інструментів в основному сформованою. Хоча, на жаль, із запізненням, унаслідок чого український ринок деривативів нині перебуває на значно нижчому рівні розвитку, ніж аналогічні ринки країн Центральної та Східної Європи.

Ще однією причиною низького рівня розвитку похідних фінансових інструментів в Україні є ситуація, яка склалася на валютному ринку. Зазначимо, що саме тут уперше в нашій країні випробувано ці інструменти. Для цього на Українській міжбанківській валютній біржі було засновано секцію строкового ринку для проведення торгівлі ф'ючерсними, опціонними та іншими контрактами. Із 24 грудня 1997 року секція розпочала щоденні торги "з голосу" тримісячними ф'ючерсними контрактами без реальної поставки активу (розрахункові ф'ючерси) на березень 1998 року.

У перших торгах брали участь чотири банки, які стали членами секції: "Україна", Укрінбанк, Західноукраїнський комерційний банк, Укркредитбанк. Протягом першого місяця роботи секції було укладено близько тисячі ф'ючерсних контрактів на загальну суму понад 1 млн. доларів США.

Упродовж 1998 року з метою підготовки трейдерів строкового ринку УМВБ проведено кілька семінарів, у яких взяли участь майже 60 банківських спеціалістів. Того року кількість членів секції строкового ринку збільшилася до 23 (18 банків та 5 компаній). Проте під час російської фінансової кризи НБУ тимчасово призупинив укладення строкових угод. 17 листопада 2000 року Національний банк цілковито заборонив укладати строкові контракти з валютами першої групи Класифікатора іноземних валют.

Отже, на даний час валютні ф'ючерси та опціони в Україні не застосовуються.

Грошово-кредитна політика НБУ, спрямована на підтримання стабільності гривні монетарними методами, ставить заслін спекулятивному використанню валютних деривативів. Але водночас перешкоджає і хеджуванню валютних ризиків за допомогою похідних фінансових інструментів. Шоправда, в умовах

жорсткого регулювання валутного ринку Національним банком ці ризики (принаймні в коротко- та середньостроковому періодах) менші, ніж за умов ліберального підходу до формування валутного курсу.

Як бачимо, зробивши перші кроки на шляху свого розвитку, український ри-

значною мірою інтегрованих у світову економіку.

Оскільки такі країни, як правило, не інтегровані в ринок міжнародного приватного капіталу, вони не можуть скористатися перевагами глобальної інфраструктури, а відтак більшою мірою потерпають від світових фінансових криз, постійно відчуваючи небезпеку девальвації валюти, дефіциту резервів, нестійкість фондового ринку, загрозу дострокового закриття інвесторами кредитних ліній тощо.

Через це Україна змушені орієнтуватися в основному на кредити міжнародних фінансових установ (МВФ, ЄБРР, СБ), а також приватних фінансових структур, які, зважаючи на підвищені ризики, змушені завищувати і вартість позичок.

Ризики, яких, як правило, назнають інституційні інвестори в Україні, можна згрупувати так:

- політичні (конфлікти між гілками влади, високий рівень соціальної напруги);
- загальноекономічні (високий рівень безробіття, низький рівень заощаджень, залежність торгового балансу від нечисленної групи галузей);
- валютні (ризик девальвації, заборони валютних операцій та репатріації прибутку);
- нормативно-правові та законодавчі (неврегульоване законодавство);
- ризики ліквідності, пов'язані зі значними коливаннями ринку.

Більшість зазначених ризиків — важкотривалі. Внаслідок нерозвинутості українського фінансового ринку (зокрема, майже цілковитої відсутності на ньому похідних фінансових інструментів) хеджування (навіть суто фінансових ризиків) виявляється справою надзвичайно важкою або надмірно дорогою.

Зважаючи на значний економічний потенціал, Україна ще має шанс стати привабливою для іноземних інвесторів.

Оскільки наявний нині дефіцит капіталу, очевидно, усуватиметься за рахунок зовнішніх коштів, необхідно подбати про створення цивілізованого фондового ринку з пріоритетним розвитком похідних фінансових інструментів, призначених для хеджування.

Інтеграція України у світовий фінансовий простір, безумовно, супроводжується зростанням обсягу контрактів із похідними фінансовими інструментами, передусім з опціонами. Тож створення належних передумов і розвиток цього сектора національної економіки є одним із пріоритетних завдань.

Опціон (від лат. optio — вільний вибір, вибір на власний розсуд) — один із видів похідних цінних паперів: стандартний контракт (угода), який дає його власникам право на купівлю ти продажу пайбумову певного товару або фінансового інструменту за фіксованою ціною і в обумовленій період часу

нок похідних фінансових інструментів через різні внутрішні й зовнішні обставини практично згорнув свою діяльність. Передусім це стосується його опціонного сегмента.

Проте нині створюються передумови для його активізації та подальшого розвитку. Принаймні це стосується деривативів на цінні папери.

Основними етапами подальшого розвитку вітчизняного ринку похідних фінансових інструментів у цілому та опціонів зокрема, на нашу думку, є:

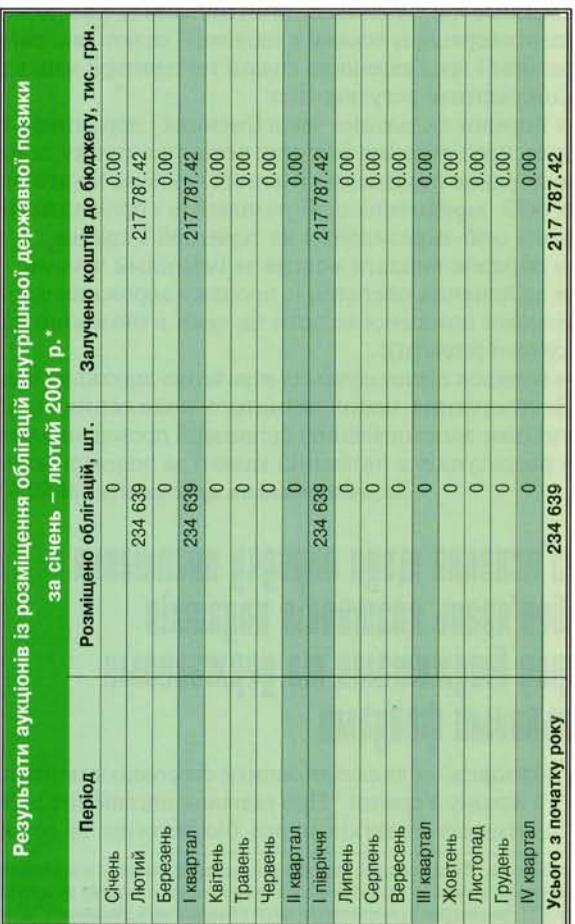
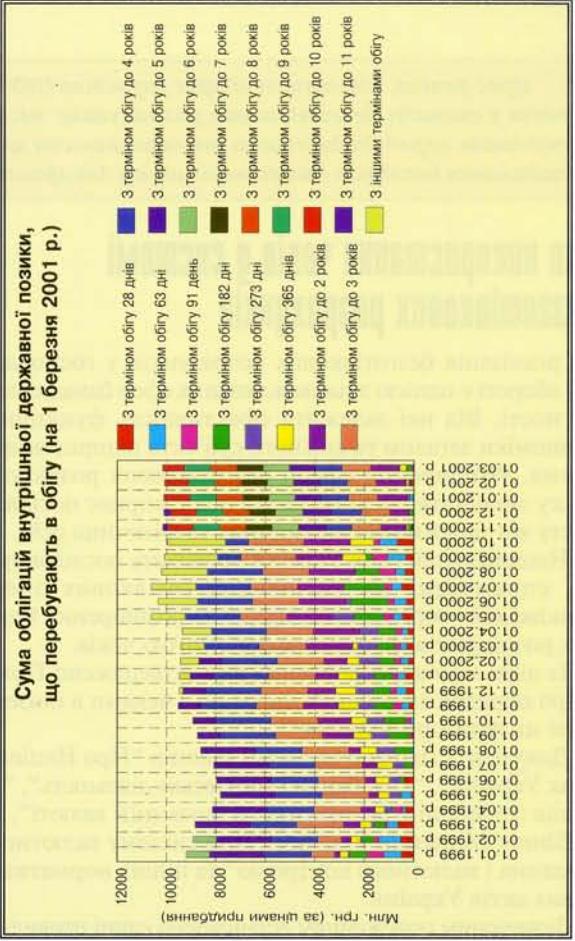
- завершення формування законодавчої та нормативно-правової бази функціонування ринку похідних фінансових інструментів в Україні;
- створення централізованої клірингово-розрахункової установи;
- створення єдиної централізованої системи котирувань і моніторингу;
- вирішення проблеми бухгалтерського обліку та оподаткування операцій із фінансовими деривативами.

Розглядаючи перспективи інтеграції українського фінансового ринку (зокрема його опціонного сегмента) в світову фінансову систему, зазначимо, що проблема розвитку сектора похідних фінансових інструментів у нашій державі є надзвичайно актуальну з огляду на необхідність поліпшення інвестиційного клімату в Україні. Адже завдяки застосуванню сучасних технологій фондового та фінансового ринків (серед яких домінують саме деривативи) можна прискорити і підвищити ефективність переливання капіталу в перспективні галузі, реалізуючи таким чином високодохідні програми в реальному секторі економіки.

Україна належить до держав, ринки яких лише розвиваються, до країн, не-

Ринок державних цінних паперів України у лютому 2001 р.

Номер аукціону	Дата проведення аукціону	Виставлено облігацій, шт.	Номінал облігацій, грн.	Проголошена ставка доходності, %	Термін погашення облігацій	Розміщено облігацій, шт.	Результати аукціону		Середньо-зважена дохідність, %
							Залучено коштів до бюджету, тис. грн.	Відсотча дохідність, %	
1	07.02.2001 р.	0	1 000	—	16.05.2001 р.	32 000	30 505.28	18.00	18.00
2	07.02.2001 р.	0	1 000	—	08.08.2001 р.	34 000	31 020.24	19.00	19.00
3	07.02.2001 р.	0	1 000	—	06.02.2002 р.	0	0.00	0.00	0.00
4	14.02.2001 р.	0	1 000	—	23.05.2001 р.	32 000	30 515.31	17.99	17.88
5	14.02.2001 р.	0	1 000	—	15.08.2001 р.	30 000	27 372.24	19.00	18.99
6	21.02.2001 р.	0	1 000	—	30.05.2001 р.	15 310	14 629.54	17.50	17.09
7	21.02.2001 р.	0	1 000	—	22.08.2001 р.	39 229	35 807.45	18.90	18.90
8	28.02.2001 р.	0	1 000	—	04.07.2001 р.	22 000	20 779.03	16.98	16.79
9	28.02.2001 р.	0	1 000	—	03.10.2001 р.	30 100	27 158.33	17.97	17.97
Разом		Х	Х	Х		234 639	217 787.42	Х	Х

*За станом на 01.03.2001 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлені працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Хроніка /

Прес-релізи, підготовлені прес-службою НБУ в березні 2001 р., ознайомлюють із новим порядком використання чеків у системі безготівкових розрахунків, містять роз'яснення щодо порядку погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами, перелік рахунків для перерахування коштів на подолання наслідків стихійного лиха у Закарпатті.

Про використання чеків у системі безготівкових розрахунків

Організація безготівкових розрахунків у господарському обороті є однією з найважливіших сфер банківської діяльності. Від неї залежить ефективність функціонування економіки загалом та кожного суб'єкта підприємництва зокрема. Розширення сфери безготівкових розрахунків дає змогу зменшити обсяг готівки в обігу, сприяє посиленню захисту від зловживань юридичних та фізичних осіб.

Національний банк України проводить послідовну політику, спрямовану на зменшення готівкових операцій у банківській і торговельній сферах та розширення безготівкових розрахунків, зокрема за допомогою чеків.

Із цією метою розроблено і вже затверджено Положення “Про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України”¹.

Документ створено на засаді законів “Про Національний банк України”, “Про банки і банківську діяльність”, “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті”, Декрету Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” та інших нормативно-правових актів України.

Зазначенним положенням встановлено єдині правила й порядок проведення уповноваженими банками та фінансовими установами операцій із чеками в іноземній валюті, які емітовано за кордоном і пред'явлено до сплати на території нашої держави.

Документом регулюються:

- порядок складання чеків (іменних і дорожніх), їх заповнення, пред'явлення іменних чеків та платежу за ними;
- порядок приймання іменних чеків на інкасо від фізичних осіб, юридичних осіб-резидентів і представництв юридичних осіб-нерезидентів на території України;
- порядок виплати коштів за іменними чеками;
- здійснення операцій із продажу дорожніх чеків (обмін готівкової іноземної валюти на чеки в іноземній валюті) та їх купівлі (сплати);
- порядок відшкодування втрачених дорожніх чеків тощо;

Застосування новоприйнятого положення на практиці сприятиме вдосконаленню організації проведення безготівкових розрахунків в іноземній валюті за допомогою чеків.

За матеріалами прес-релізу від 02.03.2001 р.

Роз'яснення щодо порядку погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами

У відповідь на численні запити стосовно виконання статті 18 Закону України “Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними

¹ Положення “Про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України” у повному обсязі публікується в додатку до журналу “Вісник НБУ” “Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності” (№ 3, 2001 р.).

цільовими фондами”, яка набула чинності 21 лютого 2001 року, Національний банк України поширив таке роз'яснення.

Податковий борг (окрім пені та штрафних санкцій), який виник до 31 грудня 1999 р. і не сплачено на день набуття чинності зазначеним законом (тобто до 21 лютого 2001 р.), підлягає списанню із платників податків.

Податковий борг, який виник протягом 2000 р. і не сплачено до 21 лютого 2001 р., за бажанням платника може бути розстроченим.

Пеня та штрафи, нараховані за податковим боргом, який виник до 31 грудня 1999 р. та за період від 1 січня 2000 р. до 1 січня 2001 р., і не сплаченні до 21 лютого 2001 р., також підлягають списанню із платників податків.

Розрахункові документи щодо сплати податкового боргу, пені та штрафних санкцій, зазначені у роз'ясненні, не виконуються та продовжують обліковуватися установами банків до особливого розпорядження.

Розрахункові документи — інкасові доручення (розпорядження) органів стягнення щодо сплати заборгованості за податками, зборами (обов'язковими платежами) та неподатковими доходами, що виники за період із 1 січня до 1 квітня 2001 р., — які обліковуються у картотеці банку за позабалансовим рахунком № 9803, у разі надходження коштів на поточні рахунки платників підлягають виконанню за черговістю, визначеною Положенням “Про виконання установами банків доручень підприємств та розрахункових документів на безспірне списання (стягнення) коштів”, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 05.05.1999 р.

Списанню підлягає також безнадійний податковий борг, у тому числі пена та штрафи, нараховані на нього.

Розрахункові документи щодо стягнення пені, штрафів та безнадійного податкового боргу, які підлягають списанню, відкликаються органами стягнення.

За матеріалами прес-релізу від 06.03.2001 р.

Кошти для подолання наслідків стихійного лиха

З метою забезпечення цільового використання коштів (бюджетних, позабюджетних, коштів підприємств, благодійних внесків), призначених для ліквідації наслідків стихійного лиха у Закарпатській області, їх зараховують на вказаний нижче рахунки, відкриті на ім'я Закарпатської облдержадміністрації (ідентифікаційний код 00022496):

- у гривнях: № 35537355601 у Закарпатському територіальному управлінні НБУ (м. Ужгород, МФО 312152);
- у доларах США: № 2553880031117 у Закарпатській обласній філії АКБ “Укросцбанк” (м. Ужгород, МФО 312011);
- у німецьких марках: № 2553580041117 у Закарпатській обласній філії АКБ “Укросцбанк” (м. Ужгород, МФО 312011).

У розрахункових документах на перерахування вказаних вище цільових коштів у рядку “Призначення платежу” слід зазначати, що кошти призначенні для ліквідації наслідків стихійного лиха.

За матеріалами прес-релізу від 12.03.2001 р.

Добірку підготовлено прес-службою Національного банку України.

АННОТАЦИИ

Владимир Стельмах. *Национальный банк Украины: первые десять лет деятельности.*

Перечислены основные достижения банковской системы Украины за 10 лет. Затронуты актуальные проблемы, от успешного решения которых зависит последующее развитие системы.

Анри Гескьер. *Общий обзор макроэкономической ситуации в Украине.*

Старший постоянный представитель Международного валютного фонда в Украине знакомит с позицией фонда относительно дальнейшего развития структурных реформ в украинской экономике.

Вера Рычаковская. *Система учета: изменения, продиктованные временем.*

Статья содержит сжатый обзор пути реформирования системы бухгалтерского учета, пройденного банковской системой Украины.

Андрей Папуша. *Банковская система Украины: перспективы развития.*

Отчет о пресс-конференции в Национальном банке Украины, на которой первый заместитель Председателя НБУ А.В.Шаповалов ознакомил украинских и зарубежных журналистов с проектом "Комплексной программы развития банковской системы Украины на 2001—2003 годы".

Юрий Качаев. *Территориальные факторы банковской деятельности в Украине.*

Показано, что разработка и внедрение географического инструментария в модели оптимизации банковских процессов позволяют обосновать стратегические направления развития банковских структур в современных условиях.

Изменения и дополнения к "Официальному списку коммерческих банков Украины и перечню операций, на осуществление которых коммерческие банки получили лицензию Национального банка Украины", внесенные за период с 1 февраля по 1 марта 2001 г.

Система срочных переводов НБУ.

Информация о новом этапе в развитии электронных межбанковских расчетов в Украине — начале функционирования Системы срочных переводов НБУ.

Светлана Компаниец. *Доверие к банковской системе крепнет.*

Публикуются фрагменты докладов и выступлений участников расширенного совещания, проведенного Национальным банком и Ассоциацией украинских банков.

Динамика финансового состояния банков Украины за февраль 2001 г.

Аналитические материалы в форме графиков, характеризующие финансовое состояние банковской системы Украины по основным показателям активов и пассивов банков.

Юрий Яременко. *Незаменимый компонент банковских услуг.*

Интервью банкира о необходимости более широкого предоставления клиентам такой удобной услуги, как самообслуживание с помощью банкоматов.

Дмитрий Гладких. *Как не ошибиться, выбирая банк.*

Анализируется финансовое состояние отдельных коммерческих банков Украины по двенадцати основным показателям их деятельности по итогам 2000 года.

Общий внешний долгосрочный долг Украины по состоянию на 31.12.2000 г.

Юрий Блащук. *Валютный контроль: международный опыт и национальные тенденции.*

Автор предлагает собственное видение путей развития системы валютного контроля Украины в условиях глобализации экономических отношений.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за февраль 2001 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за февраль 2001 года).

Сергей Юрgelevich. *Правовые аспекты электронной коммерции.*

Рассматривается современное состояние и перспективы электронной коммерции и интернет-банкинга в мире и в Украине. Анализируются международное и зарубежное законодательство в сфере электронной коммерции. Формулируются принципы и требования к правовому регулированию электронной коммерции как одному из главных факторов, определяющих развитие этой сферы бизнеса.

Василий Головатюк, Александр Чечелюк. *Отраслевые аспекты привлекательности инвестиционной среды.*

Как следует из результатов исследования, привлекательность украинской инвестиционной среды по факторам отраслевых особенностей состояния и адаптированности экономической среды к рыночным условиям ухудшилась в 1996—1998 годах настолько, что не способствовала развитию плодотворного инвестиционного процесса.

Олег Шипаник. *Современные пути урегулирования внешней задолженности развивающихся стран и стран с переходной экономикой.*

Статья посвящена теме государственного внешнего долга — одной из наиболее острых не только для Украины, но и для высокоразвитых стран мира.

Зоряна Луцишин. *Суть и тенденции развития мировой финансовой среды.*

Сделана попытка проследить и классифицировать процессы, происходящие на мировых финансовых рынках, и определить их перспективы.

Евгений Бурлака. *Правовые аспекты внутреннего контроля и внутреннего аудита коммерческого банка.*

Статья методической и правовой направленности, рассчитанная на внутренних аудиторов и руководителей коммерческих банков.

Елена Затварская. *Независимость Банка Англии и ее законодательное обеспечение.*

Статья посвящена вопросам политической и экономической независимости центрального банка Англии, его права разрабатывать денежную политику, определять политику процентных ставок, влиять на уровень инфляции, занятость населения и т. п.

О выпуске в обращение банкноты номиналом 5 гривень образца 2001 года.

Официальное сообщение о выпуске в обращение банкноты номиналом 5 гривень образца 2001 г. Фотоизображение банкноты.

О выпуске в обращение памятной монеты "На межі тисячоліть".

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 5 гривень, посвященной вступлению человечества в третье тысячелетие. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в феврале 2001 г.

Аналитические материалы в форме таблиц, отражающие размеры действующих учетной и ломбардной ставок Национального банка Украины в 2000—2001 гг., процентные ставки коммерческих банков по кредитам и депозитам в национальной валюте в феврале 2001 г.; темпы роста денежной массы в январе — феврале 2001 г.

Евгений Шаповалов. *Перспективы интеграции финансового рынка Украины в мировую систему торговли деривативами.*

Рассматривая нормативно-правовую базу отечественного рынка деривативов, автор анализирует основные предпосылки его развития в Украине.

Пресс-служба НБУ сообщает.

Изложение избранных пресс-релизов, подготовленных пресс-службой НБУ в марте 2001 года. Сообщается, в частности, о новом порядке использования чеков в системе безналичных расчетов, разъясняется порядок погашения обязательств налогоплательщиков перед бюджетами и государственными целевыми фондами, приводится перечень счетов для перевода средств на ликвидацию последствий стихийного бедствия в Закарпатье.

ANNOTATIONS

Volodymyr Stelmakh. *The National Bank of Ukraine — the First 10 Years of Activities.*

The main achievements of the Ukrainian banking system for 10 years are listed. Actual problems, on which the further development of the banking system depends, are touched upon.

Henry Ghesquiere. *General Review of the Macroeconomic Situation in Ukraine.*

The Senior Resident Representative of the International Monetary Fund in Ukraine presents the IMF position concerning the subsequent development of structural reforms in the Ukrainian economy.

Vira Rychakivska. *The Accounting System: Changes Dictated by the Time.*

This article includes a brief survey of the way the accounting system was reformed in the Ukrainian banking system.

Andriy Papusha. *The Ukrainian Banking System: Prospects of Development.*

A report on the press-conference held at the National Bank of Ukraine, where Anatoliy V. Shapovalov, First Deputy Governor of the NBU, presented to Ukrainian and foreign journalists the Draft "Complex Program of the Ukrainian Banking System Development for 2001 — 2003."

Yuriy Kachayev. *Territorial Factors of the Banking Activities in Ukraine.*

This article shows that the elaboration and implementation of geographical instruments in a model of the banking processes' optimization enable to substantiate the strategic trends in developing the banking structures in the present-day conditions.

Changes and Addenda to the "Official List of Ukrainian Commercial Banks and Operations Licensed by the National Bank of Ukraine" from February 1 to March 1, 2001.

The NBU Urgent Transfers System.

It is an information on the new stage in the development of interbank electronic settlements in Ukraine — the beginning of the NBU Urgent Transfers System functioning.

Svitlana Kompaniyets. *Confidence in the Banking System Grows Stronger.*

These are the extracts from reports and speeches of participants in the expanded conference held by the National Bank of Ukraine and Ukrainian Banks Association.

Dynamics of the Financial Status of Ukrainian Banks for February 1, 2001.

The analytical materials in the form of diagrams characterizing the financial status of the Ukrainian banking system by main indicators of banks' assets and liabilities.

Yuriy Yaremenko. Irreplaceable Component of Banking Services.

An interview with the banker about the necessity of more efficient provision of clients with such a convenient service as self-servicing due to money access machines.

Dmytro Hladkykh. Choosing the Right Bank.

The financial status of individual commercial banks is analyzed by 12 main indices of their activities and according to the total results of 2000.

Total External Long-Term Debt of Ukraine as of December 31, 2000.

Yuriy Blashchuk. *Currency Regulation: International Experience and National Trends.*

The author proposes his own vision of ways for developing the currency regulation system in Ukraine in the conditions of globalization in the economic relations.

Official Exchange Rates Set Daily by the NBU for the Hryvnia against Foreign Currencies (February, 2001)

Official Exchange Rates Set Monthly by the NBU for the Hryvnia against Foreign Currencies (February, 2001)

Serhiy Yurhelevych. *Legal Aspects of Electronic Commerce.*

This article considers the modern state and prospects of electronic commerce and internet-banking in the world and in Ukraine. The international and foreign legislation are analyzed in the sphere of electronic commerce. The principles and requirements to the legal regulation of electronic commerce, as one of the main factors defining the development of this business sphere, are formulated in this article.

Vasyl Holovatiuk, Oleksandr Checheliuk. *Branch Aspects as Regards Attractiveness of Investment Environment.*

As it follows from the investigation results, attractiveness of the Ukrainian investment environment worsened in 1996 — 1998, as far as factors of branch peculiarities and adaptation of the economy to the market conditions are concerned, which hampered fruitful investment process development.

Oleh Shypaniuk. *Modern Ways of Regulating External Debts of the Developing Countries and Countries with Transition Economies.*

This article is dedicated to the theme of the national external debt, which is one of the urgent problems not only for Ukraine, but for the world industrial countries as a whole.

Zoriana Lutsyshyn. *The Essence and Trends in the Development of the World Financial Environment.*

An attempt is made to trace and classify the processes taking place in the world financial markets and to define their prospects.

Yevheniy Burlaka. *Legal Aspects of the Internal Control and Internal Audit of Commercial Bank.*

This article has methodical and legal orientation and is intended for internal auditors and directors of commercial banks.

Olena Zatvarska. *Independence of the Bank of England and its Legal Base.*

This article is dedicated to the issues of political and economic independence of the Central Bank of England, its right to develop monetary policy, define interest rates policy, influence the inflation level, employment of the population, etc.

Putting into Circulation the Banknote of 5 Hryvnias Denomination of 2001.

An official information on putting into circulation the banknote of 5 hryvnias denomination of 2001. Photos of the banknote are presented.

Putting into Circulation the Commemorative Coin "On the Verge of the Millennium".

An information on putting into circulation and numismatic description of the commemorative coin of 5 hryvnias denomination dedicated to the entry of the humanity into the third millennium. Photos of the coin's obverse and reverse are presented.

Main Monetary Parameters of the Ukrainian Money and Credit Market in February 2001.

The analytical materials are presented in the form of tables, reflecting the average interest rates and Lombard rates of the National Bank of Ukraine in 2000 — 2001; commercial banks' interest rates on credits and deposits in the national currency in February 2001; rates of money supply growth in January — February 2001.

Yevheniy Shapovalov. *Prospects of the Ukrainian Financial Market Integration into the World Trade Derivatives System.*

The author analyses the main prerequisites for the development of the national derivatives market in Ukraine, while considering its normative and legal basis.

State Securities Market of Ukraine in February 2001.

The analytical materials are presented in the form of tables and a diagram, reflecting the auction results of domestic T-bills placement in February 2001.

The NBU Press Service Informs.

It is a survey of selected press releases issued by the NBU press service in March 2001. In particular, it informs about the new order of using checks in the system of cashless settlements and explains the order of paying off the obligations to the budgets and special funds of the government; the list of accounts is presented to transfer funds for liquidating consequences of natural disaster in Transcarpathia.

До уваги авторів!

Шановні друзі!

Надсилаючи до редакції матеріали, просимо виконувати такі правила.

I. Вимоги до текстових матеріалів:

1. Стаття має відповідати тематичному спрямуванню журналу.

2. Рукописи для публікації подаються:

а) електронною поштою (litvinova@bank.gov.ua) або на дискеті (Word) та у двох роздрукованих екземплярах. Файл *.doc необхідно продублювати в *.rtf форматі;

б) паперовий варіант статті має бути надрукований на одній стороні аркуша 12 або 14 кеглем через два інтервали (29 рядків на сторінці, ширина полів зліва — 3 см).

3. Максимальний обсяг статті — 15 сторінок (30 — 35 тисяч знаків із пробілами), як виняток — 20 сторінок (45 — 50 тисяч знаків із пробілами).

4. Статті надсилаються українською мовою. Прізвища іноземних авторів, назви наукових праць, терміни тощо після викладу українською мовою подаються в дужках мовою оригіналу.

5. До рукопису додається анотація, в якій має бути стисло і чітко сформульована головна ідея статті та обґрунтована її актуальність.

6. У вихідних даних обов'язково вказуються прізвище, ім'я та по батькові автора (авторів), місце роботи, посада, вчений ступінь та наукове звання, службова та домашня адреси, службовий та домашній телефони, ксерокопія довідки про присвоєння Державною по-

датковою адміністрацією ідентифікаційного номера (для іногородніх — адреса місцевої податкової інспекції). Необхідно також обов'язково поставити підпис.

7. Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники подаються з посиланням на джерела (назва, місто, видавництво, рік, том, сторінка). Список використаних джерел подається наприкінці статті. Посилання в тексті на ту чи іншу працю позначається порядковим номером цієї праці за списком.

8. Статті подаються в структурованому вигляді: розділи, підрозділи мають бути виділені, з назвами (особливо для великих статей); головні думки автора та висновок виділяються в тексті напівжирним шрифтом, курсивом або підкресленнями.

9. До рукопису додається заява з підписами авторів про те, що надіслана праця не друкувалася і не подана для публікації до інших видань.

10. Скорочення, крім загальноприйнятих (скорочення мір, термінів, математичних величин), не допускаються.

11. Шрифти використовуються Times New Roman Суг, Arial Суг.

II. Вимоги до ілюстративних матеріалів:

1. До статті додаються якісна кольорова фотокартика автора або слайд (гірше — негатив), а також інші ілюстрації, придатні для сканування (непошкоджені, чіткі і якісні).

2. Якщо фотографія надається в електронному вигляді, то вона повинна мати роздільну здатність не менш як 300 dpi (Photoshop — формат .tif чи .eps).

3. Графіки подаються окремим файлом у Excel.

4. До кожного графіка обов'язково подається окрема таблиця даних, на основі якої він збудований, та його паперова роздруковка в кольорі. Зведені таблиці даних не бажані.

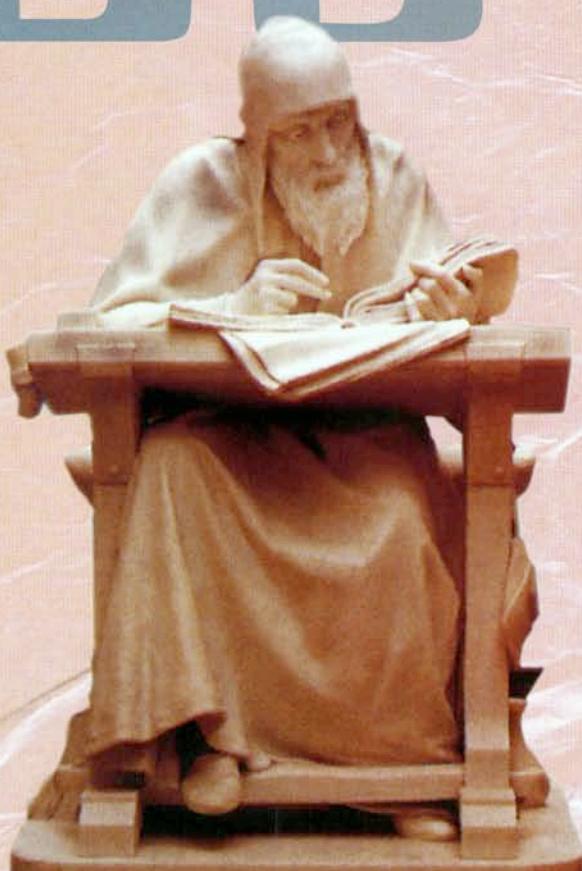
5. Таблиці і графіки повинні бути пронумеровані і мати назгу.

6. Подаючи весь матеріал у цілісному вигляді, схеми і таблиці слід додатково подавати ще й окремим файлом.

III. Статті, оформлені з порушенням зазначених правил, а також рукописні матеріали до розгляду не приймаються.

IV. Редакція передає статті на рецензії кваліфікованим фахівцям Національного банку та членам редколегії, а також залишає за собою право скорочувати і редактувати статті.

V. Відповідальність за точність викладених фактів несуть автори.

Зі святым
Великоднем,
Україно!